

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

Historické vědy – etnologie

Magdaléna Potměšilová

Feminismus a emancipace na prahu 20. století
Anna Řeháková, Vlasta Pittnerová, dvě případové studie

Feminism and emancipation at the threshold of the 20th century
Anna Řeháková, Vlasta Pittnerová, two case studies

Disertační práce

vedoucí práce – Doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc.

2011

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 31. března 2011

Magdaléna Potměšilová

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala paní Doc. PhDr. Ireně Štěpánové, CSc. za odbornou pomoc a konzultace, které mi při přípravě této práce poskytovala. Dále děkuji za pomoc ředitelce Městského muzea Polná, paní Martě Vomelové a paní Miluši Skočdoplové, vedoucí Husovy knihovny v Polné. Také děkuji celé své rodině za celoživotní podporu během mého studia.

Obsah

1.	Úvod	6
2.	Prameny a literatura	8
3.	Charakteristika doby	17
4.1.	Životopis Anny Řehákové	26
4.2.	Anna Řeháková a její vztah k emancipaci	31
4.3.	Anna Řeháková učitelka	32
4.4.	Anna Řeháková a spolková činnost	35
4.5.	Anna Řeháková turistka	39
4.6.	Počátky publikační činnosti Anny Řehákové	41
4.7.	Anna Řeháková spisovatelka a překladatelka	42
4.8.	Etnografické postřehy v tvorbě Anny Řehákové	46
4.9.	Na Sicílii	47
4.10.	Obrázky z Alp	51
4.11.	Z dalmatského jihu	53
4.12.	Knihy Za vlast a čest	55
4.13.	Žena v díle Anny Řehákové	57
5.1.	Životopis Vlasty Pittnerové	67
5.2.	Vlasta Pittnerová a Národopisná výstava československá	76
5.3.	Vlasta Pittnerová a její společenské aktivity	78
5.4.	Publikační činnost Vlasty Pittnerové	81
5.5.	Spisovatelka a překladatelka Vlasta Pittnerová	85
5.6.	Postavení žen a motiv nevlastní matky v díle Vlasty Pittnerové	88
5.7.	Páni od stavu	89
5.8.	Úředničtí sirotkové	93
5.9.	Povídka Teta Anna	95
5.10.	Růženka	96
5.11.	Osudy svobodných matek v tvorbě Vlasty Pittnerové	96
5.12.	Na rychtě	97
5.13.	Čtvery děti	98
5.14.	Motiv nevlastní matky v tvorbě Vlasty Pittnerové	99
5.15.	Osudy osamělých žen – především starých panen	100
5.16.	Téma ženské emancipace v díle Vlasty Pittnerové	102
6.	Závěr	104
7.	Seznam použitých pramenů	107
8.	Personální bibliografie	114
9.	Obrazová příloha	127

1. Úvod

Předkládaná práce by měla přispět k poznání vývoje ženského hnutí v podmínkách českých zemí na rozhraní 19. a 20. století. Problematiku jsem pojala jako volně propojené případové studie života a tvorby dvou v dnešní době již málo známých osobností ženského hnutí.

Vzhledem k mému dosavadnímu odbornému zaměření¹ jsem se rozhodla ve své disertační práci věnovat bohatému a nevyčerpatelnému tématu ženské otázky a studií rodu pod názvem Feminismus a emancipace na prahu 20. století. Svou práci řeším jako korelaci dvou biografických studií, dvou osobností českého ženského hnutí. Vycházím z jejich sociálního postavení a životních osudů, přičemž propojuji obor etnologie s problematikou studií rodu, částečně i s dějinami pedagogiky. Zaměřila jsem se na dvě ženské osobnosti, Annu Řehákovou a Vlastu Pittnerovou² ve své době známé, které se podílely svojí činností na českém ženském hnutí 2. poloviny 19. století a počátku 20. století. Feminismus a emancipaci anticipovaly celým svým životem a dílem.

V dobovém kontextu sleduji jejich život a vycházím z klasické metodologie historických a společenských disciplin. Pokusila jsem se shromáždit veškeré dostupné archivní prameny, provést jejich kritiku a interpretaci a na tomto základě a na základě jejich publikovaných textů a sekundární literatury představit své protagonistky v různých životních rolích. Vyzvedávám klíčové momenty, které formovaly jejich směřování a postoje, a které pak vyústily v poměrně bohaté publicistické a spisovatelské tvorbě s řadou sociálních, kulturních, uměleckých, feministických, etnografických, ale také přírodovědných a zčásti ekologických prvků.

Každá biografie je ze své podstaty mezioborová, takže jsem byla nucena vyrovnat se s tím, že nejsem literární historik, psycholog, právník, ale snažila jsem se studiem mnoha dostupných pramenů postihnout kontext doby a jeho vliv na roli emancipující se především měšťanské ženy. Heuristickou práci v archivních fondech propojuji s metodologií etologie a snažím se reflektovat i literární historii, pedagogiku a psychologii.

U každé z protagonistek jsem vybrala několik jejich literárních prací, které analyzuji a hodnotím převážně z hlediska feministického a etnologického. Obě případové studie, věnované Anně Řehákové a Vlastě Pittnerové, jsou zarámované dobovým, kulturním a politickým kontextem.

Anna Řeháková pochází z intelektuálního městského prostředí Prahy, kde ženy měly již v jistém smyslu přístup ke vzdělání. Má o svém vzdělání již dokonce osvědčení (učitelský ústav, maturita). Je učitelka, která žije v Praze, a díky tomu je v kontaktu s širokým okruhem vzdělanců, žen i mužů. Je neprovdaná, protože jako učitelka je nucena žít v celibátu.

¹ Potměšilová, M.: *Spisovatelka, učitelka, turistka Anna Řeháková a její doba. Diplomová práce, Filozofická fakulta UK, Praha 2003*

² Anna Řeháková (1850-1937) a Vlasta Pittnerová (1858-1926)

Ve srovnání s klasickou ženskou rolí je tak její osobní život chudší, tato nevýhoda jí naopak přináší možnost disponovat volným časem v době školních prázdnin, což plně využívá a vynahrazuje si například cestováním a turistikou. Tato skutečnost ovlivňuje její literární činnost, která vzniká také z přetlaku jejích dojmů z cest a nových poznatků. Cestuje spolu se svojí sestrou. Publikuje kromě knih také články, a dále je činná i ve Spolku českých učitelek.

Vlasta Pittnerová je svým původem z vážené české vlastenecké rodiny z Polné, malého města na Českomoravské vysočině. Je v těsném kontaktu s životem maloměsta, ovlivněna vlastenectvím rodiny, která je v přátelském kontaktu s velkými osobnosti doby (Němcová, Havlíček, Frič a další). Dívka z maloměsta získala díky uvědomělému otci kvalitnější vzdělání, než je u dívek z podobného prostředí obvyklé – dva roky vyšší dívčí školy. Je bystrou a chápavou pozorovatelkou.

Od mládí pomáhá v rodinném obchodě, pokouší se o literární činnost a hraje ochotnické divadlo. Sňatkem se dostává z maloměsta na venkov a získává další životní zkušenosti. Stává se tak nejen manželkou, ale současně matkou nevlastních dětí, a vnímá nové prostředí. Musí řešit klasické ženské dilema – rodina a osobní uplatnění, v jejím případě literární činnost. Život v neutěšeném manželství si kompenzuje právě literární činností. Po odchodu od manžela se stává spisovatelkou také z existenčních důvodů.

Obě osobnosti se už svým vzděláním liší od většiny mladých žen své doby. Anna Řeháková má maturitu, vystudovala učitelský ústav, a Vlasta Pittnerová kromě obecné školy ve svém městě absolvovala dva roky vyšší dívčí školy v Hradci Králové. Také svým osobním životem v dospělosti se liší od většiny svých současnic: jsou samostatné a jejich povolání jim poskytuje prostředky k životu.

2. Prameny a literatura

Na základě analýzy archivních pozůstatostí obou zkoumaných osobností, jejich publikovaných prací a další odborné literatury se pokusím doložit postup ve vývoji ženského hnutí, názorů na ženu a její poslání a postavení ve společnosti. To vše v historickém kontextu, který bude tvořit pozadí životů dvou zajímavých žen, publicistek, spisovatelek a aktivistek ženského hnutí.

Obecně-teoretická literatura

Své bádání jsem začala studiem obecně-teoretické literatury. Prvním orientačním pramenem byly podklady běžně dostupné,³ což mi mělo poskytnout základní informace k předkládané práci, o sledované době, o obou protagonistkách a ženské problematice.

V první fázi to byly slovníky a encyklopedie klasického typu – Ottův slovník naučný,⁴ Ottův slovník z nové doby⁵, Komenského slovník naučný⁶, Masarykův slovník naučný,⁷ které mi poskytly podklady pro rámcovou orientaci. Ottova encyklopedie Česko A-Ž⁸ v části kultura a literatura obsahuje celostránkové heslo Vlasta Pittnerová, mimo jiné v něm uvádí, že „její tvorba zachycuje život všech sociálních vrstev na Žďársku a popisuje národopisné realie.“⁹ Uvádí i heslo Řeháková Anna, kde zmiňuje, že „debutovala cestopisnými prózami, v nichž spojila rovinu dokumentárního popisu s výchovně motivovaným vyprávěním. Do ciziny je umístěn většinou i děj jejich povídek, které vytvářejí ideál ušlechtilé samostatné ženy vlastenky, např. Žena a život (1898)“.¹⁰

Malá československá encyklopedie¹¹ a encyklopedie Diderot¹² neobsahují heslo Anna Řeháková. V Československém bibliografickém slovníku¹³ není zmíněna ani jedna z protagonistek.

Informace o době a literárních proudech mi poskytly literární slovníky a přehledy, ve kterých jsem hledala rámcové informace o vývoji literatury, případně stručnou informaci

3 *Národní knihovna České republiky, Městská knihovna v Praze, Pedagogická knihovna*

4 *Ottův slovník naučný, díl XX., Praha 1902 a Ottův slovník naučný, díl XXI., Praha 1904*

5 *Ottův slovník naučný z nové doby, dodatky k velkému Ottovu slovníku naučnému, díl 4., svazek 2., Praha 1937 a Ottův slovník naučný nové doby, dodatky k velkému Ottovu slovníku naučnému, díl 5., svazek 1., Praha 1938*

6 *Komenského slovník naučný, svazek IX., Praha 1938*

7 *Masarykův slovník naučný, díl V., Praha 1931*

8 *Ottova encyklopedie Česko A-Ž, Praha 2008*

9 *Ottova encyklopedie Česko A-Ž, Praha 2008, s. 422*

10 *Ottova encyklopedie Česko A-Ž, Praha 2008, s. 478*

11 *Malá československá encyklopedie, M-P, Praha 1996, s. 901 - obsahuje heslo Vlasta Pittnerová, česká prozaička, autorka lid. čtení, které si kladlo lidovýchovné cíle v duchu katolické morálky (Starodávné selanky, V myslivně a zámečku)*

12 *Encyklopedie Diderot. Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích, 2, Praha 1999*

13 *Československý bibliografický slovník, Praha 1992*

o Pittnerové a Řehákové. Informace týkající se díla a života obou žen mi poskytl Lexikon české literatury,¹⁴ kde každé heslo podává rámcovou, ale ucelenou informaci o životě a hlavně kompletním díle obou spisovatelek, ale v některých místech bohužel i nepřesnosti.¹⁵ Kvalitním pramenem se ukázaly Přehledné dějiny literatury české,¹⁶ které mi poskytly informace o literární tvorbě z let 1894-1914 a zejména žurnalistice té doby. Autoři informují o Anně Řehákové na mnoha místech, celkem pěti stranách,¹⁷ zatímco o Vlastě Pittnerové se zmiňují pouze dvakrát¹⁸ v souvislosti s nakladatelem R. Prombergem, vydavatelem jejích knih. Autoři dále konstatují, že „starší sbírky jejích prostých povídek¹⁹ jsou cennější než pozdější její nadprodukce, shrnovaná od roku 1919 dosud do olomouckého vydání souborného“.²⁰ S tímto názorem i já zčásti souhlasím. Také ovšem uvádí další názor na V. Pittnerovou, že totiž „kreslila od poč. 90. let v naivně realistických povídkách průhledné osnovy a mravoučné tendence, cítíc se sama následovnicí B. Němcové, s idealistickým optimismem, ale beze smyslu pro duchovní život lidu, pracujícího v lese „o dřevěném chlebě“ neb tkalcovsky jako „Páni od stavu“ (toť názvy jejích sbírek z r. 1899 a z r. 1919)“, s čímž nemohu souhlasit, tento svůj názor dokládám a dokumentuji v další části práce. Překvapilo mě také, že se kniha nezmiňuje o dialektologických podkladech, které Pittnerová poskytla F. Bartošovi, o kterém se jinak rozepisuje např. na straně 766.

V tomto směru příliš kvalitní informace neposkytují Přehledné dějiny literatury,²¹ které sice hovoří velmi stručně o některých směrech v české literatuře v 19. století,²² ale v přehledu chybí podklady z přelomu 19. a 20. století. Neuvádí také ani jednu z mých protagonistek.

14 Lexikon české literatury, díl 3., svazek II., R-Ř, Praha 1985, heslo Anna Řeháková s. 1382- 1385, heslo Vlasta Pittnerová s. 935- 937

15 Lexikon české literatury, díl 3., svazek II., R-Ř, Praha 1985, heslo Pittnerová Vlasta – chyby v rodinné anamnéze Pittnerové, matka se nejmenovala Anna, ale Leopoldina, a není přesné, že nebyla přijata na učitelský ústav, vůbec se tam totiž nehlásila.

16 Novák, Arne, Novák, Jan, V.: Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny, Praha 1995

17 Novák, A., Novák, J. V.: Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny, Praha 1995, s. 807 u Řehákové – „se vyznačuje silným sklonem sentimentálním, níže pak „věrná strážkyně památky O. Sklenářové-Malé a mistrovská vypravěčka memoárů, rámuje své konvenční příběhy nádechu sentimentálního a leckdy příchutí pedagogické do cestopisného a národopisného líčení, jež jest ozvukem dalekých jejích cest, také causeristicky zpracovaných a zvl. v partiích o Adrii výrazně výstižných; nejkarakterističtější z jejích knih jsou povídky „Žena a život“ (1898), kde případně jest vystižen starší typ české emancipované ženy.“, s. 812, se o ní dále zmiňuje jako spisovatelce cestopisných „feuilletonů, na s. 815 dále jako autorce memoárů, kde jí byla vzorem E. Krásnohorská, její tvorbě pro mládež a dívčí četbu na s. 1266, a konečně že mezi tiskem zemřela na s. 1711.

18 Novák, A., Novák, J. V.: Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny, Praha 1995, s. 658

19 Novák, A., Novák, J. V.: Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny, Praha 1995, s. 658 – uvádí starší povídky Pittnerové - „Ze Žďárských hor“ (1892), Na rychtě (1892), „Od Žďáru“ (1894), „Obrázky ze Žďárských hor (1897), „Z našich dědin (1897)

20 Novák, A., Novák, J. V.: Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny, Praha 1995, s. 792-793

21 Přehledné dějiny literatury I., Balajka, B. a kol., Praha 1992

22 Přehledné dějiny literatury I., Balajka, B. a kol., Praha 1992, s. 155

Historická literatura

Zaměřila jsem se nejprve na studium obecných publikací z historické a národopisné oblasti. Cílem bylo získat ucelený obraz sledované doby i doby předcházející, historických událostí a jejich souvislostí, které následně ovlivňovaly život celé společnosti i chování jednotlivce z různých společenských a sociálních skupin; dopátrat se, jaké byly historické příčiny vzrůstu ženského hnutí v devatenáctém století a na počátku 20. století. V neposlední řadě jsem chtěla zjistit a poznat literární proudy, abych mohla následně doložit, jak se vše odráželo v literární a publikační tvorbě obou mých protagonistek.

Zde mi byly dobrým zdrojem a vodítkem rozsáhlé historické publikace, především dvě knihy Františka Kutnara: *Přehled dějin Československa v epoše feudalismu IV. (doba národního obrození)*²³ a částečně i jeho *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*.²⁴ Další údaje a rámcovou orientaci mi poskytla publikace Otto Urbana: *Česká společnost 1848-1948*.²⁵

Pokud jde o žurnalistiku, prostudovala jsem *Dějiny žurnalistiky*²⁶ od M. Beránkové I. díl, který má zahrnovat dobu až do roku 1918. Přes jejich obsáhlost jsem tam však nenalezla potřebné informace o publikační činnosti žen, což jsem v této knize doufala najít především.

Velmi dobře mi posloužila kniha Miroslava Hrocha: *Na prahu národní existence*.²⁷ Poskytla mi řadu potřebných informací, které doplnily chybějící články v mozaice podkladů k dějinným událostem v českém společenském a politickém životě na počátku 19. století, získaných z výše uvedených obecných historických přehledů a učebnic. Objasnila mi mj. další některé dějinné souvislosti k životopisu Anny Řehákové. Tyto údaje jsem pokládala za důležité, protože předcházely době, ve které žily a tvořily obě mé protagonistky, ovlivnily život jejich rodičů a rodinného prostředí.

Rozvoj a úroveň vzdělání byl rozhodující jak pro národní uvědomování, tak i pro svůj vliv na ženské hnutí a jeho vývoj. Anna Řeháková byla jednou z prvních českých učitelek s absolutoriem učitelského ústavu. To byly hlavní důvody, proč jsem se zabývala rovněž studiem podkladů o historii školství v našich zemích a v rámci Rakouské monarchie, a dále k pedagogické problematice. Vývoj podob školského systému v našich zemích, zejména pak budování základů ženského školství v průběhu 19. století, je klíčovou otázkou pokroku v ženském hnutí. Proto jsem chtěla znát dějinné příčiny těchto skutečností. Návodnou inspirací mi byla dvoudílná publikace Jana Šafránka: *Školy české I. z roku 1913 a Školy české II. z roku 1918*.²⁸ Tato publikace podává systematicky a přehlednou formou nástin vývoje školského systému na našem území až do začátku 20. století. Pojednává i o důvodech vzniku různých

23 Kutnar, F.: *Přehled dějin Československa v epoše feudalismu, doba Národního obrození, díl 4.*, Praha 1957

24 Kutnar, F.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, 1, od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu ve druhé polovině 19. století*, Praha 1973

25 Urban, O.: *Česká společnost 1848-1948*, Praha 1982

26 Beránková, M.: *Dějiny československé žurnalistiky. I. díl Český periodický tisk do roku 1918*, Praha 1997

27 Hroch, M.: *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*, Praha 1999

28 Šafránek J.: *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862-1848, Praha 1913 a Šafránek J.: Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. II. svazek r. 1848-1913, Praha 1918*

společenských reforem a jejich dopadu na školský systém a tím i na vzdělání obyvatelstva, a to v kladném nebo v jiných obdobích negativním smyslu. Z této rozsáhlé publikace jsem získala zejména potřebné informace o vzniku a záměru zákonů, které v Rakousku, a tedy i v českých zemích, daly podnět v druhé polovině 19. století k založení samostatného ženského pedagogia a vytvořily pro ně podmínky.

Dále jsem se zabývala studiem odborné publikace Stanislava Broučka: České národopisné hnutí na konci 19. století, neboť obě mé protagonistky se zajímaly o národopis, jak bylo pro celé 19. století charakteristické, ale zejména proto, že jedna z protagonistek se zúčastnila příprav Národopisné výstavy v roce 1895, na které pak sama působila. Centrem společenského i politického života ve sledovaném období byla Praha, týká se to zejména feministického hnutí, proto jsem pátrala v literatuře Pragensií,²⁹ kde jsem našla řadu přínosných informací ke sledované problematice a zkoumanému oboru.

Publikace na rozhraní mezi obecně teoretickou a feministicky zaměřenou literaturou

K orientaci v terminologii týkající se ženské otázky, emancipace a feminismu, pokud jde o podklady k těmto otázkám v obecné rovině, mi pomohla kniha Lynn Abramsové: Zrození moderní ženy.³⁰ K dějinám ženské otázky v českých zemích mi byl dobrou pomůckou sborník M. Lenderové (ed.) Žena v českých zemích od středověku do 20. století³¹ a její kniha K hříchu i k modlitbě³², kde jsem našla řadu praktických informací k historickým proudům v českém kulturním a především v ženském hnutí a rovněž o životě i činnosti jeho výrazných osobností.

O dívčím vzdělávání a ženských spolcích v sledovaném období byla dobrým pramenem kniha M. Bahenské: Počátky vzdělání žen v Čechách.³³

V českém ženském emancipačním hnutí hrál významnou úlohu Vojta Náprstek a Americký klub dam, situovaný v domě U Halánků, také jeho matka a jeho pozdější manželka Josefa. V tomto směru mi byla cennou pomocí kniha Ženy rodiny Náprstkovy,³⁴ která navíc doplnila a vysvětlila některé souvislosti sledovaných jevů a událostí.

O výrazných českých ženských osobnostech 19. století pojednává také kniha M. L. Neudorflové: České ženy v 19. století,³⁵ kde jsem sice našla některé údaje o těchto ženách a jejich úloze v kulturně politickém životě té doby, objevila jsem tam však také nepřesnosti, např. pokud jde o informace k první z mých protagonistek Anně Řehákové.

29 *Městská knihovna v Praze - knihovna Pragensií*

30 *Abramsová, L.: Zrození moderní ženy. Evropa 1789 – 1918, Brno 2005*

31 *Lenderová, M., Kopiczková, B., Burešová, J., Maur, E.: Žena v českých zemích od středověku do 20. století, Praha 2009*

32 *Lenderová, M.: K hříchu i k modlitbě, Praha 1999*

33 *Bahenská, M.: Počátky emancipace žen v Čechách, Praha 2005*

34 *Štěpánová, I., Sochorová, L., Secká, M.: Ženy rodiny Náprstkovy, Praha 2001*

35 *Neudorflová, L. M.: České ženy v 19. století, Praha 1999*

Knihy o Anně Řehákové a Vlastě Pittnerové

Pokusila jsem se dohledat také případné monografické práce týkající se Anny Řehákové a Vlasty Pittnerové. K osobnosti Vlasty Pittnerové je několik drobnějších publikací. Bohuslav Pernica je autorem knihy *Dvě ženy*³⁶ a sborníku *Vlasta Pittnerová, nástin života a díla s devíti fotografiemi*.³⁷ Dále je to brožura *Návrat Vlasty Pittnerové*,³⁸ a tři absolventské práce o jejím životě.³⁹ O Anně Řehákové existuje dosud pouze jedna diplomová práce.⁴⁰

Pramenem byly také tři knihy memoárů Anny Řehákové: *V milém domově*, *Z mého alba* a hlavně *Zašlé časy*.⁴¹ V případě Pittnerové se dochoval jen rukopisný fragment životopisu o 4 stránkách, jehož charakter patří k jiným typům pramenů.

O životě obou protagonistek se dozvídáme také z jejich tvorby s autobiografickou tematikou, která je výrazná hlavně u Pittnerové: kniha *O dřevěném chlebě*⁴² a povídky Antonín Janovický z knihy *Starodávné obrázky*⁴³ a povídka *Co jeseň odvála*, nacházející se v knize *Trojlístek*.⁴⁴

Dílo protagonistek jako literární pramen

V neposlední řadě byla pramenem pro mé bádání vlastní literární a publikační činnost Anny Řehákové a Vlasty Pittnerové.⁴⁵ Zabývala jsem se důkladným studiem a rozbořením jejich díla. Z jejich děl jsem čerpala podklady o jejich životě, názorech, o místech, která navštívily při svých cestách, především u Řehákové, a o poznatcích z těchto cest.

Články v dobovém tisku

Časopisy měly významnou úlohu v rozvoji ženského hnutí a byly inspirací i dokladem jeho vývoje. Proto jsem pokládala za důležité zjistit, zda a v jakých časopisech publikovaly

36 Pernica, B.: *Dvě ženy*, Mladá Boleslav 1942

37 Pernica, B.: *Vlasta Pittnerová. Nástin života a díla s devíti fotografiemi*, Znojmo 1938

38 *Návrat Vlasty Pittnerové*, Polná 2002

39 Němec, V.: *Vlasta Pittnerová. Život a dílo*, Polná 1997, Skočdoplová, K.: *Regionální spisovatelka Vlasta Pittnerová. Absolventská práce. Vyšší odborná škola a Střední škola informačních a knihovnických služeb*, Brno 2000, Hammerníková, D.: *Vlasta Pittnerová. Medailon významné osobnosti emancipované ženy z přelomu 19. a 20. století ve světle pramenů Muzea Vysočiny Jihlava – pobočky Polná, Pedagogická fakulta UK, Praha 2000, Straňák, M.: Antonín Pittner. Studie o životě a díle. Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2002*

40 Potměšilová, M.: *Spisovatelka, učitelka, turistka Anna Řeháková a její doba. Diplomová práce, Filozofická fakulta UK, Praha 2003*

41 Řeháková, A.: *V milém domově*, Praha 1925, Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, Řeháková, A.: *Z mého alba*, Praha 1936

42 Pittnerová, V.: *O dřevěném chlebě*, Praha 1898

43 Pittnerová, V.: *Antonín Janovický in Starodávné obrázky*, Olomouc 1931

44 Pittnerová, V.: *Co jeseň odvála in Trojlístek*, Praha 1919

45 *Seznam knih od Vlasty Pittnerové a Anny Řehákové, které jsem přečetla, se nachází v přídatném aparátu*

obě protagonistky a jaké bylo zaměření jejich článků. Cenným materiálem mi byl soudobý tisk, kde jsem systematicky hledala články od obou mých autorek, příspěvky o nich a o dalším kontextu ženské emancipace. Řadu kvalitních informací jsem našla převážně v časopisech *Ženská listy*, *Ženský svět*, *Ženský obzor*, *Lada*, *List paní a dívek*, i když každé z těchto periodik má svůj charakter a jejich intelektuální úroveň je rozdílná. Částečně jsem přihlížela i k dalším tiskovinám, především *Národním listům*, *Lidovým novinám*, *Zlaté Praze*, *Světзору* aj.⁴⁶

Archivní prameny

Klíčovým pramenem k poznání života a činnosti Anny Řehákové⁴⁷ a Vlasty Pittnerové byla jejich pozůstalost, kterou jsem studovala ve fondech Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze. Část pozůstalosti Vlasty Pittnerové, kterou jsem rovněž prostudovala, se nachází v jejím rodišti, v Muzeu města Polná.

Pozůstalost Anny Řehákové⁴⁸ je uložena ve čtyřech kartónech. V prvních třech je uložena korespondence, převážně se jedná o dopisy a pohlednice, adresované Anně Řehákové, část dopisů je adresována oběma sestrám. Najdeme zde dopisy např. od S. Podlipské, K. Světlé, E. Krásnohorské, T. Novákové, A. Nováka, J. V. Myslbeka, G. Preissové, Sv. Čecha, R. Tyršové a mnoha dalších osobností, známých i neznámých, také od redaktorek *Ženského světa* a *Ženského obzoru* se žádostí o příspěvek. Velmi cenné jsou zejména osobní dopisy od K. Světlé a E. Krásnohorské a dále od T. Novákové. Ve čtvrtém kartónu se nachází rukopisy knih *Z dalmatského jihu* a životopisné knihy Otýlie Sklenářová-Malá, fragment životopisné studie. Dále je tam uložen rukopis povídky *V exotické společnosti*, která vyšla v knize *Z mého alba*. Zaujal mne také jeden exemplář dobových časopisů, který je v tomto kartónu – výtisk *Časopisu učitelů* (s přílohou *Škola mateřská*) z 1. listopadu 1892. V tomto čísle je v rubrice *Různé zprávy* delší informace o tom, že 19. října oslavil Spolek učitelů pětadvacetiletou učitelskou činnost slečny Elišky Řehákové, učitelky při měšťánské škole dívčí u sv. Tomáše v Praze.

Tento kartón dále obsahuje drobnou sbírku autogramů, které měla Anna Řeháková od významných lidí. Jsou to knihkupci, nakladatelé, ministři, spisovatelé. V tomto kartónu je také jedna její podobizna. V literárním archivu jsou uloženy pouze tři rukopisy prací Anny Řehákové. Fotografie se zachovala patrně pouze jediná, velice nekvalitní, která je pak otištěna i v knize *Zašlé časy*. Dle soupisu literární pozůstalosti se v prvním kartónu měly nacházet dopisy od neteře Julie Wébrové, fyzicky se mi je nepodařilo dohledat, jsou zde pouze kondolence této neteři po smrti Anny Řehákové. Z těchto kondolencí jsem zjistila, že dědičkami

⁴⁶ *Publicistickou činností obou protagonistek se zabývám podrobněji ve speciálních kapitolách*

⁴⁷ *Pozůstalost Anny Řehákové je také z části pozůstalostí její sestry Elišky*

⁴⁸ *Řeháková Anna, Řeháková Eliška, Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha (dále LA PNP Praha), zpracováno ve 2. stupni evidence - Formánková, M.: Anna Řeháková, Eliška Řeháková, Praha 1968, edice inv. č. 194. Osobní fondy v rozsahu 4 kartónů, 1879 - 1937*

Řehákové byly její dvě neteře Julie Wébrová a Barbora Doubková. Z rodinné korespondence není k dispozici nic.

Pozůstalost Vlasty Pittnerové⁴⁹ je uložena také ve čtyřech kartónech. V prvním kartónu jsou uloženy nakladatelské smlouvy z let 1917-1923, doklady o honorářích z let 1909-1924 a jeden z účetních sešitů Pittnerové nazvaný *Vae victis*. Dále zde nalezneme korespondenci s nakladatelem R. Prombergerem, tiskárnami, vydavateli časopisů a reaktory. Z korespondence např. dopis od Listu paní a dívek, dopis dr. Grégrovi, dále žádosti o povídky např. z amerického krajanského časopisu *Hospodář* z roku 1923. Tento karton obsahuje tisky článků a povídek Pittnerové s rukopisnými opravami a nedatované rukopisy článků např. *Byla v Paříži* a *Návrh nové mody*. Ve druhém a třetím kartónu se nachází vesměs opět články Pittnerové s rukopisnými opravami, např. pro časopis *Lada*, *Jitřenka*, *Zlatá Praha*, a rukopisy povídek a románů, četné divadelní hry, například *V předsíni ráje*. Zajímavé materiály jsou ve čtvrtém kartónu, kde jsem našla tisky a výstřižky drobné prózy otištěné v různých časopisech a novinách např. pro *Naše snahy*, *Maria*, *Čech*, *Přítel opuštěných*, *Kříž*, *Národní listy*, *Pražský ilustrovaný kurýr*, *Hospodářské listy*, *Jitřenka*, *Hlas národa*, *Vydrovy besedy*). Obsahuje jedinou fotografii Vlasty Pittnerové v pozůstalosti, nedatovanou z lázní Poděbrady.

Další část fondu pozůstalosti Vlasty Pittnerové⁵⁰ se nachází v Městském muzeu Polná. Jedná se muzejní pozůstalost, v nejvyšším stupni zpracovanosti. Hodnotné a přínosné prameny pro mou disertaci jsem našla právě zde. Celkem je materiál uložen v osmi kartónech, ve kterých se dá velmi dobře orientovat. Doklady zmiňuji jen stručně, v dalších kapitolách se jimi zabývám podrobněji, protože se staly stěžejním archivním materiálem k této disertační práci. Ve fondu Vlasty Pittnerové se nachází velká sbírka korespondence, doklady ke spolkové a společenské činnosti (plakáty a pozvánky na veřejné akce, divadla, deklamace, výstřižky), výstřižky z dobového tisku o Vlastě Pittnerové, rukopis životopisu, a mnoho podobizen Pittnerové a jejich přátel.

Domnívala jsem se, že bude možné najít kvalitní archivní materiál v Archivních fondech Knihovny Náprstkova muzea. Zde jsem se soustředila především na Archiv Amerického klubu dam umožňující zmapovat činnost Anny Řehákové a Vlasty Pittnerové v této instituci, případně zachytit další společenský kontext či soukromý život. Prošla jsem dostupné materiály a můj předpoklad se nepotvrdil, ač obě protagonistky byly aktivně činné v klubu.

Pouze v Archivu Vojty Náprstka se nachází několik dopisů od Anny Řehákové. Je to korespondence z posledních let života - dopis pro Kuratorium českého průmyslového muzea, na jehož vyzvání zaslala Řeháková příspěvek pro připravovaný památník Vojty Náprstka.⁵¹ Jedná se pouze o skromnou vzpomínkovou črtu,⁵² v podobě několika stran shodných s rukopisem

49 *Pittnerová Vlasta, Literární archiv Národního písemnictví Praha (dále LA PNP Praha), zpracováno ve 2. stupni evidence - Šolcová, L.: Vlasta Pittnerová, Praha 2001, edice inv. č. 1120. Osobní fondy v rozsahu 4 kartónů, 1882-1997*

50 *Část pozůstalosti Vlasty Pittnerové, Městské muzeum Polná, Po – 20/ B, 6 kartónů, Po 20/B/1390- 2235*

51 *Památce Vojty Náprstka ve sté výročí jeho narození, Praha 1926*

52 *Památce Vojty Náprstka ve sté výročí jeho narození, Praha 1926, vzpomínka A. Řehákové s. 38 - příspěvek obsahuje vzpomínky na dobu, kdy se sestrou byly přijaty do Amerického klubu dam, a mnoho vyznání k činnosti Vojty Náprstka*

její memoárové knihy *Zašlé časy*, dále je to dopisní kartička s fotografií Anny Řehákové ve stáří, a dva dopisy pro přítelkyni Boženu Šantrůčkovou. Nálezy jsou vesměs běžného formálního charakteru.⁵³

Dále jsem se snažila v Náprstkově muzeu dopátrat možných záznamů projevů či přednášek Anny Řehákové a Vlasty Pittnerové, o kterých jsem se dočetla. Prošla jsem dostupné knihy ze Sbírkky výstřížkových knih tzv. Scrap-Books z období přicházejícího v úvahu, kdy přednášely i ženy, členky Amerického klubu dam, ale nic konkrétního o jejich aktivitách jsem neobjevila.

Průzkum u pamětníků

Jedna z metod, kterými jsem pracovala pro získání pramenů ke své práci, byl průzkum u možných pamětníků obou protagonistek. Navštívila jsem poslední bydliště Anny Řehákové na pražské adrese v ulici U železné lávky.⁵⁴ Bohužel si nikdo ani z nejstarších nájemníků domu spisovatelku nepamatoval, ani nevěděl, že v jejich domě kdysi bydlela. Nepodařilo se mi zkontaktovat ani nikoho z potomků a dědiců. Svoji pozornost jsem také zaměřila na získání případných informací z pracovního působiště Řehákové, měšťanské dívčí školy u sv. Tomáše, tzv. Svatotomášské školy. Zatím se mi nepodařilo najít žádné archivní záznamy o její třicetileté učitelské činnosti na této škole, ani zmínku ve výročních zprávách či školní kronice. Ukázalo se, že tato metoda průzkumu je pro můj projekt nepoužitelná vzhledem k velké časové vzdálenosti.

Na poslední adrese Vlasty Pittnerové v pražské Korunní ulici⁵⁵ jsem byla stejně neúspěšná jako u Řehákové. Ale dobré výsledky přinesla tato metoda v Polné, rodném městě Pittnerové na Českomoravské vysočině. Podařilo se mi nalézt nejen rodný dům⁵⁶, který patří potomkům spisovatelky, ale také s rodinou pohovořit a získat cenná svědectví a materiály z rodinného archivu,⁵⁷ které jsem využila k další své práci.

Internet jako zdroj

Neopomněla jsem využití relevantních elektronických zdrojů – vyhledávala jsem zejména přes internetové search engines. Informačním zdrojem mi byly i další portály a elektronické

53 *Archivní fond Knihovny Náprstkova Muzea, Archiv Vojta Náprstek: sign. 23/2.12 – 31. října 1925, 10 stran textu Anny Řehákové pro plánovanou knihu Památce Vojty Náprstka ve sté výročí jeho narození, Praha 1926 včetně průvodního dopisu k tomuto textu 54/272 a, b, c - dopis Anny Řehákové Boženě Šantrůčkové, 4. strany, ze 7. dubna 1937, 54/274 – pohled od Anny Řehákové Boženě Šantrůčkové ze Zbraslavi – Záběhlík ze 4. srpna 1935, 8/9*

54 *U železné lávky čp. 557/6, Praha 1, Klárov*

55 *Korunní 24, Praha 2, Vinohrady*

56 *Sezimovo náměstí 68, Polná*

57 *Miluše Skočdoplová, vedoucí Husovy knihovny v Polné a nakladatelka knih V. Pittnerové, praneteř spisovatelky poskytla informace o Vlastě Pittnerové, které se drží v ústním podání, orientace v pozůstalosti a díle*

encyklopedie a slovníky, zahraniční elektronické databáze a národní bibliografie. Veškeré informace pocházející z dynamicky se měnícího prostředí elektronických zdrojů jsem vzhledem k jejich proměnlivé povaze a kvalitě dále ověřovala.

3. Charakteristika doby

Začátek 19. století je charakteristický dozníváním a reflexí myšlenek osvícenství, a nastupujícím romantismem. Do života obyvatelstva našich zemí se promítají více či méně kladné výsledky tereziánských a josefínských hospodářských a společenských reforem, dále ovlivněné úpravami a opatřeními jejich císařských následovníků. Značnou měrou se obyvatel Českých zemí dotýkají útrapy, které přinesly napoleonské války a jejich následky, po nich pak nadcházející období opatrnické politiky císaře Františka I., státní bankrot, opatření vlády kancléře Metternicha. Na pozadí těchto i dalších společenských a hospodářských změn se počíná prosazovat výraznými osobnostmi české národní obrození, které bývá nazýváno dobou předbřeznovou a je historicky ohraničeno - revolučními událostmi jara 1848. Doba plná rozmachu nadějí vlasteneckého snažení ve všech jeho oblastech je pak rázně utlumena následujícím obdobím tuhého tzv. Bachova absolutismu. Naděje na změny vzdělávacího systému měly přinést školské reformy Františka I., které však byly naopak krokem zpět a následně ještě císařovými opatrnickými opatřeními a různým nelogickým způsobem modifikovány, což často měnilo negativně jejich původní záměr.

Celosvětově se začíná v 19. století postupně prosazovat průmyslová revoluce se svými novými vynálezy, které zkoušejí jejich tvůrci se stále většími úspěchy uplatňovat v praxi. Přes všechny shora uvedené společenské a hospodářské okolnosti se vlivy nových vynálezů, výrobních postupů a jejich uplatnění dostávají i do našich zemí. Nové technologie zasahují přímo či nepřímo i do tradičních výrob a řemesel a ovlivňují tím život a práci městských a vesnických obyvatel nejen v Českých zemích. Venkovské obyvatelstvo, vyvázané z nevolnictví, proudí do rostoucích průmyslových aglomerací, což s sebou přináší jak pozitivní, tak negativní demografické, sociologické i etnické posuny, na které nutně reagují společenské vědy, ale i kultura a umění.

Evropské osvícenství přišlo s myšlenkou rovnosti lidí. Potom již bylo relativně blízko k myšlence o rovnosti muže a ženy, k začátku hnutí, které je obecně nazýváno ženská emancipace nebo feminismus. Ve společnosti platilo po tisíciletí, že jediné místo ženy je v rodině a jejím posláním je mateřství. Žena se mohla mimo rodinu projevit nanejvýš jako mecenáška či filantropka. Platilo to i pro České země. Myšlenky emancipace k nám pronikaly především z Francie a USA, z německých zemí a z Anglie zpočátku pouze sporadicky.

Západní feministky požadovaly rovnoprávný přístup k povoláním. Domácnost a manželství již pro ženu nevidí jako jediné poslání, ale cítí, že domov začal ženu čím dál více omezovat a izolovat ji od společenského rozvoje. Takže se dobře neorientovala v nových vztazích, vznikajících s průmyslovým rozvojem společnosti. To platilo samozřejmě i pro nové technologie a stroje, kterých se ženy skoro bály. Nejsložitější pak bylo nesamostatné právní

postavení ženy a praktická nemožnost získat jakoukoli odbornou kvalifikaci. Pokud došlo k nečekaným událostem v rodině, například úmrtí manžela, pak na ni s plnou vahou padla péče o zaopatření rodiny. O to víc takový problém pocítily ženy jako následek válečných událostí a přírodních katastrof. Ženy si musely poradit, i když nebyli muži doma: pokaždé, když muži odešli do války, dokázaly ženy zastat všechny mužské práce, uživit sebe i rodinu, současně se postarat o děti, někdy se dokonce postavit nepříteli. A tak není náhoda, že k rozmachu emancipačního hnutí dochází zejména v důsledku podobných situací, kdy se stává pro opuštěnou ženu její nevzdělanost a nesamostatnost omezením: ženy nemohly samostatně sepisovat závěť, rozhodovat o majetku, o své případně vydělané mzdě ani o vlastních dětech a vést soudní spory. I když problém byl pocíťován v řadě zemí, nejrozhodněji vystupovaly Francouzky a Američanky. V Prohlášení práv a citů z června 1848 (New York) se říká, že „muži a ženy byli stvořeni jako sobě rovni“.⁵⁸

Pokud jde o ženskou rovnoprávnost v Evropě, nejpokrokovější byly Francie, Anglie a severské země. Je proto příznačné, že v Anglii existovaly již od 40. let 19. století soukromé dívčí školy a rozvíjela se ženská spolková činnost.

V českých zemích měl vývoj poněkud jiný charakter, úzce souvisel s národním hnutím, na rozdíl od zemí západní Evropy, kde se hned od začátku jedná o boj za rovnoprávnost žen. Tím se také vysvětluje v českých podmínkách počáteční spolupráce s muži při prosazování ženských požadavků.

Ideje Francouzské revoluce, feministického hnutí z USA a dalších zemí se proto nemohly v našich podmínkách první poloviny 19. století plně uplatnit. V té době se formovalo národní uvědomění české společnosti, takže se pokládala za nejdůležitější emancipace národní v rámci rakouské monarchie. Celá nová česká kultura měla být založena především na jazyku. Pravopis a gramatika již nespádají pouze do oblasti lingvistiky, ale jsou znakem programu jistého společenského chování, politických a estetických postojů.

Vzdělaná žena musela být především vlastenka a svými ideály se shodovat s ideály vlasteneckých mužů, spolupracovat s nimi na společném národním úsilí. Ženskou rolí je na prvním místě mateřství a jestliže existuje požadavek na přiměřené ženské vzdělání, tak především z důvodu, že jen vzdělaná žena může dobře vychovat budoucí české generace. Tím nevzniká konflikt mezi zájmy mužů a žen, protože jen součinnost prospěje národnímu zájmu. Uvědomělá a vzdělaná žena je také prostřednicí obrození národa, tj. dá národu uvědomělé syny a dcery - a tady její úloha končí. Šlo tedy o vlastenecký feminismus, který však české emancipační hnutí provází vlastně až do počátku 20. století.⁵⁹

Už Magdalena Dobromila Rettigová⁶⁰ se proslavila více jako kuchařka-vlastenka než jako spisovatelka, kterou bezesporu v dobových intencích byla, a relativně značně emancipovaná žena, o čemž svědčí i její často citovaný výrok „Já kdybych nyní opět děvče dvacíleté byla,

58 Osvaldová, B.: *Česká média a feminismus*, Praha 2004, s. 20

59 Brabencová, J.: „Ženská otázka“ a česká společnost v průběhu 19. a na počátku 20. století: Vývoj vyššího dívčího vzdělání, s. 169-192 In *Studie k sociálním dějinám 4*, Kutná Hora – Opava – Praha 1999

60 Magdalena Dobromila Rettigová (1785-1845) spisovatelka a autorka *Domácí kuchařky*

a nynější zkušenost a předložení měla, spíš bych se z nejvyšší skály do nejhlubší propasti než do náručí manželovy vrhla. Tam bych našla okamžitou smrt, kdežto v manželství znenáhla, tak jako by jen denně jedním špendlíkem upíchnutý, člověk zmúčen umírá.“⁶¹ Tato žena patřila do období prvních individuálních veřejných projevů žen, její vliv byl však ještě velmi omezený.

Ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století se ženy vlastenky snaží vytvořit ženský vzdělávací ústav a vlastně se tak politicky angažují jako pomocnice vlastenecky orientovaných mužů. Nejde tím jen o ženskou otázku, ale o otázku národní.

Tradičním a prakticky jediným způsobem zapojení ženy do společenského života mimo okruh rodiny byla i v našich zemích charitativní filantropická činnost. Také první ženská sdružení, která v padesátých letech v Praze vznikla, měla dobročinný charakter. Filantropie se stala pro ženu z měšťanských kruhů jednou z možností, jak na chvíli uniknout z jednotvárného a často omezujícího prostředí rodiny.

Soukromé charitativní a filantropické aktivity uvědomělých žen, ale současně církevní sdružení zaměřená na charitativní činnost - to byly nekonfliktní činnosti, proto mohly vznikat takové typy spolků i za tuhého Bachova absolutismu.⁶² Takže není náhodou, že v této době vznikl Spolek sv. Ludmily, jedna z nejstarších ženských organizací v Českém království, založená již v roce 1851 hraběnkou Kristinou Schönbornovou. Jednalo se o podpůrnou organizaci pro chudé ženy, především vdovy. A byl pravděpodobně jediným spolkem, kde se ženy z vyšších společenských vrstev stýkaly s nejchudšími příslušnicemi společnosti.

Tato filantropická organizace nabyla vlivu pod vedením Marie Riegrové-Palacké. Jejím vstupem roku 1864 došlo rychle k radikálním změnám v organizaci spolku, neboť tam vstupovala s rozhodnutím přetvořit jej na instituci, která by odpovídala více tehdejšími potřebám společnosti. Vzdělaná paní Riegrová s moderními názory však nebyla činná v tomto spolku dlouho, vystoupila z něj roku 1873.⁶³

Na počátku dějin českého feminismu stojí dva muži, Karel Slavoj Amerling,⁶⁴ a od šedesátých let 19. století především Vojta Náprstek.⁶⁵ Oba tyto muži úzce spolupracovali se ženami.

Vlastenky 30. - 40. let, především z okruhu Bohuslavy Rajské⁶⁶ sdružené kolem Amerlinga, pracují na jednom z jeho tří slovníkových projektů. Jednalo se o Větší všennaučný slovník pro ženštiny⁶⁷ Uvádí, že „nad ním již skoro tři roky soustavně pracuje skupina vroucích a spanilomyslných vlastenek.“⁶⁸ Jednou z autorek hesel byla i Božena Němcová. Sama

61 M. D.: *Domácí kuchařka*, Praha 1986, ed. Felicitas Wünschová (= Alexandr Stich), s. 5, z dopisu M. D. Rettigové V. Vášovi 23.7.1836

62 *V srpnu 1859 byl ministr vnitřní A. Bach odvolán*. Beránková, M.: *Dějiny československé žurnalistiky, díl I.*, Praha 1981

63 *Její dcera, Marie Červinková-Riegrová v úsilí své matky pokračovala, k jejím nejvýznamnějším praktickým výsledkům patří založení a počáteční kroky spolku Záštit*.

64 Amerling, Slavoj, Karel, pedagog, lékař, spisovatel a filozof (1807–1884)

65 Náprstek, Vojta, (1826–1894), filantrop, mecenáš, obchodník, zakladatel Českého průmyslového muzea

66 Bohuslava Rajska vlastním jménem Antonie Reissova

67 Macura, V.: *Příběh encyklopedie dam*, Tvar č. 5, z 15. 3. 1998, s. 1, 4-5 a ed. Macura, V.: *Encyklopedie Budečských panen. Příloha Tvaru, Edice TVARy, řada A*, 15. 3. 1998

68 Macura, V.: *Příběh encyklopedie dam*, Tvar č. 5, z 15. 3. 1998, s. 1

encyklopedie, na které účastnice kroužku pracovaly, se považovala za nedochovanou. K dokončení měl projekt (vlastně překlad) skutečně daleko, avšak torzo budoucí encyklopedie objevil roku 1997 v Amerlingově pozůstalosti Vladimír Macura. „V nedokončeném pokusu o ženskou encyklopedii se tak či onak již rodil obraz moderní ženy vymaněný z tísnivých mezí zúženého rodinného obzoru.“⁶⁹

Tyto vlastně první české feministky se snaží založit ženský vzdělávací ústav, což se Bohuslavě Rajské podařilo po značném osobním nasazení roku 1844, záhy však tuto instituci opustila a zrušila, aby dala přednost službě národu v privátní rodinné sféře jako druhá manželka a matka dětí ovdovělého Františka Ladislava Čelakovského.

Tím se ženy ovšem politicky angažují jako pomocnice a snad i partnerky stejně orientovaných mužů. Toto tradiční pojetí přetrvává docela houževnatě i ve druhé polovině století. Přesto se ženy vlastenky snaží dále o rozšíření možnosti vzdělání⁷⁰ pro větší samostatnost dívek – a tak vzniká v roce 1863 v Praze Vyšší dívčí škola a o dva roky později, roku 1865, dívčí průmyslová škola.

Vojta Náprstek⁷¹, výrazný český vlastenec a nejaktivnější zastánce emancipace žen⁷², se v roce 1858 vrátil ze Spojených států, kde získal bohaté poznatky z práce tamního ženského hnutí. V nadšení z americké demokracie a technického pokroku inicioval založení Amerického klubu dam v roce 1865. Americký klub patřil k nejvýznamnějším feministickým spolkům, ale ve výčtu spolků chyběl, protože jeho stanovy nebyly úředně schváleny. Přál si povznést českou ženu „k té výši společenské užitečnosti, jaké dosáhly ženy americké. K přesvědčení o rovnocennosti mužů a žen se dopracoval díky svému demokratismu a smyslu pro spravedlnost – přesvědčení o rovnosti lidí, je-li domyšleno do důsledků, s sebou vždy nese přesvědčení o rovnosti pohlaví“⁷³ a také díky působení své na tu dobu relativně emancipované matky.

Náprstek poukázal na široké aktivity žen ve Spojených státech, ve Francii a jinde. Ohromoval společnost svým tvrzením, že žena je stejně schopná jako muž, a stejně jako on se může podílet na nejrozmanitějších činnostech. Tento svůj názor na společenské postavení ženy vyslovil jasně ve své přednášce: „Ženská má zajisté tolik nadání jako mužský, proč nemohla by se tedy účastniti ve vyšších úkolech života, když ji důmysl lidský osvobodí od všelijakých nízkých zaneprázdnění? Mluví se o chudobě literatury, umění, nuže, necht' ženské zkusí, aby i na tomto poli zanechaly po sobě památky. A že mohou, o tom není již žádné pochybnosti.“⁷⁴

Byl v Praze prvním a nadlouho jediným mužem, který tuto kacířskou myšlenku vyřkl. „Názory Náprstkovy padly v Praze na půdu připravenou působením Amerlingovým a jeho kruhu,

69 Macura, V.: *Příběh encyklopedie dam*, Tvar č. 5, z 15. 3. 1998, s. 5

70 druhý pokus o založení českého, respektive česko-polského vzdělávacího ústavu, dopadl velmi podobně – Honorata z Wiszniovskich-Zapová založila svůj ústav r. 1856, ale za několik měsíců zemřela a ústav byl uzavřen. Realizován a veden byl až manželkou Karla Slavojce Amerlinga Františkou Svatavou

71 V. Náprstek byl po léta neokázalým mecenášem všeho pokrokového v Praze, jako radní se zasadil mimo mnoha jiných také o zlepšení kvality pitné vody, čistoty ulic a elektrické osvětlení, byl i u zrodu Klubu českých turistů

72 Šolle, Z.: *Vojta Náprstek a jeho doba*, Praha 1994, s. 255

73 Lenderová, M.: *K hříchu i k modlitbě*, Praha 1999, s. 240

74 *Památník třicetileté činnosti Amerického klubu dam v Praze (1865–1895) k památce jeho 70. narozenin*, Praha 1896, s. 7

na půdu připravenou českými bály a aktivitami Tylovými, debatami v prvních českých salonech“.⁷⁵ Vojta Náprstek ovšem při svých snahách osvobodit ženy od břemena domácích prací měl zpočátku záměr odpovídající názorům doby, tj. aby žena svůj takto získaný volný čas mohla věnovat svému vzdělání především pro blaho rodiny a tím současně pro blaho národa.

Tak vznikl v Praze Americký klub dam, klub po americkém⁷⁶ způsobu, volné sdružení, bez oficiálně schválených stanov, jehož členkou mohla být pouze Češka starší šestnácti let a doporučená jinou členkou klubu. Členkami se staly téměř všechny dospělé a dospívající příslušnice významných českých rodin, spisovatelky, manželky a dcery českých politiků a spisovatelů, novinářů a intelektuálů. Náprstek jim vštěpoval své heslo, že povinností ženy je sebevzdělání a vzdělání druhých.

V roce 1865 se konalo v domě U Halánků první klubové setkání a přednáška. Právě přednášky byly významným prostředkem vzdělávání.

Mezi zakládající členky klubu patřily mladička Anna Řeháková a její starší sestra Eliška.⁷⁷ Anna Řeháková vzpomíná, jak „jednoho podzimního dne 15. 11. 1865 vstupovaly jsme rozehvělé v jednoduchých smutečních šatečkách do salonních, ale útulných místností Amerického klubu českých dam (...) doma pak vzpomínajíc vděčně za večerního poklidu po denním pracovním shonu zažitých dojmů, těšila jsem se po celý týden na příští neděli.“⁷⁸

Za třicet let činnosti klubu se konalo téměř 500 přednášek z nejrůznějších oborů činnosti.⁷⁹ Klub podporoval technický pokrok v domácnosti, věnoval se péči o děti a mládež a jako všechny ženské spolky pěstoval charitu a sborový zpěv.

Přístup na přednášky měly pouze ženy, které si klub řídily samy, muži mohli naslouchat v předpokojí. Přednášejícími byli muži i ženy, často i členky klubu. Americkému klubu dam přednášeli také zvaní odborníci na nejrůznější témata: přírodovědná přednášel např. i slavný J. E. Purkyně, společensko-vědná, umělecká, literární, náboženská atd. Vojta Náprstek sám v klubu nepřednášel, ale vystupoval v roce 1862-1863 na Žofíně, v přednáškách o domácích strojích, přivezených z druhé světové výstavy v Londýně. Při těchto přednáškách se formovaly počátky Amerického klubu dam.

Významnou položku v činnosti klubu představovala jeho bohatá knihovna, již dal Vojta Náprstek⁸⁰ k dispozici členkám klubu.

Americký klub představuje výjimečný a neopakovatelný počín, kterým Vojta Náprstek přesvědčil české ženy o jejich vlastních schopnostech, zmobilizoval jejich intelekt, přesvědčil

75 Lenderová, M.: *K hříchu i k modlitbě*, Praha 1999, s. 240

76 „americký“ mělo v té době jiný obsah, znamenalo nikoli geografické určení, ale něco moderního, pokrokového

77 po svém příchodu do Prahy se stává členkou také Vlasta Pittnerová

78 Martínek, M.: *Mezi námi dámami*, Martínek, Miloslav: *Mezi námi dámami*, Rudé právo, příloha Čtení na sobotu, 31. července 1993, s. 11

79 *Památník třicetileté činnosti Amerického klubu dam v Praze (1865–1895) k památce jeho 70. narozenin*, Praha 1896, s. 18

80 Lenderová, M.: *K hříchu i k modlitbě*, Praha 1999, s. 244. Roku 1865 čítala 4 351 svazků. K dispozici ženám zde byly desítky zahraničních časopisů, i feministického zaměření. Unikátem bylo 412 svazků tzv. Scrap-Book, knih novinových výstřižků, které začal Náprstek sbírat a nalepovat ještě za svého amerického pobytu. První svazek pocházel z roku 1850, a obsahoval stejně jako další pozdější svazky vše, co se týkalo např. ženské otázky.“

je o nutnosti dalšího a vlastně celoživotního sebevzdělávání. Vysvětlil jim, že není naprosto nezbytné ztrácet veškerý čas prací v domácnosti. Objevil pro ně volný čas a současně poradil, jak ho rozumně využít. Sebevzdělání vede k sebeúctě a současně k požadavku získat uznání mužů. K emancipaci tak dospěla česká žena přes filantropii a sebevzdělání.

Americký klub dam inspiroval české ženy k výrazným počínům v jejich životě. Formoval množství žen, které začaly chodit do klubu už jako mladá děvčata, a po léta je vzdělával. Naučily se zde mnoho užitečných věcí a s těmi seznamovaly dál i své okolí. Mnoho z členek klubu se později stalo slavnými a významnými. Je zřejmé, že i pro další činnost Anny Řehákové a Vlasty Pittnerové, mělo jejich členství v klubu velký význam.

Druhou polovinu 19. století je možné hodnotit jako období výrazné aktivity ženského hnutí v Čechách, především v Praze a dalších městech. I na venkově v té době začala fungovat řada spolků paní a dívek s různým zaměřením. Je ovšem příznačné, že v Praze v roce 1871 bylo 427 spolků a asociací, ovšem jen 8 z nich bylo ženských.⁸¹

Roku 1871⁸² vznikl Ženský výrobní spolek český, za vydatného přispění Karoliny Světlé, která byla hlavní osobností a zakladatelkou, a za přispění Spolku sv. Ludmily, kde v té době pracovala paní Marie Riegrová-Palacká. Dlouholetou starostkou spolku byla Eliška Krásnohorská. Spisovatelskou profesi Světlá i Krásnohorská propojily s aktivní činností na poli ženského hnutí.

Spolek byl především praktický a demokratický, zatímco Americký klub dam byl intelektuální záležitostí, do značné míry elitní. Ve Spolku získávaly kvalifikaci chudé a z velké části mimopražské ženy; často vdovy z prusko-rakouské války a chudá děvčata. Získávaly praktické dovednosti od tradičního šití prádla, šatů, kloboučnictví, vyšívání, přes studium jazyků, hudby, k účetnictví a ošetrovatelství. Spolek organizoval v tomto směru kurzy pro první laické zdravotní sestry pod vedením profesorů z lékařské fakulty.

Cílem ženského hnutí se od 70. let 19. století stává založení školy, která by byla přípravou k zaměstnání. Chudobě lze předcházet vyšší vzdělaností, která by ženám umožňovala samostatnou existenci. „Ženská otázka nabývá širších sociálních aspektů: jeden z nich vytvářely neprovdané, nepřilíš majetné ženy, pro něž mělo být vzdělání prostředkem k získání zaměstnání a tím zabezpečení důstojného života“.⁸³

V devadesátých letech 19. století,⁸⁴ po 25 letech úspěšné práce, otevřel Výrobní spolek v Praze v Resslově ulici budovu pro svou Vyšší obchodní a pokračovací dívčí školu.⁸⁵

Teprve v posledních dvou dekádách 19. století se v našich zemích začínají výrazněji projevat skutečné požadavky ženské emancipace, které nesouvisejí s nacionalismem, ale mají sociální a politický charakter – žádají rovnoprávnost žen a mužů, např. i volební právo, které není všeobecné a rovné v té době ani pro muže.

81 Lenderová, M.: *K hříchu i k modlitbě*, Praha 1999, s. 239

82 *Tělocvičný spolek paní a dívek pražských, založený a formálně povolený roku 1869*

83 Bahenská, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách*, Praha 2005, s. 103

84 *Vyšší obchodní a pokračovací dívčí škola byla založena 25. 11. 1898*

85 *Turková, M.: Náplň činnosti ženských spolků v Čechách v 90. letech 19. století, Sborník IZV, Praha 1998*

Objevují se požadavky na stejnou mzdu za stejnou práci, ženy – nejen např. učitelky - byly za stejnou práci níže hodnoceny než jejich mužští kolegové. Koncem 19. století se tak začínají teprve významněji reflektovat skutečné proudy ženské emancipace, které nejsou výrazně jen nacionalistické, ale vyslovují už požadavky na sociální a politickou rovnoprávnost žen a mužů, na stejnou mzdu za stejnou práci při stejné kvalifikaci např. u učitelek a učitelů.

V praxi znamenalo pochopení otázky emancipace ženy především umožnit ženě, aby se mohla v případě potřeby postavit do života samostatně, bez závislosti na muži. Tento problém Ženský výrobní spolek nejlépe vystihl, a zejména zásluhou Elišky Krásnohorské významně přispěl k rozvoji českého ženského odborného školství. Rovněž snaha dalších ženských spolků o získávání či zprostředkovávání práce pro ženy přispívala ve svých důsledcích k emancipaci ženy ve společnosti. Vedle nepřehledného množství spolků kulturních, osvětových, profesních, odborových a dalších, jejichž členskou základnu tvořili hlavně muži, pracovala intenzívně v tomto období i řada ženských spolků, ať už nově vzniklých v 90. letech či navazujících na dřívější tradici, jako v roce 1874 založený první profesní ženský spolek – Spolek pražských učitelek,⁸⁶ který krátce po svém vzniku změnil název na Spolek českých učitelek v Praze.

Devadesátá léta jsou obdobím pro české feministky velmi významným. Jejich úsilí o založení gymnázia pro dívky bylo úspěšné – v roce 1891 začalo především díky neúnavnému úsilí Elišky Krásnohorské vyučovat první české dívčí gymnázium Minerva.⁸⁷

V ženském hnutí až do konce 19. stol. byl trvalý zájem o vzdělání. Některé z prvních matulantek Minervy nastolují na prahu 20. století další požadavek, ženské vysokoškolské studium. Zároveň s tím je stále hlasitěji pronášen požadavek ženského volebního práva. Existence hnutí požadujícího zrovnoprávnění ženy vůči muži i celé společnosti se odrážela v tisku, pouze v programu jediné politické strany, sociální demokracie, která nerespektovala ani celostátní zákaz politického organizování žen a ženy do svých řad přijímala (staročeši si tady velmi rozuměli s mladočechy, pro ně žádná ženská otázka neexistovala), v literatuře, ve školství a dalších oblastech veřejného dění.

Důležitý vliv na ženské hnutí v této době měla právě periodika. Byla v podstatě náhradou za to, čeho se ženám nejvíce nedostávalo – vzdělání. Jejich prostřednictvím se uskutečňovala jakási velmi volná vzdělávací osvěta. Byly současně důležitým prostředkem komunikace mezi jednotlivými dámskými spolky, jednotami apod., které měly v časopisech určenu svou stranu, a z ní se čtenářky dovídaly o jejich činnosti a úspěších.

Časopis *Ženské listy* vycházel od roku 1871 a jeho šéfredaktorkou byla více než 30 let Eliška Krásnohorská. Od ledna 1874 byly tiskovým orgánem Ženského výrobního spolku. Avšak od konce století změnily tón, a do sporů mezi feministkami a jejich odpůrci, které se právě v uvedeném období vyhranily, příliš nezasahovaly.

Dalším feministickým časopisem byl *Ženský svět*. Začal vycházet v devadesátých letech 19. století. *Ženský svět* byl náročným čtením pro ambiciózní ženy. Tento časopis založila

⁸⁶ členkou byla také Anna Řeháková (a její sestra Eliška Řeháková)

⁸⁷ ve Vodičkově ulici v Praze

Teréza Nováková, která zároveň pracovala dvanáct let jako vedoucí redaktorka. Teréza Nováková a Eliška Krásnohorská byly přítelkyně. Nováková kritizovala hlavně fakt, že deníky a časopisy se neobtěžují zařadit rubriku ženské otázky ani jednou týdně. „Jak uboze vypadalo naše hnutí v žurnalistice posledních desetiletí, historik by si pomyslel, že zatímco muži spěli za vyššími cíli, ženy neuměly nic jiného než vařit, tančit, nákladně se šatit a občas uspořádat charitativní sbírku“.⁸⁸

Ženské listy i Ženský svět měly stejné cíle – osvětu a výchovu čtenářek. Ženské listy byly konzervativnější, Ženský svět byl zaměřen obecněji, také „evropštěji a světověji“ a více literárně. Anna Řeháková i Vlasta Pittnerová přispívaly do obou časopisů a nejen tam. Oba časopisy byly určeny pro alespoň trochu vzdělanou ženu se zájmem o ženskou problematiku.

Ani jeden ze zmíněných časopisů nebyl určen typické domácí ženě hospodyně. Pro ženy tohoto typu byly určeny časopisy, které vycházely mnohem dříve než Ženské listy a Ženský svět. Např. časopis *Lada*⁸⁹, první české ženské periodikum vydávané v Praze už v šedesátých letech 19. století, nebo *Domácí hospodyně*, vydávaná v letech 1883-1893 v Olomouci. Šéfredaktorkou *Domácí hospodyně* byla také žena – Miroslava Procházková. Do tohoto časopisu hodně přispívala i Teréza Nováková jako mladá začínající spisovatelka a fakticky ona udržovala jeho úroveň. Dále samozřejmě vycházely módní žurnály. Odlišný charakter měl Ženský obzor, který byl na svou dobu pro českou čtenářku dosti militantně feministický. Vycházel roku 1896 (pouze jeden ročník) a redaktorem byl Vít Kellner. V Brně byl od roku 1898 vydáván v redakci Karly Máchové sociálně demokratický časopis *Ženský list*, na Moravě dále *Vesna*, a další ženské časopisy různého zaměření a kvality. Z profesních ženských časopisů to byl *Časopis učitelek*.

Časopisy měly významnou úlohu v rozvoji ženského hnutí a byly dokladem jeho vývoje. Což dokumentuje i výše uvedený stručný výčet časopisů vydávaný v druhé polovině 19. století. Znamená to, že doba je barvitější a tomu odpovídá postupně čím dál pestřejší výběr periodik, která vycházejí.

I když v tomto vývoji přetrvává národovectví, současně zde působí mnoho dalších kulturních i politických směrů, vlivů, možností a přitom většina žen jsou stále – a dlouho budou – především „domácí hospodyně“ s omezeným obzorem.

Významným počinem byla Jubilejní zemská výstava konaná v Praze roku 1891, pořádaná ke stému výročí korunovace Leopolda II. českým králem. Měla být velkolepou prezentací úspěchů především českého průmyslu a české výroby a kultury.

Po této výstavě následoval velmi důležitý počín, což byla Národopisná výstava československá, konaná v roce 1895. Její příprava nebyla jednoduchá a „Nešlo v ní jen o reprezentaci estetické hodnoty lidového umění, ale byly hledány prvky postihující charakter národní

⁸⁸ *Ženský svět, Praha 1906*

⁸⁹ *vyšlo jen 5 ročníků č. Lada (1860 – 65), které obsahovaly, vedle módní přílohy, i divadelní kritiky, literární recenze, překlady beletrie i původní tvorba, pedagogické a zdravotní příspěvky. Existovala ale ještě jedna Lada, to byla příloha v Mladé Boleslavi vydávaného Módního Listu (nakladatel Karel Vačlena). Vycházela 1875-1935. Redaktorkou této opravdu povětšinou „kuchyňské“ Lady byla Anna Srbová-Věnceslava Lužická. Do tohoto časopisu přispívala i Vlasta Pittnerová.*

kultury“.⁹⁰ Národopisné výstavě předcházela složitá organizační činnost, v tom byla důležitá úzká součinnost zástupců a organizátorů ze všech českých a moravských regionů. Tak se jedním z regionů prezentovaných na výstavě stalo Horácko.⁹¹ Zde se do této práce zapojila jedna z mých protagonistek Vlasta Pittnerová. Ženy se ujaly s velkým nadšením především organizace v oblasti sběru národopisného materiálu.

V květnu 1897⁹² se sešel v Praze 1. sjezd českoslovanských žen. Odvolal se na tradice Amerického klubu dam, jeho individualismus však proměnil v gesto kolektivní – pro všechny ženy stejný přístup ke vzdělání, stejná politická práva a stejný přístup k plnění společenských povinností. Na sjezdu byl založen Ústřední spolek českých žen.⁹³ Byl symbolickým předělem mezi končícími nacionálně motivovanými ženskými aktivitami a nadcházejícími novými úkoly ženského hnutí, nasměrovanými na sociální a politické otázky.

Ženy spisovatelky svou činností výrazně ovlivňovaly spolkovou činnost a společenský život po celé 19. století i začátkem 20. století. Jejich tvorba v rámci realismu zahrnovala například vesnická a ženská témata, autobiograficky laděnou prózu, romantickou četbu a literaturu s národopisným charakterem včetně črt z cest. Díky svému vzdělání mohly ovlivňovat čtenáře také naučnými články v časopisech, například cestopisnými a historickými. Jejich národopisně laděné články byly o krajových zvycích a přispívaly současně k zvýšení národního uvědomování. Spisovatelky přispívaly do nejrůznějších, nejen ženských časopisů, psaly příběhy do lidových kalendářů, povídky na pokračování v časopisech, a naučné články.

Své práce uveřejňovaly často pod pseudonymy, někdy i mužskými. Společenské akce získávaly prestiž účastí spisovatelek, a proto bylo žádoucí zvýšit lesk takových akcí jejich pozváním. Publikovaly také v německých časopisech, kde informovaly o činnosti spolků a českých společenských akcích,⁹⁴ překládaly zahraničí literaturu, především ženskou, ale nejen ji. Celým obdobím národního uvědomování v 19. století se prolíná cílevědomé osvětové úsilí žen spisovatelek, které splývá s vývojem ženského hnutí. Jejich vliv spočívá nejen v samotné spisovatelské činnosti, ale právě v jejich veřejném vystupování, případně v jejich redaktorských pracích, angažovanosti v ženském vzdělávání, přednáškových aktivitách. Mnohé z nich dokázaly skloubit uměleckou a veřejnou práci s rodinným životem a mateřstvím, což bylo nesmírně důležité. Jejich úloha v ženském hnutí byla zásadní a neopomenutelná.

90 Brouček, S.: *České národopisné hnutí na konci 19. století*, Praha 1979, s. 12

91 Brouček, S.: *České národopisné hnutí na konci 19. století*, Praha 1979, s. 118

92 1897 se sešel v Praze 15. - 17. května 1. sjezd českoslovanských žen

93 jeho tiskový orgán byl *Ženský svět*

94 Např. má protagonistka Vlasta Pittnerová, více v kapitole o její publikační činnosti

4.1. Životopis Anny Řehákové

Mezi vzdělané a samostatné ženy patřila i Anna Řeháková, učitelka a spisovatelka. Je první z protagonistek, kterými se zde zabývám.

Lexikon české literatury⁹⁵ představuje Annu Řehákovou jako prozaičku, autorku cestopisných próz z jihoslovanské oblasti, z Rakouska a Itálie, výchovných povídek pro mládež s tematikou dívčích a ženských osudů a prací memoárových. V Přehledných dějinách literatury české⁹⁶ je uváděna jako autorka cestopisných a národopisných causerií, povídek pro mládež i dospělé, autorka životopisných studií a vlastních memoárů; turistka, která byla propagátorkou Slovinska a Dalmácie; překladatelka, a velká přítelkyně a obdivovatelka významné české herečky Otylie Sklenářové-Malé.

Anna Řeháková byla však hlavně jedna z prvních českých kvalifikovaných učitelek, o čemž se zmiňuje pouze Ottův slovník naučný⁹⁷ a doplňuje Komenského slovník naučný⁹⁸, že byla třicet let učitelka na škole sv. Tomáše v Praze.

Narodila se v Praze 16. července 1850 ve vlastenecky uvědomělé měšťanské rodině, v Žitné ulici⁹⁹, v rozlehlém starobylém domě U koruny, plném tajemných zákoutí, se zazděným granátem v průčelí, který je nyní již dávno zbořený.¹⁰⁰

Ve svých mistrovsky vyprávěných memoárech¹⁰¹ Anna Řeháková vzpomíná na vyprávění svého otce, který se narodil v pražské starousedlé měšťanské rodině ze Šítkovských mlýnů.¹⁰² Vzpomínal trpce na to, jak ve dvacátých letech 19. století studoval a proč nemohl studia dokončit – když byly pražské nepokoje s účastí studentstva,¹⁰³ byl nespravedlivě spolu s řadou dalších studentů násilně odveden ze studií přímo na vojnu, na 14 let.¹⁰⁴

Vrátil se s podlomeným zdravím. Řehákové matka, se kterou se otec proti vůli rodičů po návratu z vojny oženil, pocházela z Kutné Hory, byla příbuznou Josefa Kajetána Tyla. Pořídili si obchod s krupařským zbožím.

95 *Lexikon české literatury, díl 3., svazek II., R-Ř, Praha 2000, s. 1382-1384*

96 *Novák, A., Novák, J. V.: Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny, Praha 1995, s. 807*

97 *Ottův slovník naučný, díl XXI., Praha 1904, s. 418*

98 *Komenského slovník naučný, svazek IX., Praha 1938, s. 477*

99 *Žitná ulice, v roce 1850 nazývána Žitnobranská ulice*

100 *Řeháková, A.: V milém domově, Praha 1923, s. 5*

101 *Novák, A., Novák, J. V.: Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny, Praha 1995, s. 807*

102 *Dnešní Spolek výtvarných umělců Mánes na Slovanském ostrově, Žofíně. v. Soukup, J.: Pražské jezy, mlýny, vodárny a nábřeží. Praha, 1905*

103 *Řeháková, A.: Zašlé časy, Praha 1932, s. 9*

104 *Nepokoje vznikly v důsledku omezení, které přinesly redukce vzdělávacího systému Františka I. a měnily opatření císařových předchůdců i jeho samého a jejich výklad. V roce 1824 navštívil císař Prahu a projevil nespokojenost s přílišným počtem studentů filosofie a kritizoval profesory. Vyděšený ředitel fakulty Köhler využil nedávných studentských rvaček a nechal odvést na vojnu 75 studentů filosofie, tj. zhruba desetinu bez ohledu na jejich účast ve rvačkách. Byl odveden také student Josef Němec, pozdější muž Boženy Němcové v knize Hroch, M.: Na prahu národní existence, Praha 1999, s. 183*

Narodilo se jim deset dětí, naživu zůstalo pouze sedm, nejstarší sestra Bety, Marie, dále Václav, Karel a Jan, pak Eliška, Anna byla nejmladší z nich. Byla od mládí slabá a často nemocná. Životní zkušenosti otce, který neměl příležitost vzdělání dokončit a to, co ho postihlo, zformovalo jeho názory. Proto dával tak velký důraz na vzdělání svých dětí, chlapci studovali a také dívkám se dostávalo určitého vzdělání, což nebylo v tehdejší době ve většině měšťanských rodin obvyklé.

Rodina Anny Řehákové pravidelně navštěvovala divadelní představení, jak bylo v měšťanských kruzích tehdy oblíbenou a pro společenský život velmi důležité. Anna se svými sourozenci chodila nejprve do nedalekého divadélka v Ječné ulici. Později dostali sourozenci vlastní malé loutkové divadlo. Občas navštěvovali Stavovské divadlo, jak spisovatelka vzpomíná, byla to zpočátku nedělní představení ve Stavovském divadle, kde se jediné mohly hrát české hry a že to byly nejprve Tylovy hry, které tam viděla – Strakonický dudák a Jiříkovo vidění.¹⁰⁵ Přes nelehkou finanční situaci rodina pořídila předplatné do Prozatímního divadla.

Celou rodinu zasáhla brzká smrt otce, Anně bylo tehdy 7 let.¹⁰⁶ Anna tak zvažovala už v dětských letech. Velmi ráda četla a se sourozenci navštěvovala knihovnu podnikavého syna jejich souseda mydláře, kde Anna utratila veškeré své malé úspory za půjčovné, a stala se jeho největší odběratelkou; četla Tyla, Němcovou, Jablonského, Čelakovského či Erbena, ale i Andersena a Nieritze. Nejbližší ze sourozenců jí byla o čtyři roky starší průbojná a aktivní sestra Eliška. Děti vyrůstaly v staroměšťanské, ryze české vlastenecké rodině.

V roce otcovy smrti chodila Anna právě do první třídy, do dívčího ústavu paní Amerlingové,¹⁰⁷ kde se učilo česky a teprve ve vyšších třídách v němčině. Ručním pracím je učila slečna Lamblová.¹⁰⁸ Do tohoto dívčího ústavu chodila do 12 let a pak přestoupila na německou školu u Voršilek. Prostředí školy se jí nelíbilo, protože výuka byla už ryze německá. Nejvíce ji těšily hodiny češtiny, které tam začaly zařazovat sestry řeholnice. V té době nazývala odvážnost hovorů v mateřštině vlastenectvím.¹⁰⁹ Od dětství velmi ráda četla, v dospívání knihy Karoliny Světlé. Díky přátelství s Miladou, dcerou knihkupce Jaroslava Pospíšila¹¹⁰ se snadněji dostávala ke knihám. V Anně se již od mládí projevovala turistka – líbilo se jí chodit na výlety a na nedělní procházky za brány Prahy, jak patřilo tehdy k měšťanskému životnímu stylu a bylo všeobecně rozšířené. Upoutala ji železnice jako moderní a rychlý dopravní prostředek. Toto vše se možná později proměnilo v cestovatelskou touhu. Anna se zajímala o hudbu, četla nejen české básně, měla jistý přehled o výtvarném umění. Z četby sešitů německého uměleckého měsíčníku Paynes Universum o malířích a sochařích s reprodukcemi jejich děl, se dovídala o Leonardovi da Vinci, Rafaelovi, van Dyckovi a Murillovi. V tom jí dále podporoval zejména starší bratr Karel, např. ze své cesty na zkušené v Německu jí poslal svazek

¹⁰⁵ Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 10

¹⁰⁶ Řeháková, A.: *V milém domově*, Praha 1925, s. 26

¹⁰⁷ Amerlingová, Františka Svatava (1812–1887), manželka spisovatele, lékaře, filozofa a pedagoga K. S. Amerlinga, majitelka dívčího vzdělávacího ústavu

¹⁰⁸ pozdější filantropka Anna Cardová v. Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 20

¹⁰⁹ Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932 s. 19

¹¹⁰ Milada Pospíšilová, která se později stala manželkou významného nakladatele J. Otty, *Zašlé časy* s. 21

reprodukcí a básně Goetha a Schillera. Všichni sourozenci rádi společně zpívali, krásný hlas měla sestra Bety. Anna Řeháková vzpomíná, jak na ni mocně zapůsobila Weberova opera *Čarostřelec*.¹¹¹

Bratři Anny Řehákové byli hned od počátku členy Sokola, a později hradili předplatné do Prozatímního divadla, které měla i sestra Bety od svého manžela.

Od patnácti let si Anna zapisovala postřehy do svého deníku, kterým se po letech inspirovala ve svých pamětech. Psala si nejen o svých pocitech, ale hodně informací o událostech ve společenském a kulturním životě, dokonce také o významných politických událostech v české i německé společnosti té doby.¹¹² Svě vzpomínky na dětství a na staropražský rodinný život vylíčila v knize *V milém domově*, kterou doplnila memoárovými knihami *Zašlé časy* a *Z mého alba*.¹¹³ Arne Novák vyzdvihuje jejich uměleckou hodnotu.¹¹⁴ Zároveň je vidět, jak velmi tato doba bouřlivých 60. let ovlivnila dospívající generaci budoucích umělkyní a publicistek. Prožívaly národní oslavy i traumata koncentrovaná v několika málo létech právě v době, kdy byly nejcitlivější, nejvnímavější a nepochybně to byly zážitky, které pomohly utvářet jejich životní postoje a promítaly se i do tvorby. U Anny Řehákové tomu tak bylo docela jistě.

Roku 1863, 3. května, se konalo první vystoupení Otylie Malé v Prozatímním divadle.¹¹⁵ Vzbudilo zájem široké veřejnosti a velmi se o něm diskutovalo i v rodině Anny Řehákové. Anna mladou umělkyni velice obdivovala a psala jí upřímné obdivné dopisy, které podepisovala *Vaše neznámá*.¹¹⁶ Pisatelka byla objevena a obě téměř vrstevnice brzy navázaly důvěrné přátelství, které trvalo po celý život. Styky s herečkou a okruhem její rodiny i přátel měly význam pro vývoj její osobnosti a společenské i kulturní kontakty. Anna Řeháková vydala později dvě vzpomínkové práce o Otylii Malé, provdané Sklenářové,¹¹⁷ které patří k jejím nejzajímavějším textům.¹¹⁸

Po smrti matky roku 1865 zůstal krupařský krám na starosti sourozencům, hlavně nejstarším sestrám Bety a Marii. Eliška s Annou pomáhaly, starší sestry však byly provdané a po přestěhování měly rodinné povinnosti, postupně měly čím dál méně času, sestra Eliška po absolutoriu dvouletého učitelského kursu při klášteře Voršilek odešla jako vychovatelka do rodiny mimo Prahu, do Pelhřimova. Proto se krupařství musela ujmout Anna samotná a stíhat tam vše, oč se dříve dělila se svými sestrami. Nakazila se tyfem, námaha a starosti

111 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 35

112 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 60 - v deníku se zmiňuje o oslavách 300 let narození Shakespeara, narozeninách Františka Palackého, přivážení korunovačních klenotů do Prahy a položení základního kamene Národního divadla.

113 Řeháková, A.: *V milém domově*, Praha 1923, Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, Řeháková, A.: *Z mého alba*, Praha 1936

114 Novák, A., Novák, J.: *Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny*, Praha 1995, s. 807

115 Černý, Fr.: *Kapitoly z dějin českého divadla*, Praha 2000, str. 181

116 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 65

117 Otylie Malá (1844–1912), psána někdy Otilie nebo Ottilie. Jejím manželem byl Josef Sklenář, tajemník Prozatímního později Národního divadla

118 Řeháková, A.: *Otylie Sklenářová-Malá*, Praha 1914; Řeháková, A.: *Ze života a korespondence Otylie Sklenářové-Malé*, Praha 1931

spojené s vedením obchodu spolu s její slabou tělesnou konstrukcí napomohly tomu, že nemoci téměř podlehla. Ujala se jí sestra Bety spolu se svou rodinou a ošetřovala ji až do uzdravení, které bylo pomalé a trvalo dlouho. I potom ji nechala bydlet u sebe v Braníku. Všichni sourozenci se pak společně dohodli, že se zbaví krámu a sestru Annu budou podporovat, aby se mohla osamostatnit. Rozhodli, že pro ni nejlepší volbou bude, když se po vzoru sestry Elišky stane učitelkou.

V té době již existovala možnost studovat na pedagogiu zřízeném u sv. Anny, jak to umožnil i ženám Hasnerův zákon z let 1869 a následná ministerská nařízení.¹¹⁹ Při zotavování po komplikované nemoci Anna získala čas, který mohla věnovat přípravě k přijímacím zkouškám na učitelský ústav. V této době Anna Řeháková ještě váhala, jestli povolání učitelky je pro ni to nejlepší. Více toužila stát se herečkou jako Otýlie Malá a spojit život s divadelním prostředím. Byla to právě Otýlie, které se podařilo přesvědčit Annu, že povolání herecké není pro její přecitlivělou povahu vhodné, že nestačí jen umět deklamovat. Píše o tom ve své vzpomínkové knize *Zašlé časy*.¹²⁰

Anna Řeháková složila v září 1865 zkoušky a studovala již na českém ústavu pro vzdělávání učitelek. V té době byl jediný takový ústav u Sv. Anny při klášteře školních sester v Ječné ulici v Praze. Vzpomíná, že nebyla tak zapálená pro toto povolání jako Eliška, ale co jí chybělo na nadšení, doháněla pílí a svědomitostí. V ročníku bylo pouze 18 žákyň. Jejimi spolužačkami¹²¹ byly např. Filipina Jeneweinová, Pavlína Filipová, Ludmila Ullmanová, Růžena Ševčíková, Johanna Podlipská.¹²²

Na učitelském ústavu u sv. Anny vyučovali profesori a učitelé, z nichž někteří, jako učitel přírodopisu a fyziky profesor Jehlička a učitel metodiky a čtení profesor Bíba, učili současně na mužském pedagogiu. Ředitelem učitelského ústavu byl v té době páter Schoenbeck.¹²³ Dějepis byl svěřen učitelce, Mater P.,¹²⁴ která učila též němčinu a psaní. V ústavu stále ještě vyučovaly školské sestry, které byly sice konzervativní, ale svědomité a dobré učitelky.

Při odevzdávání diplomu o složení zkoušek a zakončení studia k nim promluvil Jan Šťastný,¹²⁵ ředitel české reálky, předseda zkušební komise „že ob stojí čestně též ve škole, která novým školským zákonem otvírá též působení ženám (...) pro vlasteneckou práci našich učitelů a učitelek, působících v duchu našeho velkého Jana Amose Komenského. A pamatujte, že jakožto první průkopnice ženské samostatné a tak závažné činnosti, razíte cestu ostatním a proto budete přísněji ještě posuzovány než vaše následnice!“

Spolužačkou Anny Řehákové byla také Pavlína Filipová, členka Amerického klubu dam, její vyprávění zapůsobilo na obě sestry Řehákovy tak, že se v blízké době staly také členkami. Členství v tomto klubu mělo pro Annu i Elišku Řehákovy velký význam. K Americkému klubu dam se váže mnoho dalších poznámek ve vzpomínkách Anny Řehákové, například

¹¹⁹ Šafránek, J.: *Školy české, díl II., Praha 1918, s. 232, s. 233 a s. 235.*

¹²⁰ Řeháková, A.: *Zašlé časy, Praha 1932, s. 118*

¹²¹ Řeháková, A.: *Zašlé časy, Praha 1932, s. 119*

¹²² Johanna Podlipská byla neteř manžela Sofie Podlipské

¹²³ Řeháková, A.: *Zašlé časy, Praha 1932, s. 128 a s. 136*

¹²⁴ Mater P. blíže nejmeneje, byla to jedna z řádových sester

¹²⁵ Řeháková, A.: *Zašlé časy, Praha 1932, s. 136*

o blízkém kamarádském vztahu, který plachá Anna uzavřela s Boženou Studničkovou, která se stala později ředitelkou pražských mateřských škol.¹²⁶

Je patrné, že se Anna Řeháková rozhodla věnovat svému životnímu poslání naplno, což současně pro ni jako pro učitelku znamenalo ze zákona povinný celibát. Některé její kolegyně se vdaly a musely se vzdát povolání učitelky. Tyto emancipované ženy však většinou přes povinnosti k rodině dále pokračovaly ve spolkové a jiné činnosti, bylo to pro ně velmi náročné. Nastával pro ně konflikt ženy – dělit čas mezi péči o rodinu a veřejnou činnost. Anna Řeháková jako pozorovatelka hodnotila – možná s trochou závisti např. Ludmilu Křížkovou,¹²⁷ manželku vlivného nakladatele Šimáčka: „později přibyla starost a péče o rodinu a domácnost, která ji vyčerpávala, až předčasně odešla.“¹²⁸ O podobné situaci se zmiňuje v případě Pavly Škampové, později Maternové¹²⁹, kterou znala již jako mladou intelektuálku a učitelku z učitelského spolku, která se vdala, ale v tom případě musela opustit své povolání: „Nebyla úzkoprsá, provdaná za kolegu učitele, péče o rodinu, domácnost, výchova, nemoci a skromné příjmy, to vše zmáhalo mladou ženu.“¹³⁰

Anna Řeháková ani její sestra Eliška se nikdy neprovdaly. Sestry Bety a Marie své rodiny měly, i bratr Václav a bratr Karel v německém Pforzheimu. Bratr Jan byl kameníkem, účastnil se na dostavbě svatovítského chrámu v Praze, ale dostal tuberkulosu a zemřel krátce po závěrečných zkouškách Anny na učitelském ústavu. Elišku s Annou, které jako neprovdané neměly rodinu, spojovalo stejné povolání. Jak bylo mezi učitelkami běžné, žily ve společné domácnosti, proto si byly navzájem bližší než s ostatními sourozenci. Působily na sebe intelektuálně a neustále se dále vzdělávaly. Uměly několik cizích jazyků, společně cestovaly po světě, byly obě literárně činné.

Anna Řeháková patřila k prvním učitelkám, které měly absolutorium státního českého učitelského ústavu.¹³¹ Snažila se ve všem dostát toho, co jim vštěpovali ve škole a co jim kladli na srdce. Obě sestry stály při zakládání Spolku pražských učitelek, který vznikl v roce 1874 a angažovaly se v jeho činnosti.¹³²

Anna a Eliška věnovaly v době školního roku většinu svého času škole, klubové a spolkové činnosti, příbuzenským a přátelským stykům. Školní rok trval vždy do 31. července a poté následovalo 6 týdnů prázdnin. Již jako mladá učitelka Anna ráda o prázdninách cestovala. Nejprve cestovala po vlasti a poté procestovala řadu cizích zemí Evropy.¹³³ Cesty daly podnět k její literární činnosti, která trvala 60 let.

126 redigovala časopis *mateřských škol*, který byl přílohou *Časopisu učitelek*, v. LA PNP Praha, karton 1-L/6
127 Ludmila Křížková (1844-1879) byla mladší sestra Josefy Náprstkové – Křížkové, Štěpánová, I., Sochorová, L., Secká, M.: *Ženy rodiny Náprstkovy*, Praha 2001, s. 55

128 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 186

129 Pavla Škampová-Maternová (1858 – 1923), učitelka, básnířka, aktivistka ženského hnutí

130 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 169

131 Šafránek, J.: *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*, svazek 2, Praha 1918

132 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 166-167. O spolku se zmiňuji v další části své práce.

133 Procestovala země Koruny české, dále rakouské země alpské, přímoří, Švýcarsy, Itálii, jižní Německo, Francii. v. *Ottův slovník naučný, ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, 21. díl, Praha, 1904 s. 418

Sestry Řehákovy bydlely na levém břehu Vltavy, v ulici U železné lávky¹³⁴ na Klárově v Praze 1. Zde nejdříve bydlely v jednopatrovém domě v tzv. Schönově roháku,¹³⁵ později, když byla celá ulice přestavěna, se přestěhovaly do domu čp. 557/6.

Od roku 1916 po smrti sestry Elišky žila Anna Řeháková sama. V závěru života trpěla vlekou oční a srdeční chorobou. Zemřela 27. května 1937, v 87 letech. Obě sestry jsou pohřbené na pražských Olšanských hřbitovech.¹³⁶ Nachází se poblíž hrobů mnoha slavných osobností, např. sourozenců Mánesových. Bohužel však v té smutné končině hřbitova, jejíž spodní část je už téměř zrušena či zdevastována. Je to hrob obou sester a rodiny jejich sestry, provdané Doubkové.¹³⁷

4.2. Anna Řeháková a její vztah k emancipaci

V druhé polovině 19. století se mění tradiční instituce manželství, která dosud poskytovala ženě nejen ochranu a řád, ale ve svém patriarchálním významu měla být vlastním smyslem jejího života. Mění se i postavení muže, který není už ochráncem ve fyzickém smyslu, ale jen živitelem rodiny. Manželství podřizovalo ženinu individualitu mužově vůli, omezovalo její společenskou odpovědnost a svazovalo její sexualitu. „Proto se hlavním úkolem ženy přelomu století nehledě na její osobní ideovou orientaci, stala snaha o získání respektu a odpovědnosti za sebe ve společnosti, vtělená ovšem nezbytně do její podpory zdánlivě pozitivním českým nacionalistickým archetypům.“¹³⁸

Anna Řeháková už patří ke generaci žen, která zažívá napětí mezi tradičním nacionalismem a skutečnou emancipací. Obojí je pevnou součástí jejich života a nepochybně si to uvědomují. Preferují tradiční národoveckou cestu, nebylo jednoduché vymanit se z tohoto již téměř stereotypního pojetí. Po léta vštěpované vlastenectví spolu s vyznávanými vlasteneckými ideály a vlasteneckým cítěním v nich zapustilo hluboké kořeny a stalo se přímou součástí jejich osobnosti, jejich uvažování. To byl problém, který řešila většina jejich současnic, také Anna těmto archetypům podléhá, i když v praxi je samostatnou emancipovanou kvalifikovanou ženou.

Konflikt rodina – povolání, to se učitelka ve službě vzhledem k nařízenému celibátu zdánlivě netýká.¹³⁹ Odtud pramení výše uvedené komentování uhoněných matek od rodin, které se chtějí

¹³⁴ Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 160

¹³⁵ *Dům je součástí fronty převýšených domů, zvaných Schönovy, z 80. let. 19. století poblíž Mánesova mostu. Dříve ji nazývali jen U lávky č. III, později jen č. 556. Ulice se jmenuje dle skutečné Železné lávky z let 1868-70, postavené inženýrem Schönem,*³¹ a vedoucí v těchto místech přes Vltavu. Říká se, že domy v této ulici byly vystavěny ze zbylého materiálu po stavbě Rudolfiny v letech 1876-84, které stojí přímo na protějším břehu Vltavy.* v Poche, E.: *Prahou krok za krokem*, Praha 1985

¹³⁶ *Olšanské hřbitovy*, Praha 3, hrob číslo 5 – 24 - 57

¹³⁷ *Nevypátrala jsem žádné doposud žijící příbuzné, známé, pamětníky, kteří by mi mohli poskytnout cenné a zajímavé informace. Pokoušela jsem se mnoha způsoby, včetně vzkazů na hřbitově, prohlížením databáze občanů*

¹³⁸ *Jedním okem/One eye open*, kulturní revue, č. 5, Praha 1997, s. 46

¹³⁹ *Povinný celibát učitelka přetrvával až do roku 1918, návrh na jeho zrušení podala Božena Víková-Kunětická, členka Revolučního národního shromáždění. „Nedemokratičnost celibátu byla tak zjevná a jeho existence v podmínkách nového demokratického státu natolik neudržitelná, že poslankyním nedalo příliš práce přesvědčit kolegy o nutnosti jeho zrušení.“* v knize *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha, 2009, s. 465

také veřejně angažovat a prožívají i dnes stále aktuální existenciální ženský problém. Učitelky jsou emancipovanější a celkově vzdělanější, než je ženský průměr. Mají také čas na další sebevzdělání, jsou si toho vědomy, a na rozdíl od vdaných matek mají dostatek svobody a času. Jsou sebevědomé a mohou spojit vlastenecké aktivity s emancipací. Samy sebe přesvědčují, že zákonná omezení, obětování osobního života kariéře, je ta správná volba. Jak je tato problematika přes časovou propast stále aktuální i v současné době. Ač je to problém, který se Anny Řehákové zdánlivě osobně netýká, zabývá se jím – jak jsem zjistila - ve své tvorbě. Např. ve své povídkové knize *V lepším světě*¹⁴⁰ a zčásti i v knize 3 povídek *Žena a život*.¹⁴¹

Ženská povolání – a to nejen u žen provdaných, kde byla považována za ponižující doklad toho, že muž nedokáže rodinu uživit – zůstávala skutečnou výjimkou a ekonomicky nezávislá žena vzácností. Nešlo zde také jen o vzdělanou partnerku, která se ochotně chopí vařečky, ale o potencionální konkurenci na trhu práce, o ohrožení tisícileté mužské dominance.¹⁴²

Jednou ze samostatně ekonomicky činných intelektuálek byla Eliška Krásnohorská, kterou ke staropanenství odsoudila nemoc. Dokázala se uživit a prosadit ve společnosti jako svobodná; jen málokterá z jejích vrstevnic se těšila takové autoritě i v mužské společnosti.

Eliška Krásnohorská byla celoživotním vzorem Anny Řehákové. Poprvé jí o Krásnohorské vyprávěl malíř a pozdější fotograf Čeněk Hrbek. V pozůstalosti Anny Řehákové se nachází její korespondence s Eliškou Krásnohorskou, která svědčí o vzájemné důvěře a velkém přátelství.¹⁴³

Problém neprovdaných žen měl i méně viditelnou stránku. Neprovdaná žena nezůstala věčně v aktivním věku, kdy – navzdory odporu svého okolí – měla naději najít nějaký zdroj příjmů. Se stářím přicházela obava z hrozící nouze.

4.3. Anna Řeháková učitelka

Prvními ekonomicky nezávislými a kvalifikovanými ženami byly v rakouské monarchii ženy věnující se pedagogické profesi. Anna Řeháková patřila mezi první české kvalifikované učitelky.

V soukromých vzdělávacích ústavech vyučovaly často vdovy i (méně často) ženy vdané, většinou ty, které byly z dobré rodiny a dostalo se jim dokonalé výchovy a vzdělání např. v penzionátech či klášterech. Byly vychovatelkami, které ke své činnosti nepotřebovaly další odbornou kvalifikaci.¹⁴⁴

Profese učitelky patřila mezi ty, jež byly považovány za slučitelné s podstatou ženství. Soukromá učitelka zprvu nepotřebovala k výkonu svého povolání žádnou formální přípravu. Teoreticky měly adeptky učitelství navštěvovat některý z pedagogických kursů pro učitelky,

140 Řeháková, A.: *V lepším světě*, Praha 1929

141 Řeháková, A.: *Žena a život*, Praha 1898

142 Lenderová, M.: *K hříchu i k modlitbě*, Praha, 2009, s. 67

143 LA PNP Praha, *pozůstalost Anna Řeháková, korespondence přijatá od Elišky Krásnohorské z let 1916-1923; dopis z 15. 11. 1923 I-L/58*

144 Lenderová, M. (ed.): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha, 2009, s. 428

který měla například sestra Anny Řehákové – Eliška. Jejich vznik podnítila vláda již v roce 1849. „Měly být dvouleté a přijímat chovanky minimálně šestnáctileté. Podobných kurzů bylo málo.“¹⁴⁵ Kvalifikaci pro výuku na soukromých školách mohly ženy získat absolutoriem dvouletého německého učitelského ústavu na Malé Straně či soukromého dívčího pedagogia založeného roku 1866 při škole u sv. Anny, řízené kongregací školských sester de Notre Dame a zčásti subvencované státem.¹⁴⁶ Absolventky však nemohly působit na veřejných školách.

Zlom přinesly roku 1869 Hasnerovy zákony a následná ministerská nařízení. Tento zákon umožnil ženám učit na dívčích školách, ve školách smíšených¹⁴⁷ a dokonce i chlapeckých, třebaže zde jen v první až třetí třídě.¹⁴⁸ Zákon, jemuž se musel přizpůsobit také systém vzdělání učitelů, vedl k založení veřejného dívčího pedagogia končícího maturitou. Zákon zachoval možnost zřizovat i soukromé učitelské ústavy. První dívčí pedagogium vzniklo v Praze roku 1870 postátněním pedagogia u sv. Anny.

Do prvního ročníku ústavu pro vzdělávání učitelek se mohla přihlásit kandidátka nejméně patnáctiletá, po ukončení základního vzdělání. Musela prokázat tělesnou způsobilost a mravní bezúhonnost a podrobit se přísné přijímací zkoušce, kladoucí důraz na ženské ruční práce, výtvarné a hudební nadání uchazečky. O studium na ženském pedagogiu byl velký zájem, ne všechny uchazečky mohly být přijaty. Přesto Anna Řeháková přísné podmínky přijetí na tento ústav splnila.

Anna Řeháková tak studovala již na českém učitelském ústavu u sv. Anny. Pedagogium končilo maturitou, poskytovalo tedy mladým ženám úplnou kvalifikaci. Volání po vysokoškolském vzdělání odtud zatím nevzešlo. Studovaly zde dcery nepříliš majetných intelektuálů, středoškolských a vysokoškolských učitelů, státních úředníků – dcery z rodin, kde nebylo na věno a kde schopnosti dívky zaručovaly možnost samostatné existence. Lákaly i solidní učební plány v ústavu.

Studium Anna Řeháková dokončila ve zkráceném termínu. Po absolvování učitelského ústavu získávala praxi jako hospitantka v staroměstské opatrovně, jako vychovatelka v Hrubé Skále, pak v opatrovně v Karlíně. Jejím prvním skutečně učitelským působištěm byla obecná dívčí škola v Čáslavi, kde již působila sestra Eliška. Anna zde učila v letech 1872-73. Obě sestry pak od školního roku 1874/1875 získaly místo v Praze, Eliška se vrátila již v únoru 1874. Anna až se začátkem školního roku, a obě začaly učit na dívčí škole u sv. Tomáše na Malé Straně. Anna Řeháková tam vytrvala 30 let a vychovala na sta dívek. Vštěpovala jim nejen vědomosti, ale také lásku k vlasti, k cestování a rovněž sebevědomí a víru ve vlastní schopnosti, tedy jistě všechno to, co cítila a prožívala ona sama. K tomu všemu dostala sama základy v dívčích letech, kdy se stala aktivní členkou amerického klubu dam.¹⁴⁹ Sestry Řehákovy si v té době zařizují společné bydlení nejprve v nejmenovaném domě na Malé Straně, dosti vzdáleném od školy. A pak se krátce nato v roce 1876 stěhují do již v životopise zmíněné ulice U železné lávky.

¹⁴⁵ Lenderová, M.: *K hříchu i k modlitbě*, Praha, 1999, s. 64

¹⁴⁶ Lenderová, M.: *K hříchu i k modlitbě*, Praha, 1999, s. 55-57

¹⁴⁷ Šafránek, J.: *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*, svazek 2, Praha 1918, s. 234

¹⁴⁸ Šafránek, J.: *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*, svazek 2, Praha 1918, s. 234

¹⁴⁹ Nevšímalová, K.: *Anna Řeháková in Ženské listy XXXVI./I*, Praha 1908 s. 3-6

Úvazek učitelek býval zpravidla vyšší než úvazek jejich mužských kolegů. Muži těžce nesli výši platů svých kolegyň, přestože byla menší než jejich platy, a poukazovali na skutečnost, že učitelky, vzhledem k povinnému celibátu, nemusí z platu živit rodinu (což nemusí platit obecně. Mnohé učitelky podporovaly staré rodiče nebo vydržovaly na studiích mladší sourozence, nehledě na stejnou práci, stejnou kvalifikaci a delší pracovní dobu). Vydělečných žen přibývalo pomalu – roku 1880 pouhá 0,2% žen vykonávala kvalifikovanou práci. Podle rakouské Österreichische Statistik z 10 000 žen v roce 1880 jich pracovalo 33 jako učitelky nebo vychovatelky veřejných ústavů a škol. V roce 1896 učilo na všech veřejných školách v Českém království téměř 20 000 učitelských sil, z toho 28% žen, včetně industriálních učitelek ručních prací. Postavení učitelek veřejných ústavů v Předlitavsku pevně určila již zmíněná Hasnerova reforma, zákon umožnil ženám, literním učitelkám učit na dívčích školách.

Co se týče samotné české společnosti, z více než 11 000 učitelů na školách s českým vyučovacím jazykem bylo 29% žen.¹⁵⁰

Z prvních generací kvalifikovaných „literních“ českých učitelek pocházela řada zajímavých osobností, vesměs ženy mimořádně vzdělané, národně uvědomělé, schopné formulovat na veřejnosti i v tisku své názory. Až dosud byla veřejnost zvyklá na učitelky ručních prací v dívčích školách. Na novou učitelskou sílu ženského pohlaví se okolí dívalo s nedůvěrou a předsudky. První učitelky, které se pro svou samostatnost a nezávislost vymykaly z kostnatělému společenskému kánonu, byly neustále pod drobnohledem společnosti. Učitelky byly kritizovány v kávových společnostech a dámských besedách.¹⁵¹

Anna Řehákové píše o svých počátcích v roce 1874 na škole sv. Tomáše: „Třídy čítaly až osmdesát dětí (...) bylo třeba žádati o rozdělení přeplněných tříd a naléhati na příslušné úřady. Leč k tomu se neodhodlal ředitel, jinak dobrý Čech a náležitý učitel. Zakládal si na tom, že jeho ústav, rozšířený během času z pětitřídní na osmitřídní obecnou školu, málo stojí. Mimoto si žádala taková přeplněná třída nejen nejbedlivější a nejpohotovější přípravy učiva a úmorné opravy nesčetných úkolů, ale především učitelské dovednosti a vychovatelské mohoucnosti, jež by ovládala, ale netížila mladičkou družinu, překypující čilostí, veselostí, bujností. Proto nebyla ani moje práce na Tomášské škole lehká, neboť hned od počátku se mně přidělovaly ponejvíce vyšší třídy (...) pan ředitel (...) myslil si asi, že budu mít obtíže se školní disciplinou u větších žákyň. Mýlil se, jak sám později doznal (...) je taková útlá a malá, tiše mluví, ale s dětmi to umí. Nevím, jak to dělá, že ji tak poslouchají.“¹⁵² Anna Řeháková měla přes malou a drobnou postavu u dětí velkou autoritu.¹⁵³

Učitelka se v Anně Řehákové projevovala i na cestách. Kdykoli někde byla, snažila se navštívit místní školu, všímala si úrovně škol, jejich vlivu na obyvatelstvo, o čemž nalézáme zmínky i v jejích cestopisech. O návštěvě několika škol píše spisovatelka v knize *Z mého alba*.

150 Lenderová, M.: *K hříchu i k modlitbě*, Praha, 1999, s. 255-256

151 Lenderová, M, Vidláková, P.: „...Skvrny něžného pohlaví“, aneb *Soukromý život prvních učitelek v Čechách*, In *Studie k sociálním dějinám 3, Kutná Hora – Opava – Praha 1999*, s. 135

152 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 163- 164

153 *Již ve svém prvním větším působišti učitelky obecné školy v Čáslavi, měla 120 dětí ve třídě.*

V Mostaru navštívila se svou sestrou Eliškou nejdříve státní dívčí ústav, nákladně a okázale zařízený rakouskou vládou. Řeháková uvádí¹⁵⁴ i hodnocení jejich průvodkyně, české lékařky Bohuslavy Keckové, že je to zbytečný přepych, dívky tam žijí po několik let v naprosto jiném prostředí, než do jakého se pak vrátí a budou v něm žít, ústav je navíc mnoho nenaučí. Obě sestry učitelky se zajímaly o další školy v Mostaru, takže jim Bohuslava Kecková umožnila návštěvu turecké a srbské školy. „Dle moslimského mravu jsou tam chudé dívky i bohaté společně, hódža (učitelka) předříkává z koránu, v tom záleží všecko pěstění a vzdělávání. Není papír ani písátka – není ho třeba.“ Pak navštívily školu pravoslavnou „vešly jsme také do III. třídy, kde právě se pracovalo na početním úkolu. Procházely jsme lavice, prohlížejíce namátkou sešity. Žasly jsme nad úspěchem žákyň a srdečně jsme gratulovaly učitelce k dosaženým úspěchům.“¹⁵⁵

Anna Řeháková učila většinu svého života na měšťanské dívčí škole u sv. Tomáše v Praze na Malé Straně. Na svou učitelkou profesi byla celý život hrdá, považovala ji za své poslání. Zapsala si „jest stav učitelský jako stvořený pro ženu, byť zůstala starou pannou.“¹⁵⁶

4.4. Anna Řeháková a spolková činnost

Mezi prvními českými učitelkami najdeme řadu zajímavých osobností. Vesměs se jednalo o ženy mimořádně vzdělané, národně uvědomělé, schopné formulovat na veřejnosti i v tisku své názory. Mimoškolními aktivitami nezaostávaly nijak za svými mužskými kolegy.

V době, kdy Anna Řeháková začala svou učitelkou dráhu, začaly ženy vytvářet také své profesní organizace. Ženy-učitelky měly většinou velice hezký vztah k dětem, přestože mít vlastní rodinu a porodit své dítě jim zakazoval celibát.¹⁵⁷ Důležitou roli sehrály organizace učitelek, jejichž boj za zrušení celibátu při vykonávání učitelké služby tvoří v 90. letech neodmyslitelnou součást feministického hnutí.

České učitelky z Prahy a okolí daly podnět ke vzniku spolku s názvem Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek. V pražském dělnickém prostředí pracoval speciálně pro učitelký dorost Spolek na podporu chudých kandidátek c. k. ústavu učitelek.¹⁵⁸

Právě učitelky měly vedle dělnic nejlépe fungující stavovské a odborové organizace, nejstarší z nich byl Spolek pražských učitelek. Vznikl po dlouhých přípravách už na podzim roku 1874. Snahou bylo sdružit rozptýlené učitelky po jiných spolcích, i když ženy ještě neměly tolik potřebné zkušenosti ve spolkové činnosti.

Zpočátku se uvažovalo z praktických důvodů o připojení budoucího spolku k Ženskému Výrobnímu Spolku Českému jako jeho samostatné odvětví, s čímž starostka Výrobního Spolku

154 Řeháková, A.: *Z mého alba*, Praha 1936, s. 8

155 Řeháková, A.: *Z mého alba*, Praha 1936, s. 18-19, 20-25

156 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 15

157 Celibát byl zrušen až v roce 1919 revolučním národním shromážděním.

158 Turková, M.: *Náplň činnosti ženských spolků v Čechách v 90. letech 19. století*, Sborník IZV, Praha 1998, s. 25

Karolina Světlá a vedoucí spolku a ředitelka učilišť Výrobního spolku Emilie Brücknerová souhlasily. Také první poradní spolkové schůze pražských učitelek byly v místnostech Výrobního spolku u sv. Trojice ve Spálené ulici. Nakonec se rozhodly založit si první vlastní nezávislé sdružení českých žen samostatného povolání.

Na přípravné a později spolkové činnosti Spolku pražských učitelek se podílely obě sestry Řehákovy. Roku 1874 na jaře, kdy se spolek začal formovat, se mohla hned od počátku účastnit sestra Anny – Eliška Řeháková, protože se z Čáslavi mohla vrátit již v únoru. O všem informovala v dopisech sestru Annu.¹⁵⁹ Spolek vznikl na podzim téhož roku, kdy se Anna Řeháková po svém přestěhování z Čáslavi do Prahy začala spolkové práce již také účastnit.¹⁶⁰

Předsedkyní se stala učitelka Johanna Fastrová z cvičné školy při českém státním pedagogiu, Eliška Řeháková dlouhá léta pracovala jako jednatelka a po provdání Johannu Fastrové se stala starostkou spolku. To už nebylo vlastenčení, to byla práce v moderním emancipačním hnutí.

Učitelky se původně scházely každou středu v malé místnosti v Ústavu ke vzdělání českých učitelek v Konviktské ulici. Na pořadu byly přednášky, pedagogické rozpravy, diskuse o stavovské problematice. Spolek měl spoustu příznivců a přátel, včetně Elišky Krásnohorské. Původní počet členek ve spolku byl nízký, jednalo se vesměs o samé nadšenkyňe, pracující téměř v sesterské atmosféře. Do spolku se zapojovaly i německé učitelky, které neměly vlastní organizaci, ale jejich sociální problémy byly stejné, a tak vznikl spolek, který sdružoval pražské učitelky. Jednota, zpočátku nazývaná Spolkem pražských učitelek, se velmi brzy po svém vzniku přejmenovala na Spolek českých učitelek v Praze. Bylo to poté, co ze spolku odešly všechny německé kolegyně, ať už byly i rodem Češky. Zůstala jediná Němka, Anna Steffanyová, „upřímná vlastenka“, která se netajila svým národním přesvědčením, účastnila se aktivně všeho spolkového života, a byla i velkou přítelkyní Anny Řehákové. Nebylo jednoduché v té době překonat národní řevnivost, měla hlubší kořeny a byla proto silnější než stavovská ženská solidarita.

V práci Spolku českých učitelek pomáhala i řada mužů; publicista a pedagog Jan Lepař, mj. redaktor Besedy Učitelské, a lékař Karel Bulíř. Také je podporovala Eliška Krásnohorská. Z činnosti spolku nejvíce hodnotila Anna Řeháková dva významné úspěchy jako výsledky spolkového úsilí, kterých spolek dosáhl; po šestnácti letech činnosti se spolku podařilo získat podporu poslanců, takže na zemském sněmu roku 1890 při projednávání úpravy učitelských platů byly učitelky postaveny na roveň svých mužských kolegů. Podobný úspěch měl spolek i roku 1894, kdy se podařilo vyrovnání úrovně místních přídavků učitelek s mužskými kolegy.¹⁶¹

V tomto roce zároveň probíhala dlouhá jednání a intervence vedené Eliškou Řehákovou za možnost dosazovat ženské síly na místa správců a ředitelů škol. Povedlo se to až roku 1896

159 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 182, neboť v Literárním archivu Památníku národního písemnictví pozůstalosti Anna Řeháková se žádný dopis nezachoval

160 (...) spolek má ve slečně Anně Řehákové od mnoha let vynikající, vždy svojí vzácnou hřivnou ducha k rozvoji a rozkvětu ušlechtilých ideí spolkových a stavovských nad jiné obětavě působící sílu, v knize Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 21-47 a Maternová, P.: *Ženský svět*, 1898, s. 75

161 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 280-283

a jako první ředitelkou byla jmenována právě Eliška Řeháková, která už těsně před učitelským důchodem nabídku nepřijala i z důvodu začínající oční choroby své sestry Anny. Je zřejmé, že Eliška byla z obou sester osobností průbojnější, emancipovanější, měla také příležitost hned od počátku formování spolku „být při tom“. Za výše uvedené úspěchy přišla starostce spolku, Elišce Řehákové, poděkovat deputace pražských německých učitelek, protože z uvedených opatření měly prospěch všechny učitelky bez ohledu na národnost. Úspěchy dosažené spolkem byly výsledkem jeho činnosti, zásluha práce všech jeho členek, nejen jeho starostky.

Od roku 1885 spolek sdružoval 121 pražských českých učitelek ze škol královského hlavního města. Spolek disponoval vlastní tiskovou tribunou – Listem českých učitelek. Počátkem 20. století spolek splynul se Zemskou ústřední jednotou učitelek v Praze. Spolek mnoho vytrpěl hlavně od inspektora německých pražských škol profesora Mura, jehož pronásledování neustále čelil. Není jasné, zda šikana byla kvůli tomu, že to byl spolek český, nebo ženský nebo patrně oboje? Je to má domněnka, Řeháková hovoří pouze o tom, že spolek mnoho vytrpěl.

Působení Anny Řehákové ve spolku nevyznívá nijak výrazně. Lexikon české literatury¹⁶² však uvádí, že od roku 1892 zastávala funkci jeho předsedkyně. Je to překvapivý údaj, protože spisovatelka o tom nepíše v žádném ze svých memoárů, i když jinak se zmiňuje o všech důležitých i méně významných událostech svého života. Spolku českých učitelek přitom v knize memoárů *Zašlé časy* věnuje několik stran. Ze žádných dokumentů ani archivních podkladů nevyplývá, že by uvedenou funkci zastávala, dokonce ani o tom, že některý její konkrétní osobní názor a jeho prosazování k spolkovým úspěchům přispěly. To mě vede k zamyšlení, proč byla tak skromná, že tento fakt nikde neuvědla? Je možné, že si ji autor hesla spletl s její sestrou Eliškou.

Důležitou kapitolou života Anny Řehákové, se stalo její členství v Americkém klubu dam.¹⁶³ Dozvídáme se o tom z jejího dopisu¹⁶⁴ pro Kuratorium Náprstkova českého průmyslového musea, kterému věnovala pro Památník ke 100. narozeninám Vojty Náprstka¹⁶⁵ vzpomínkovou črtu: „I v naši skromnou domácnost doléhaly zvěsti, byť jen kusé, o činnosti tohoto osvětleného průkopníka a upřímného přítele ženských snah a práv, jež se první vyslovil otevřeně již v lednu 1863 ve svých čtyřech přednáškách, pořádaných na ostrovech Střeleckém a Žofínském o výchově, vzdělání, o uvědomění a působení, o úkolech a povinnostech žen vůbec a žen českých obzvláště.“¹⁶⁶

Obě sestry měly velký zájem stát se také členkami, ale neměly doporučení žádné členky Klubu, až si Eliška dodala odvahy a šla za Vojtou Náprstkem osobně. Pan Náprstek snad vycítil upřímnost, opravdovost touhy mladičké vlastenecké nadšenkyně po vzdělání. A tak 19. listopadu 1865 na sv. Elišku vstoupily do klubu. Vojta Náprstek je uvítal a šprýmoval s drobnou a malou Annou, zda jí je 12 či skutečně 15 let.

¹⁶² *Lexikon české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 2000, str. 1382*

¹⁶³ *jak už jsem zmínila v kapitole životopis Anny Řehákové*

¹⁶⁴ *10 s. rukopisu Anny Řehákové včetně průvodního dopisu z 31. října 1925 v. Pozůstalost Vojty Náprstka, Náprstkovo muzeum, sign. 23/2.12,*

¹⁶⁵ *Památník Vojty Náprstka ke stému výročí jeho narozenin, Praha 1926*

¹⁶⁶ *Řeháková, A.: Zašlé časy, Praha 1932, s. 56*

Brzy po tom, 3. prosince 1865, se konala první přednáška, s kterou vystoupila Klemeňa Hanušová jako první žena v Praze. Jednalo se o zprávu z konference německých dam v Lipsku, která měla inspirovat ženy Amerického klubu dam k rokování o tzv. ženské otázce. Anna Řeháková si zapsala, že nejživěji diskutovaly Klemeňa Hanušová, Sofie Podlipská, Karolína Světlá, Anna Srbová, Otylie Sklenářová-Malá, Julie Kominíková, Miroslava Kavalová.

Přednášky, vycházky, dýchánky a společné styky s čelními osobnostmi v klubu ovlivnily výrazně životní názory mladé Anny Řehákové a v klubu navázala mnoho společenských kontaktů, důležitých pro její další život a činnost. Z jejích zápisků je zjevné mimořádné zaujetí filantropickou činností klubu a Vojtu Náprstka nazývá přítelem lidu se zlatým srdcem. Její výrok svědčí do jisté míry o romantické povaze mladičky Anny Řehákové, o jejím nadšeném zaujetí pro charitativní činnost a pro národ, což není příliš originální, ale je pro její tehdejší mládí, stejně jako pro celý proud českého ženského hnutí v té době typické.

Klub nechyběl u žádné významné akce či události. Anna s Eliškou se například účastnily humanitárních akcí klubu po vypuknutí pruské války roku 1866. O tom píše Anna Řeháková v památku: „Neuplynuly ani dva roky od založení Amerického klubu dam a již měly jeho členky smutnou příležitost osvědčit filantropické vlastnosti, protože roku 1866 vypukla válka pruská. Střídajíce se, pracovaly denně u Halánků na prostředcích k ulevení nastalé hrůzy a bídy. Dodávaly obvazy, cupaniny, prádlo a jiné potřebné věci. Navštěvovaly nemocnice, přinášejíce po možnosti pomoc, útěchu. Předčítaly raněným noviny, dopisovaly jejich příbuzným. Hlavním dokladem této činnosti zůstávají číslice, zjišťující, že poměrně malý okruh zúčastněných vydal na válečnou pomoc 4342 zl, což byl na tehdejší čas pěkný peníz, dále že vykonal 66 návštěv v nemocnicích, napsal 518 dopisů vojínům, obstaral 1171 svazků četby a 1438 čísel novin.“¹⁶⁷ Kolektivní nadšení a úsilí při účasti na podobných humanitárních akcích je pochopitelné a pro vypjaté situace ve válečných obdobích zcela typické. V jiné době takové přehnané nadšení vzbuzuje naopak dojem dětinského sklonu k sebeuspokojení.

Domnívám se, že členství v Americkém klubu dam mělo pro Annu Řehákovou zásadní význam pro její další duševní vývoj; v klubu dostala v dívčích letech již základy vědomostí, lásku k vlasti, sebevědomí a víru ve vlastní schopnosti.

Anna Řeháková obdivovala herečku Otylii Sklenářovou-Malou, proto se stala i členkou neobvyklého spolku, který se nazýval Komitét pro postavení památníku Otylii Sklenářové-Malé, poté byl přejmenován na Spolek pro postavení památníku Otylii Sklenářové-Malé. Vznikl na jaře roku 1912 ihned po úmrtí umělkyně a byl sdružením českých paní, ctitelek a přítelkyň zesnulé. První jeho předsedkyní byla Anna Řeháková a poté Anna Podlispná. Spolek neměl žádné členské příspěvky, peníze získával pouze z koncertů, akademií, příležitostních sbírek, a pořádal skromná divadelní představení na předměstských scénách. Zásluhou spolku a také prodejem knihy Otylie Sklenářová-Malá, kterou Anna Řeháková roku 1914¹⁶⁸

¹⁶⁷ *Památce Vojty Náprstka ve sté výročí jeho narozenin, Praha 1926, s. 39*

¹⁶⁸ *Řeháková, A.: Otylie Sklenářová-Malá, Praha 1914 – vzpomínková životopisná studie*

vydala, bylo možné památník roku 1918 zadat k vytvoření. Jako autor památníku byl vybrán mistr Ladislav Šaloun.¹⁶⁹

Učitelka Anna Řeháková byla vzdělaná intelektuálka, byla však také dostatečně sebevědomá a nepostrádala autoritu, což obojí vyžadovalo její povolání učitelky. Odejít do jiného města, maloměsta nebo dokonce vesnice, což povolání učitelky často obnášelo, vyžadovalo také jistou dávku odvahy, sebezapření a samostatnosti. V mnoha postojích se však projevovala současně její povaha se sklonem k přehnaně romantickému nadšení. Zřejmě také proto její názory a aktivity nevybočovaly z rámce vlasteneckých tradic ani se výrazně nevymanily z názorových proudů v ženském hnutí. Přesto její talent a činnost hodnotila příznivě Teréza Nováková, jak je zřejmé z několika dopisů z let 1898-1910,¹⁷⁰ a dokonce také snad pro její neustálou, trochu devotní snahu o stálé kontakty se všemi výraznými osobnostmi.

Anna Řeháková na svém vzdělání stále pracovala. Jako svobodná žena disponovala volným časem, který si sama organizovala, a s kterým mohla nakládat v rámci svých možností dle své vůle. Měla tedy možnost věnovat se také kromě dalšího vzdělávání i cestování, moderní terminologií řečeno – turistice.

4.5. Anna Řeháková turistka

Skutečně první cesta Anny Řehákové za brány Prahy – vyjížďka do světa – byla na Karlštejn v době, kdy byla ještě malé děvčátko, k dobrým přátelům její matky, což byla rodina známého mlynáře.

Další cesta byla až v dospělosti, kdy v roce 1877 cestovala za bratrem a jeho ženou do německého Pforzheimu v Badensku, kam jela Anna spolu se svou sestrou Eliškou. Na další cestu si ušetřily v roce 1880, byl to výlet na Šumavu. Viděly krásné přírodní scenérie, okouzlo je Černé jezero. Zažily příjemné setkání,¹⁷¹ i když to bylo v dešti, s básníkem Jaroslavem Vrchlickým¹⁷² a jeho ženou. Promoklého básníka s manželkou ve svém hotelu usušily a pozvaly k sobě do pokoje na improvizovanou večeři a půjčily jim 10 zl. O této příhodě a dalším přátelském vztahu s Vrchlickými je dochovaná korespondence,¹⁷³ a také opis básně nazvané Šumavský motiv,¹⁷⁴ kterou jako poděkování ráno v hotelu napsal Vrchlický tužkou na kousek papíru. V Besedě učitelské uveřejnila Anna Řeháková roku 1881 cestopisnou črtu o Šumavě, poté obrázky z Alp.

¹⁶⁹ LA PNP Praha, pozůstalost Anna Řeháková, karton 1-L/58 - korespondence s různými umělci ohledně tohoto pomníku – dva dopisy od V. Myslbeka a od L. Šalouna z roku 1915,

¹⁷⁰ LA PNP Praha, pozůstalost Anna Řeháková, karton 1-L/58

¹⁷¹ LA PNP Praha, pozůstalost Anna Řeháková, vše v kartonu 1-L/59, korespondence přijatá od J. Vrchlického s poděkováním z 19. 8. 1880, vrácení 10 zl., text básně věnované JV AŘ Šumavský motiv jako poděkování

¹⁷² vlastním jménem Emil Frída 1853 - 1912, manžel dcery Sofie Podlipské Ludmily, umělecké jméno Jaroslav Vrchlický

¹⁷³ LA PNP Praha, pozůstalost Anna Řeháková, karton 1-L/59, korespondence přijatá od L. Frídové, 2 kusy, 1. kus nedatován a 2.kus z roku 1909

¹⁷⁴ LA PNP Praha, pozůstalost Anna Řeháková, karton 1-L/59, č. 54 84/64

O skutečném začátku cestování či turistiky jako významné zálibě Anny Řehákové je možno hovořit od doby, kdy začala spolu se svou sestrou Eliškou uskutečňovat větší výpravy. Anna Řeháková uvádí, že nebylo běžné, aby dvě samotné ženy z jejich kruhů se věnovaly turistiky, a tak obě turistky budily pozornost zejména v tradičně patriarchální oblasti jižní Evropy: „Tehdy před 60 lety se odvažoval delší cesty toliko muž, a to ještě zřídka. Ženy a tím spíše dívky se nepouštěly z domova, leč jen výjimečně a v bezpečném doprovodu, aby snad jako nezkušení nerozvážní tvorové nepropadaly nástrahám dychtivosti po poznání, zálibě v dobrodružství, vzrušení myslí, čemuž všemu jest duše přístupnější za cestování nežli v suchopáru všedního života.“¹⁷⁵

V cestopisné črtě z Korutan a Tyrol nazvané *Obrázky z Alp* z roku 1905 se dozvídáme, jakou měly obě sestry vytrvalost a sílu, když byly schopné absolvovat s malým ruksakem dlouhé mnohakilometrové pochody a výstupy v horách. Jen v Itálii nachodily přes 70 kilometrů. „Kráčíme statečně, s jarostí a veselostí, jakouž zná jen turista pěšák, a díváme se beze vší závisti na pyšné ladies, na vyšňořené Francouzsky a na excentrické Američanky, které vzhlížejí hrdě z výše svých ekypází na nás uhohe plebejce, vracejíce jim zpupný jich pohled stejnou mincí.“¹⁷⁶

Anna a Eliška Řehákovy vzbuzovaly pozornost v navštěvovaných oblastech tím, že byly skutečné turistky, své cestování spojovaly s fyzicky náročnými aktivitami, podnikaly dlouhé pěší túry podle předem naplánovaných tras, nerozpakovaly se stravovat a nocovat v jednoduchých provizorních podmínkách, to dámy běžně nedělaly. Anna s Eliškou budily podiv ještě roku 1902, kdy jely na Sicílii.¹⁷⁷

Anna si vedla o svých cestách a zážitcích přesnou dokumentaci, kterou pak využívala pro své články i beletristickou tvorbu. Svým způsobem to byl i etnologický výzkum. Během let procestovala se svou sestrou např. Rakousko, Švýcarsko, Německo, navštívila Itálii a Francii. Nejvíce ji zaujalo a upoutalo Slovinsko a země Balkánu. Cestovala hlavně o školních prázdninách. Ve svých vzpomínkách Anna Řeháková píše, že žádala několikrát o cestovní stipendium či o Turbovu cenu, ale nepodařilo se jí nic získat. Až roku 1925 dostala z Odkazu Riegrova 1000 Kč na literární činnost a roku 1930 čestný dar 3000 Kč z ministerstva školství a národní osvěty. Oba příspěvky se objevily „z ničeho nic“ a již v době, kdy bylo Anně Řehákové 75 let.¹⁷⁸

Pavla Maternová se v článku pro *Ženské listy* zmiňuje o Anně Řehákové a jejím cestování: „Zvolila obor sobě svědčící a pracuje v něm s vytrvalostí; prakticky i literárně udomácnila se v turistiky – v této nejušlechtilejší a nejuduševnější všech zálib doby naší. Avšak čím dále tím výhradněji i v této se ještě specializuje na určitý kraj, určité území, kraj ten jsou rakouské končiny alpské, zvláště slovanské a Italie.“¹⁷⁹

Anna Řeháková si získala svými cestopisnými knihami a články pověst zkušené turistky. Obraceli se na ni lidé se žádostí o informace před svými zahraničními cestami. Tak se na ni

175 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 120

176 Řeháková, A.: *Obrázky z Alp*, Praha 1905, s. 9-10

177 Více v knize Řeháková, A.: *Na Sicílii*, Praha 1913, touto knihou se zabývám v kapitole o knize *Na Sicílii*

178 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 121

179 Maternová, P.: *Anna Řeháková, Ženský svět 2*, Praha 1898, s. 75

i na jaře roku 1909 obrátila Teréza Nováková, když plánovala svou letní turisticko-hudební cestu do Bavorska, aby mimo jiné také s ní svůj záměr po praktické stránce konzultovala.¹⁸⁰

4.6. Počátky publikační činnosti Anny Řehákové

Již v letech 1880-1881 v Besedě učitelské uveřejňovala Anna Řeháková cestopisné črty – o Šumavě, poté obrázky z Alp.¹⁸¹ Literární počátky spojovaly Annu Řehákovou s Eliškou Krásnohorskou, která její cestopisné články přijala do Ženských listů poprvé roku 1884. Byla to črta o Slovinsku. Příspěvky byly v časopise vítané, byly originální tím, že je psala žena, přímá účastnice takové „turistické expedice“, také proto, že se týkaly slovanské lokality, s podobným národním osudem.

Roku 1884 byla uveřejněna v časopise Jarý věk sentimentální povídka o dvou sirotcích z Dalmacie, nazvaná Mírkův štedrý večer. Tento časopis pro mládež redigoval učitel ze školy v Panské ulici Josef Sokol.¹⁸² Přispívali do něj i někteří známí spisovatelé, např. Svatopluk Čech, Růžena Jesenská, Tereza Nováková, která byla přítelkyní Vilmy Sokolové, redaktorovy dcery, učitelky a zároveň přítelkyně Anny Řehákové.

Tvorbu Anny Řehákové lze rozdělit na práce s cestopisnou tematikou, povídky určené mládeži, literaturu pro ženy, memoáry a překlady. Její knižní prvotinou z cestopisné oblasti byla Postojna,¹⁸³ cestopisný obrázek z Kraňska a Korutan, která vyšla roku 1886. Turistické črty nebo povídky Anna Řeháková psala už předtím a pak postupně uveřejňovala v časopisech. Jednalo se převážně o následující tituly – Beseda učitelská, Ženské listy. Květy, Lumír, Jarý věk, Osvěta, List českých učitelek.

V memoárové knize Zašlé časy se dozvídáme o počátečních pochybnostech spisovatelky: „že já ve svých třiatřiceti letech sahám po peru (...) já postrádajíc potřebného nadání a vzdělání.“¹⁸⁴ Bohužel jsem ve spisovatelčině pozůstalosti nenalezla žádný z vlastních dopisů Anny Řehákové, kde se jistě vyjadřovala ke své publicistické práci. Zato v korespondenci přijaté jsou dopisy, které hovoří přímo o její publikační činnosti: např. Eliška Krásnohorská v dopise z roku 1885 píše: „Nenechte svůj skvělý literární talent ležeti ladem“.¹⁸⁵ A chce ji „připoutati k Ženským listům.“ Také Teréza Nováková v dopise z ledna 1898 píše „dík za přízeň Ženskému světu.“¹⁸⁶ Pozůstalost také obsahuje žádost o povídku do Ženských listů v dopise redaktorky Kristy Nevšimalové,¹⁸⁷ která píše z pověření Elišky Krásnohorské.

180 Štěpánová, L.: *Teréza Nováková, Praha 2008, s. 163*

181 *Lexikon české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 2000, s. 1382*

182 Vinař, J.: *Národní politika, ročník LV, 8. 6. č. 156, Praha 1937, s. 9*

183 Řeháková, A.: *Postojna, Praha 1886*

184 Řeháková, A.: *Zašlé časy, Praha 1932, s. 49*

185 *LA PNP Praha, pozůstalost Anna Řeháková, karton 1- L/58 - korespondence přijatá, dopis Elišky Krásnohorské z 4. 1. 1885*

186 *LA PNP Praha, pozůstalost Anna Řeháková, karton 1- L/58 - korespondence přijatá, Teréza Nováková v dopise z ledna 1898 píše „dík za přízeň Ženskému světu*

187 *LA PNP Praha, pozůstalost Anna Řeháková, karton 1- L/58 - korespondence přijatá, dopis Kristy Nevšimalové, z 5. 3. 1907*

V cestopisech a národopisných črtách se objevovaly poznatky, popisy a postřehy doplněné značně širokými znalostmi. Ve svých cestopisech Anna Řeháková projevila nejen dobrou schopnost popisovat přírodní krásy, ale také výborný pozorovací dokonce „etnografický“ talent, když zaznamenávala zvyky a materiální kulturu obyvatel navštívených krajin. Prokázala současně své znalosti historických a politických souvislostí, které někdy působí až učebnicově a překrývají osobní zážitky autorky.

Důsledkem snahy Anny Řehákové „doložit povahopis země a lidu statěmi výpravnými“ byl výrazně epický charakter mnohých obrázků, jejichž některé motivy (ojediněle celá vyprávění) pak přecházely do povídek, (migrace dějových a deskriptivních složek je vůbec charakteristickým znakem prózy Anny Řehákové.¹⁸⁸ Některé z jejích dojmů a poznatků jsou dodnes v jistém smyslu aktuální.

4.7. Anna Řeháková spisovatelka a překladatelka

V Čechách na prahu 20. století najdeme už desítky píšicích žen, autorek hodnotných i méně hodnotných textů. Tato skutečnost je výsledkem dlouhodobého vývoje, jehož převážná část se odehrála v 19. století.

Spisovatelky tradičně už v průběhu staletí patřily mezi nejvíce uvědomělé činné české emancipované ženy. Účastnily se také společenského a spolkového života a řadily se k neaktivnějším členkám v pražském Americkém klubu dam. Ovzduší klubu a jeho akcí – přednášek, výletů a dýchánek – působilo na formování názorů a životních postojů členek klubu. Ovlivnilo i směřování Anny Řehákové.

Předpokládalo se, že literární tvorba bude zdrojem zábavy, ale i poučení. Tomuto požadavku se snažila vyhovět také Anna svými knihami a články, především svými obrázky z cest. Řeháková rozšiřovala obzory svých čtenářů a čtenářek, cíleně se v intencích svého učitelského povolání snažila svými příběhy výchovně působit na mládež a přispívat k jejímu poučení. Ve své tvorbě přitom nevybočovala z rámce tehdy ještě stále značně vypjatého národního ducha. Odpovídalo době, zvýrazňovat v člancích vše, co mohlo evokovat české a slovanské vlastenecké národní povědomí. Kulturně politická situace byla několik desetiletí, vedle potýkání česko-německého, ovlivňována a polarizována i uvnitř spory o Rukopisy, boji mezi staročechy, mladočechy a realisty.

Anna Řeháková byla svým osobním naladěním i výchovou spíše tradicionalistická a národovecká, zároveň však vystupovala jako samostatná emancipovaná žena. Byla odvážná a tvůrčí i nacionalistická a sentimentální.

Její tvorbu můžeme zjednodušeně rozdělit na cestopisné črty, povídky pro dospělé a mládež, knihy o Otylii Sklenářové-Malé,¹⁸⁹ povídky s ženskou tematikou, memoáry a překlady.

¹⁸⁸ *Lexikon české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 2000, s. 1382*

¹⁸⁹ *knihy o Otylii Sklenářové-Malé, zmíním v kapitole žena v díle Anny Řehákové*

Ze současného pohledu jsou nejdůležitější, nejzajímavější a v jistém směru stále aktuální svými poznatky a širokými znalostmi prostoupené její cestopisné práce. Je řazena mezi ostatní autorky cestopisných próz, jako jsou např. Teréza Nováková a Božena Viková-Kunětická.¹⁹⁰

Cestopisné črty, uveřejňované postupně v tisku, Řehákové přibývaly, až vznikla kniha *Na Slovinsku*,¹⁹¹ kniha o té části Balkánu, kterou sestry nejčastěji navštěvovaly. Tato kniha je první český cestopis o slovinské oblasti Kraňska a Korutan. Tehdy bylo Slovinsko u nás neznámým krajem, i intelektuálové si ho pletli se Slovenskem.¹⁹² Práce je plná sugestivního líčení, prostého vypravování, a příznačně typické pro spisovatelku; myšlenek o česko-slovinské vzájemnosti.

Pro vkus čtenářů z konce 19. století bylo určeno pateticky nadšené hodnocení této knihy Pavlou Maternovou pro *Ženský svět*: „Kráčí krásným slovanským krajem plna pozornosti pro všechny zjevy, s pravým uměním vybrati a podati vše příznačné a vhodné k ucelení obrazu, pomíjeti však nevýznamných titěrností. Výraz spisovatelčin zmocňuje se svého předmětu – vlastně duše čtenářovy – přenáší ji pružně a šťastně, kam chce sám. Tak zejména obrazy končin Bledské, Triglavu, Dobrače, pak k pramenům Sávy a jeskyně Postojenské s plným a jasným světlem svých krás sdělují se mysli čtoucího. Jinde líčení, jako obrazy z končin Velikého Zvonu, celou strnulou mohutností velealpské přírody nás dojíhá (...) cítíme, jak brala se končinami těmi nám sesterskými vřelá duše slovanská, pojímající nejen jako prosluněná hladina horského jezera všecek vnější půvab a čar svého okolí, než duše zachvívající se až do hlubin živým zvlněním slovanského vědomí, slovanského citu, vroucími tužbami vzniku a zdaru pro bratrský ten národ a lid.“¹⁹³

Druhou knihou byly v roce 1893 *Povídky z hor*, tři povídky ze Slovinska, vydané ve Štorchových Českých spisech pro mládež. Tím je dána i forma těchto povídek, kdy autorka poučným vlastivědným popisům dává v povídkách beletrizující, přesto však stále silně didaktickou formu. V první z povídek nazvané *Jak Jarica došla štěstí*, seznamuje mládež s každodenním životem Gorenska (severního Kraňska) a hlavně s památkami Bledského kraje. Dále se tu čtenář dozvídá o starých slovinských pověstech. Povídka druhá je již zmíněný Mírkův štedrý večer, sentimentální příběh, který v dětské duši zřejmě měl vzbudit soucit s osudem ubohého chlapce. Třetí povídka se jmenuje *Lavina*. Na skutečných případech z okolí hory Dobrače popisuje účinky této přírodní síly. Povídky patří k cestopisně laděným dobrodružným příběhům, mají být nenásilným poučením mládeži.

Další v pořadí vyšla roku 1897 kniha *Povídky z cest*.¹⁹⁴ Krátce poté došel Anně Řehákové dopis slovinského spisovatele Ivana Kunšice, studujícího v té době na české univerzitě. Kniha se mu velice zalíbila a obratem ji přeložil do slovinštiny. Vyšla v Gorici v nakladatelství Slovanska knjižnica pod názvem *Povesti s potovanja*¹⁹⁵ a ve Slovinsku byla tato kniha vřele přijata.

190 Novák, A., Novák, J.: *Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny*, Praha 1995, s. 807

191 Řeháková, A.: *Na Slovinsku*, Praha 1891

192 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 180

193 Maternová, P.: *Povídky z cest, Ženský svět 1*, Praha 1896/7, s. 75

194 Řeháková, A.: *Povídky z cest, Praha 1897 (dle katalogu Národní knihovny jde o knihu Povídky „s“ cest)*

195 *Virval library of Slovenia: REHAKOVA, Anna: Povesti s potovanja. Spisala Ana Řehaková. [Z dovoljenjem pisateljice poslovenila A. Dermôta in J. Kunæalö.] Korotanske povesti. Spisala Gabrijela Preissová. [Z dovoljenjem pisateljice poslovenil A. Dermôta.]. - V Gorici : [s. n.], 1897. - 8°. - (Slovanska knjižnica ; 57/59. /Priv.k: 55/56.)*

Kniha *Povídky z cest* stejně jako většina ostatních cestopisných povídek Anny Řehákové obsahovala množství poznatků ze života slovinského obyvatelstva a etnologických postřehů. Přesto ji, než měla poprvé vyjít, četl cenzor. Zřejmě ho nenapadlo, že se spisovatelka-žena může vůbec zajímat o politiku. Spisovatelka Anna Řeháková se vysloveně přímo o politiku nezajímala, v pozůstalosti ani v jejích dílech jsem o tom alespoň žádné přímé důkazy neobjevila. V jejích memoárech se však najde řada zmínek o událostech velkého významu pro starší české národní hnutí.¹⁹⁶ Jsou to odkazy na doby vzdálené více než tři desetiletí, k aktuálnějším problémům se přímo nevyjadřovala. Ale za první světové války, v době zostřeného dohledu, byla tato kniha *Povídky z cest* cenzory označena za protirakouskou a shledána c.k. závadnou. Cenzorům stačilo, že kniha odsuzovala otevřeně a nebojácně křivdy, násilnosti, pronásledování, jichž se rakouská vláda dopouštěla na jihoslovanském obyvatelstvu země, a přitom hříšně favorisující hrstku Italů na úkor Srbochorvatů.¹⁹⁷

Na index se jako protirakouská dostala také její kniha *Z Dalmatského jihu*,¹⁹⁸ díky projevu jejích názorů a slovanskému smýšlení. „Však jsem se divila a se mnou též moji přátelé, že bylo dílo to propuštěno censurou, neboť popisovalo čeho se rakouská vláda dopouštěla na slovanských obyvatelích země, (...) Teprve válka zbystřila slídívou opatrnost c.k. úřadů a má kniha byla vyřazena ze žakovských knihoven jako protirakouská (...) tato úřední účast upozornila mne, že náležím k poznamenaným a že proto mohu čekati i nějakou tu prohlídku. Hleděla jsem si udělati pořádek ve svých věcech (...) a to tím spíše, že měla jsem v opatrování dva objemné balíčky (...) svěřené mi sestrou Karla Sokola,¹⁹⁹ předáka a vůdce proskribované *Omladiny*.“²⁰⁰

V roce 1913 vyšla kniha *Na horách*.²⁰¹ Jedná se o opět povídky ze Slovinských Alp, v nichž je podávána zejména charakteristika slovinských typů, četné připomínky místních zvyklostí a především pohádek a regionálních pověstí. Jedna z povídek knihy je věnována znovu lavinám – postrachu tamních obcí a obyvatel. Autorka ve všech povídkách zdůrazňuje pevné sepětí života slovinských obyvatel s přírodou, s drsnou krásou hor. Z poutavého vyprávění se vynořují její, dnešní terminologií řečeno „ekologické“ postřehy, že s přírodou se musí nakládat rozumně a žít s ní v souladu, jinak se příroda za necitlivý přístup pomstí. A také „některé zdánlivě jen beznadějně katastrofy mají svůj účel a často přinášejí kraji užitek – tak i zasvěcené vysvětlení k lavinám, z nichž vznik některých lze předvídat a které přemístěním obrovských mas sněhu umožní jeho tání v nižších polohách a zúrodní tamní políčka, zatímco ve vysoké nadmořské výšce by sníh vůbec neroztál. Což ovšem je malou útěchou pro ty, kdož

196 Řeháková, A.: *Zašlé časy Praha 1932*, s. 96: – zmiňuje se o táborech lidu, o jednání českého sněmu 13. 4. 1867, kterého se sama jako dívka díky vstupence od O. Sklenářové zúčastnila, a dalších podobných událostech. Později zřejmě nijak agilní nebyla a složité situace 80. – 90. let nijak nekomentovala. Přímou politické články ani knihy nepsala, v korespondenci se k politické situaci nevyjadřuje.

197 Řeháková, A.: *Zašlé časy, Praha 1932*, s. 190

198 Řeháková, A.: *Z Dalmatského jihu, Praha 1910*

199 Vilma Sokolová byla její přítelkyní od dob studií na učitelském ústavu

200 Řeháková, A.: *Policejní obsílka s. 62 In Z mého alba, Policejní obsílka, s. 62*

201 Řeháková, A.: *Na horách, Praha 1913*

jsou katastrofou postiženi.“²⁰² V autorce se projevuje opět učitelka, kniha má nenásilně po- učit a přitom pobavit, což se jí daří někdy více a jindy méně. Ke knize je připojen praktický slovinsko-český slovníček s malým úvodem do slovinského jazyka.

Své vzpomínky na dětství a na staropražský rodinný život vylíčila v knize určené dětem *V milém domově*²⁰³ a doplnila ji memoárovými knihami *Zašlé časy*²⁰⁴ a *Z mého alba*.²⁰⁵

Kniha vzpomínek *Zašlé časy* je významnou částí díla Anny Řehákové. Inspirací a prame- nem pro tuto knihu se stal spisovatelce deník, kam si od 14 let zaznamenávala vlastní dojmy, myšlenky a poznatky ze soudobého společenského života. Jejím životním krédem bylo heslo *Znej sebe samu*. Fakta z této knihy užívám ve své práci pro dokreslení. Vzpomínky autorky líčí ta období jejího života, pro která jsem jiné doklady při své badatelské práci v ostatních pramenech nenalezla. Memoáry byly koncem devatenáctého století v oblibě, psali je muži i ženy. Pro Annu Řehákovou byla v tomto směru vzorem Eliška Krásnohorská.²⁰⁶ Zpracování vzpomínek z osobního, rodinného a profesního života dalo spisovatelce příležitost zobrazit na jejich pozadí řadu událostí ze společenského, kulturního a občas i politického dění. Arne Novák hodnotí *Zašlé časy* v *Přehledných dějinách literatury české* poměrně vysoko.²⁰⁷

Další z memoárů je kniha *Z mého alba*, kniha vzpomínek na cestování. Nejedná se o běžný cestopis, ale jsou to novelisticky založené obrázky z různých končin na „podkladě pravdy a skutečnosti, jimž nechybí československého podbarvení a ovzduší.“²⁰⁸ V této knize publiku- je své zápisky z cest, popisuje různé cizí země, které se sestrou navštívila, návštěvy místních škol. Zajímavé jsou i postřehy ze života balkánské ženy. Popisuje náhodná setkání s krajany, či jak se spolu se sestrou vydávaly cíleně po stopách známých českých osobností, např. v ital- ském Brixenu, kde hledaly stopy Karla Havlíčka Borovského.

Anna Řeháková byla také překladatelkou. K několika překladům si příznačně vybrala díla žen, také tehdy populární, pod pseudonymem Carmen Sylva píšící rumunské královně²⁰⁹ a přeložila její knihu *Utrpení na pozemské pouti*.²¹⁰ Z němčiny přeložila Řeháková knihu po- vídek Marie z Ebner-Eschenbachu²¹¹ *Na zámku a ve vsi*²¹² a Ady Christen nazvanou *Ze života*,²¹³ Uvedené překlady jsou pochopitelně z žánru ženské literatury.

Knihy Anny Řehákové byly v její době dobře přijímány čtenáři i kritikou. Z hlediska žánrů byly pro soudobého čtenáře nejzajímavější cestopisy, orientované na blízké oblasti Evropy, což nebylo v soudobé knižní produkci tak běžné. Zajímavosti jim samozřejmě dodávalo i to,

202 Řeháková, A.: *Na horách*, Praha 1913, s. 59

203 Řeháková, A.: *V milém domově*, Praha 1925

204 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932

205 Řeháková, A.: *Z mého alba*, Praha 1936

206 Novák, A., Novák, J.: *Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny*, Praha 1995, s. 815

207 Novák, A., Novák, J.: *Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny*, Praha 1995, s. 807

208 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 194

209 Carmen Sylva (1843-1916) – rumunská královna a spisovatelka, vlastním jménem Elisabeth z Wiedu, man- želka Karla I.

210 Sylva, C.: *Utrpení na pozemské pouti*, Praha 1901

211 Marie z Ebner-Eschenbachu (1830-1916), německá (rakouská) spisovatelka a hraběnka

212 Ebner-Eschenbach, M.: *Na zámku a ve vsi*, Praha 1903

213 Christen, A.: *Ze života*, Praha 1911

že byly psány ženou. Spisovatelka byla vzdělaná intelektuálka, což se v jejích cestopisných textech muselo projevit. Své historické a zeměpisné znalosti propojovala s poznatky získanými přímo v terénu, s informacemi, které se vztahují k daným lokalitám. Nechybějí ani příklady a údaje z různých historických období, postřehy mineralogické a botanické.

Je vidět, že se autorka ve svém díle zabývala také historií, lingvistikou a folkloristikou.²¹⁴ Jsou to jedny z prvních ženou psaných fundovaných prací cestopisného charakteru.

Soudobé hodnocení tvorby Anny Řehákové bylo poplatné obvyklým normám a tehdejšímu požadavkům části literární veřejnosti. Memoáry byly určeny širokému okruhu čtenářů mužů i žen, zatímco ženská témata mohla s úspěchem vyhovět dobovému ženskému vkusu a názoru tehdejšího ženského čtenářstva. Její knihy jsou zároveň originální už jen tím, že je píše žena – na základě vlastních zkušeností.

4.8. Etnografické postřehy v tvorbě Anny Řehákové

Z celého díla Anny Řehákové je patrné její vlastenectví a slovanské smýšlení, pevně založené v době dospívání. Poslední třetina 19. století, kdy se začíná formovat etnografie jako odborná disciplína, byla z velké části nakloněna idealistické interpretaci lidové kultury jako kultury národní. Etnografické reálie byly s oblibou užívány jako doklady národní vyspělosti a oduševnělosti i jako politické symboly. Osobnost Anny Řehákové se vyvíjela v tomto období a je přirozené, že i ona často sahala k etnografickým inspiracím, nikoli ovšem českým, ale převážně jihoslovanským. V knize *Z Dalmatského jihu*²¹⁵ autorka podává barvitý obraz života země a jejích obyvatel, zejména žen. Poznatky doplňuje bohatými znalostmi z řady oborů, popisuje památky kraje, historii a architekturu. Snaží se být objektivní, její osoba však při popisech dojmů ne vždy ustupuje do pozadí.

Přímo etnografické pasáže vkládá do třídílného pokračování v *Ženských listech* nazvaného *Na salaši*²¹⁶ a do knihy *Na Sicílii*,²¹⁷ které věnují samostatnou kapitolu. V povídce *Na salaši* popisuje život slovinských horalů – pastevců, systém salašnických prací, péči o zvířata včetně jejich léčení, další projevy materiální kultury i některé folklorní projevy

Etnografické postřehy má Anna Řeháková v autobiografické knize *V milém domově*,²¹⁸ určené mladým čtenářům. Tady se vlastně nevědomky dotýká urbánní etnologie při líčení pražských výročních a rodinných obřadů. Prokládá své vzpomínky například zvyky, vázícími se k Vánocům: „(...) okna jsme obestlali mechem, pekli jsme u pekaře pod dozorem, a pak jsme chodili na vánoční pochůzky.“²¹⁹ Prokazuje znalost pražské historie, čtvrtí a sadů,

214 Secká, M.: *Anna Řeháková – turistka a spisovatelka*. In *Múzy na cestách. Ohlasy z cest do ciziny v dílech českých spisovatelů*. Sborník PNP, LA, ročník 39, Praha 2007, s. 138

215 Řeháková, A.: *Z Dalmatského jihu*, Praha 1910

216 Řeháková, A.: *Na salaši*, *Ženské listy*, s. 130-133, 158-161, 173-175, Praha 1894

217 Řeháková, A.: *Na Sicílii*, Praha 1913

218 Řeháková, A.: *V milém domově*, Praha 1925

219 Řeháková, A.: *V milém domově*, Praha 1925, s. 13

a komentuje architektonické změny. Kniha je psaná na základě vzpomínek na dětství a především pro mladého čtenáře, takže nerozebírá významné zásahy do architektury Prahy konce 19. století, například nepíše nic o bourání židovského města. O případném jejím zájmu o tuto tehdejší problematiku jsem v korespondenci z její pozůstalosti žádné svědectví nenalezla.

Etnologické pasáže prostupují celé dílo Anny Řehákové. Je obtížné, oddělit je a shrnout, jak jsem se o to pokusila. I tak zůstává řada těchto postřehů součástí předchozích kapitol.

Anna Řeháková byla vzdělanou a citlivou pozorovatelkou, k tomu ovšem přistupovala její zaujatost národnostní problematikou, což na jedné straně zbystřovalo její všímavost, ale protože vnímala vše tímto prizmatem, mohlo to na druhé straně modifikovat přesnost jejích postřehů, jejich objektivitu. Uvědomuji si však, že žádné lidské dílo, žádná interpretace, natož v tvorbě spisovatele, nemůže být naprosto objektivní, a že ve svém přístupu k dílu autorky a jejím hodnocení tuto skutečnost musím brát v úvahu z pohledu oboru.

V následující části své práce se věnuji stručnému rozboru několika vybraných knih Anny Řehákové. Její literární dílo považuji za jeden z důležitých pramenů k studované problematice, neboť dílo autorky umožňuje kromě jiného poznat také spisovatelčiny názory a postoje v hodnocení ženské otázky.

4.9. Na Sicílii

Kniha *Na Sicílii*,²²⁰ téměř jako všechny cestopisy Anny Řehákové, dokumentuje autorčiny historické, geografické i botanické znalosti, takže tyto knihy mají nejen literární, ale zčásti i osvětovou úlohu. Spisovatelka tak spolu s líčením zážitků ze svých cest dokáže vidět mnohé historické, zeměpisné a jiné souvislosti.

Na Sicílii se autorka vydala spolu se svou sestrou v březnu roku 1902. Popisuje podrobně krajinu, polohu, hospodářské a sociální poměry ve městě Messina po opakovaných zemětřeseních, dále historický vývoj měst a popis putování provází komentářem o antických památkách a mnoha historických událostech. Kniha je doplněna rovněž několika fotografiemi, domnívám se, že jde o reprodukce dobových pohlednic, které si autorky dovezly z cest. V době, kdy obě sestry-turistky cestovaly, nebyly ještě fotoaparáty pro své rozměry běžnou součástí výbavy turistů, natož dvou slabých žen.²²¹

Slavné antické město Syrakusy s archeologickým muzeem v Anně Řehákové zanechává první dojmy a zaráží ji kontrast dřívějšího bohatství se současnou nuzotou a sešlostí. „A dál jde naše cesta Sicílií ku starobylym a staroslavnym Syrakusám (...) Utíkáme (...) do chrámu, který byl naším cílem. Budova ta jest jednou z nejvzácnějších a nejstarších památek syrakuských. Ovšem, nyní, jsouc kathedrálou obyčejného vzhledu, zjevuje jen málo, že bývala chrámem Minervy, který Cicero nadšeně velebí jako skvost řeckého umění. Třicet šest mohutných sloupů neslo

²²⁰ Řeháková, A.: *Na Sicílii*, Praha 1913

²²¹ převratný maloformátový fotoaparát Leica byl na trh uveden až roku 1925

ušlechtilý „Hexastylos peripteros“, zvedající se hrdě na vysokém podkladě o třech stupních. Vnitřek skvěl se zlatem, drahým kamením, slonovinou, malbami. Obrovský zlatý štít Minervin, vytyčený na špici chrámové, zářil daleko v moře a plavci, vydávající se ze syrakuského proslulého přístavu v širý svět, tak dlouho chovali v rukou nádoby s posvátným ohněm z oltáře olympijského Zeusa, dokud neztratili z očí velebný ten přízrak města (...) Bylť stan Minervy vzýván po všem Řecku. Ze vsí té slávy a krásy nezbylo než dvacet dva dorské sloupy peristylu, pojaté ve zdi křesťanské svatyně, jež vestavěna v bývalý pohanský chrám zachránila takto mimoděk vzácné ty zbytky řeckého stavitelství.²²²

„Jest' město chudé na pamětnosti, a bylo by ještě chudší, kdyby netěžilo z pokladů starých. Bylť ostrov Ortygia, na němž rozkládají se nynější Syrakusy, nejstarší a nejposvátnější částí velkolepé té řecké osady, která založena Korintskými za Archia r. 734 př. Kr., dobyla si v krátkém čase jednoho z prvních míst mezi městy nejen na Sicílii, ale i v Řecku. Dnešního dne jest po vsí dřívější nádheře a slávě. Žalostný úpadek všude zjevný, i zde. Chrám Dianin, jeden z nejzvláštějších chrámových staveb řeckých, tyčí truchlivě několik svých sloupů uprostřed směsi křivolakých, špinavých uliček, v nejbližším sousedství zchátralých příbytků chudiny A tak to jde dále po ostatním městě – nic než chudé drobty bývalého bohatství, kontrastující bědně s nuzotou a sešlostí nynější.“²²³

„Než nerodí se v Syrakusách sny těžké melancholie jen v mlčení nočního temna, přepadají nás i za bílého dne, jak může doznati, kdo prochází divadla syrakuská, nalézající se v nejmladší části starého města (...) Obě byla jednou z hlavních tepen národního života (...) Teď oběma společná zkáza.“²²⁴

Všímá se typických vlastností obyvatel Sicílie, nebo alespoň těch, které jako projíždějící cestovatelka za typické považuje. Tito lidé mají zálibu ve velkých okázalých slavnostech. Jsou silně emocionální povahy, a chovají se ohleduplně k slabším.

Mezi nejbohatší místa na antické památky na Sicílii patří Akragas. Jako zajímavost uvádí autorka, že se zde antická historie prolíná s folklórem: antický hrdina Empedoklos z 6. století př. n. l. je dodnes uznávaným hrdinou místních pověstí, které ho líčí jako zachránce města nebo jako hrdinu, opouštějícího svět neobvyklým způsobem – obyvatelstvo ještě v době spisovatelčiny návštěvy věřilo, že prý snad skočil do sopky Etny.

Jedna z kapitol je o banditech, domnívám se, že možná o předchůdcích dnešních mafiánů, kteří jsou často neomezenými vládci kraje. Protože bandité mají někdy i dobrý vztah k prostému místnímu obyvatelstvu, získávají často jejich sympatie. Jedná se o motiv zbojníka v literatuře.

Úřady se nestarají dostatečně o ochranu práv drobných lidí, ani o nápravu žalostných poměrů – lid pozbývá důvěry v zákon a hledí si získat právo sám, což je živná půda pro bandity, tzv. briganty, a pro mafii.

222 Řeháková, A.: *Na Sicílii, Praha 1913, s. 27-28*

223 Řeháková, A.: *Na Sicílii, Praha 1913, s. 35*

224 Řeháková, A.: *Na Sicílii, Praha 1913, s. 36*

Hora – sopka Etna je lidem nazývána Mongibello – krásná hora. Je nevyčerpatelnou inspirací sicilské lidové epiky: lidé viděli v sopce div světa. I řecký bůh Hefaistos měl dle pověsti sídlo své kovárny v lůně Etny. Hora se prý bojí pouze některých svatých – nejvíce sv. Agáty z Catánie. Obyvatelstvo autorce svým chováním připomíná zašlé časy – stařenky s kužely předou na prahu omšelých stavení na přeslici bez kolovratu, mladé ženy s květy ve vlasech větší prádlo... Obyvatelé věří na Jetarda – muže s uhrančivýma očima, který nosí neštěstí a skrývají se před ním, aby je neuhranul. Autorka zaznamenává starodávné vozíky, pomalované biblickými a historickými motivy a tradičně ozdobené nebo tažené oslíky.

Všimá si lidového oděvu obyvatel. Venkované mají sametové spodky a boty s přezkami a sametové pláště s kapucí. Spisovatelka si až idealizuje, možná romantizuje. Zdůrazňuje, jak mnoho dbají na okázalost, což dokládá například i tím, že duchovní nenapomínají děti v kostele.

Anna Řeháková popisuje starý lokální zvyk – vždy na sv. Jana Křtitele si děti vybírají své křestní bratry a sestry. Bohatě děti chodí s košíkem jablek a vybírají si chudé děti. Každé dítě sní jednu polovinu rozkrojeného jablka, a tak se z nich stávají sourozenci na celý život.

Zajímavě na dnešního čtenáře působí autorčino konstatování z počátku 20. století, že turistický ruch negativně působí na charakter místního obyvatelstva.

Jedna kapitola je věnována slepým zpěvákům – trovatorům. Od 17. století měli vlastní akademii v Palermu. Slepé zpěváky vodí děti od domu k domu, jejich písně, pro které čerpají námět z národní historie. Autorka zde nevysvětluje, zda se jedná o epos či baladu. Slovesná část této tvorby nese stopy sicilského dialektu, který má původ v sikulštině, jazyce původních obyvatel Sicílie.²²⁵ Významnou výroční slavností Palerma jsou červenkové oslavy sv. Rosálie, což jsou festivaly se zpěvy a tanci, s výpravnými představeními, dostihy a velkolepou výzdobou města.

Autorka jednu kapitolu věnuje sicilské okázalosti, která je podle ní charakteristickou vlastností Sicilciánů: pompéznost při církevních slavnostech, téměř divadelnost lidové zbožnosti není nikomu směšná, okázalé jsou i srdcervoucí scény v divadle. V speciální kapitole se Anna Řeháková zabývá popisem cyklu života maloměstské jihoitalské ženy od narození až do smrti.

Řeháková obdivuje jihoitalskou přírodu a všimá si některých zvláštností a ekologie. Např. ona a její sestra se nechaly vézt na loďce podél břehů řeky Anapo a jejího přítoku Kyane, aby mohly pozorovat houštiny papyru, který sem byl přenesen Araby v době jejich panování na Sicílii. Jak je informovali zdejší obyvatelé, bylo to patrně jediné místo v Evropě, kde papyrus v době jejich návštěvy rostl. Nesměl se trhat, protože ho chránil zákon.

Dále komentuje lesní hospodářství na Sicílii, které bylo ve špatném stavu a nikomu z vládních činitelů nepřišlo na mysl znovu zalesnit holé pusté skály. Následkem kořistného hospodaření byly i zhoubné povodně. Do holých skal se voda nemůže vsakovat, prudce stéká do údolí a vodní přívaly způsobují záplavy. S lesy se již od antických dob hospodařilo tak zle,

²²⁵ V roce 1857 Lionardo Vigo vydal sbírku sicilské poezie, což autorku velmi zajímalo a vědomosti pro tyto pasáže čerpala zřejmě právě z této práce

že se v Itálii stalo dřevo luxusním materiálem. Teprve později, v roce 1908 řešil situaci Zákon na ochranu lesní kultury. Byl zřízen statut lesníků a stanoveny dotace na zalesňování. Nakonec to pochopilo i obyvatelstvo a začalo se chovat racionálně, např. vysazovat stromky.²²⁶

Z ukázek je patrné, s jakou péčí přistupovala spisovatelka k historickým údajům, kterými své popisy a dojmy z nich doplňovala. Annu Řehákovou zaujala krása zvláštních přírodních lokalit – zvaných latomie. Jsou to někdejší skalní lomy a současně žaláře ze starověku, které se postupně změnily v nejkrásnější zákoutí přírody s nádhernou vegetací, kde působením větru a přírodních živlů zakořenila semena rostlin a keřů. Vegetace okouzluje originalitostí a velkolepostí jako jakési visuté zahrady Semiramidiny.

„Pověstné latomie, děsná ta skalní sklepení, v nichž na tisíce vězňů a zajatců úpělo a strádalo, hynulo a zmíralo. Ovšem v dnešní den neprozrazují bývalá ta vězení, jediná svého druhu, ničeho z hrůzoplodné své minulosti. Naopak. Tvoří nejluznější zákoutí přírody, která jižní vegetace vyzdobila fantastickou nádherou. A tak nikdo nepozná již v kouzelných těch zahradách někdejší strašlivé ty skalní lomy. Procházíme těsniny a rokliny,... a nevycházíme z úžasu. Tu prosvítá z hustých větví vavřínů, z pod ohromných fíkových listů smělá skupina zlatožlutých skalisk, jinde tyčí se zarůžovělý obelisk... královská pinie,...zadumčivá cypřiš a oliva. (...) Pověst, že vládce Dionysios naslouchal zde vězňům, není bez jisté věruhodnosti, uváží-li se úžasné ozvěny, mající původ v zvláštním sestavení síně, vtesané do skal v podobě písmene S.“²²⁷

Mimo jiné ji uchvátily i antické rozvaliny a pozůstatky z dob starověkého Řecka v Girgenti. A opět porovnání památek z dob někdejší slávy antické velkoleposti s jejich smutnými zbytky v současnosti. Anna Řeháková se ukázala jako pozorovatelka s bystrými postřehy o přírodě a prostředí navštěvované lokality, s citlivou schopností vidět nejrůznější souvislosti, snaží se hodnotit sociální poměry.

Autorka zmiňuje protiklad severní a jižní části Itálie, zejména zaostalost Sicílie ohledně komunikací a zemědělství. Popisuje krajinu v oblasti sirných ložisek, všímá si sociálních vztahů a neutěšených životních podmínek horníků ze sirných dolů. Na Sicílii jsou bohatá ložiska síry, ale krajina je ponurá, pustá a bezútěšná. Pod blankytným nebem je všude sirný žlutý prach, který dusí a dráždí oči a každá kaluž se mění na smrdutý sirný kal: nesnesitelné prostředí pro lidi pracující v sirných dolech, pracují zde i děti, které sestupují s horníky do podzemí a vynášejí celý den po žebřících koše rudy. Tento aspekt ji trápí zejména jako ženu a učitelku. Autorka se zamýšlí nad sociálními kořeny neutěšené situace: Úřady, žel, nestarají se dostatečně o nápravu žalostných těch poměrů. Lid pak, jak přirozeno, pozbývá důvěry v zákon a v jeho pomoc, a hledí si získati práva, jak se mu právě zezdá a dá, neštítě se násilí. Dobrá to půda při ohnivém, prudkém letoře sicilské nejen pro starobylou mafii a brigantagii, mající svůj původ v nezřízené sebeobraně a surové mstivosti... Autorka poukazuje na rozdíly mezi italským zaostalým jihem a bohatším, rozvinutějším severem, což je problémem také současné Itálie.

²²⁶ podobný ekologický postřeh nalézáme i v knize Řeháková, A.: *Povídky z hor, Praha 1893 v příběhu o lavině*
²²⁷ Řeháková, A.: *Na Sicílii, Praha 1913, s. 40*

„Leč připomeňme si zatemnělost davu, mající svůj původ v dlouholetém ujařmování a ve velké bídě a lecos pochopíme. Třeba též mít na paměti valné opozdění Sicílie, co se tkne dopravných prostředků. V odlehlé, světového ruchu vzdálené samoty kleslí si pokrok a osvěta cestu jen pomalu a těžce. Patrným toho dokladem zemědělství. Dosud pracuje se na polích nejprimitivnějším způsobem. Jen nejvyšší příznivé podnebí a od věků svou úrodností pověstná půda, činící kdysi ze Sicílie obilnici ostatní Itálie, zjednávají zemi poměrně dobrou žeň.

Snad staral by se drobný sedlák ještě více o své hospodářství, snad vedlo by se mu i lépe, kdyby nebyl namnoze jen pouhým nájemníkem půdy, jejíž majitel, boháč, začasté jinde žijící, hledí ho využitkovati do krajnosti.“²²⁸

Popsaná zaostalost Sicílie v jisté podobě přetrvává dodnes. Mafie se prolínala s politickým životem Sicílie a Itálie již tehdy – o tom píše autorka v dalších kapitolách, například o Palermu. Naproti tomu Řeháková místy idealizuje tradiční venkovský způsob života, někdy je až sentimentálně nekritická, jak je poplatné romantickým názorům její doby. Zaujalo mě na druhé straně, že autorka také v této knize věnuje pozornost výchově, úloze a postavení ženy v italské, zde především sicilské společnosti. Tato problematika ji zajímá nejen jako učitelku, ale i vzhledem k jejímu zájmu o ženy ve společnosti vůbec.²²⁹

Závěrem knihy se autorka zmiňuje o multikulturním prolínání vlivů na vývoj Sicílie, včetně arabských, jak je patrné i z některých architektonických památek. „Každý z velkých národů, vyniknuvších během tisíciletí v historii evropské vzdělanosti, zanechal na ostrově stopu svého kulturního poslání (...), vtiskl i národní pečeť svou v povahu sicilského lidu.

Nepraví se marně, že Sicilián jest Italem, jenž smýšlí a cítí jako Arab, jedná jako Řek, pojímá život jako Španěl.“²³⁰ Jedná se o klasické národní stereotypy a dědictví složitého, vlastně multikulturního vývoje tohoto regionu.

Závěrem musím dát za pravdu Lexikonu literatury, že učebnicové exkurzy do antické i novodobé historie Itálie téměř potlačily autorčinu osobní výpověď.²³¹

4.10. Obrázky z Alp

Obrázky z Alp aneb cestopisné črty z Korutan a Tyrol,²³² jsou dalším z cestopisů Anny Řehákové soustředěné hlavně na rakouskou oblast. Jedná se o 170 stránkovou knihu, vesměs poučného nikoli však příliš nudného charakteru, která zaujímala znalostmi autorky z řady oborů a také rozličnými postřehy. V této knize těží autorka převážně z vlastních poznání a zkušeností, která doplňuje historickými fakty.

²²⁸ Řeháková, A.: *Na Sicílii*, Praha 1913, s. 71

²²⁹ více se věnuji tomuto tématu, tj. názorům a postřehům o výchově a postavení sicilské ženy, v kapitole žena v díle Anny Řehákové

²³⁰ Řeháková, A.: *Na Sicílii*, Praha 1913, s. 145

²³¹ *Lexikon české literatury*, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 2000, s. 1382

²³² Řeháková, A.: *Obrázky z Alp*, Praha 1905

V knize najdeme mimo jiné opět poznámky k současné ekologické problematice, o potřebě rozumného nakládání s lesy a racionálního hospodaření na zemědělské půdě, např. „jak vysvětliti zvláštní ten úkaz, že přímo na úpatí skalní pouště rozkládá se bujný, úrodný kraj? Zcela přirozeně. Horské zdejší složeniny jsou bohaté na hlínu a prst', čímž stávají se plodným podkladem všemu rostlinstvu. Než (...) má to i stinnou stránku (...) Útvar a tvorba údolí nejsou totiž ještě dokončeny. Úhel sklonu, zvláště při horních partiích jest dosud příliš příkrý pro horniny (...) snadno rozpustitelné a drobivé. I lámou se lehkou následkem zvlhlosti. Utvoření pásu lučního a vzrůst lesů potřebuje nepopíratelně jisté stálosti půdy (...) stále uvnitř země činná erosa nepřipraví je o pevné postavení (...) V putujícím lese kloní se stromy k pádu (...) dostaví-li se lijáky, i při nepatrném sklonu půdy sestupujíc mohutným proudem, valí se úkladně v údolí. Bludné stráně a řítící se spousty kamení a bahna hrají velikou úlohu v zdejším horalském životě. Obyvatelé jsou si dobře vědomi pohyblivosti svých pozemkův. I hledí se všemožně k tomu předejít (...) těžké balvany upevňují tu meze.“²³³

Dále má spisovatelka etnografické postřehy z Grödenského údolí, konkrétně oblasti Corvara a sv. Ulricha, kde je čím dál silnější německý vliv. Zmiňuje se o grödenském kroji, který si pořizují všechny ženy, chudé i zámožné, všímá si křtin, zvláště zajímavě popisuje kroj a chování kmotry novorozeněte. „Přiznati se ovšem musí, že jest Grödenské údolí nanejvýš interessantní jak svými etnografickými tak i svými geologickými a turistickými poměry. Na všechny strany jak ve své hlavní části tak i ve svých odvětvích poskytují nejvděčnější horské partie, které samy pro sebe by vyplnily snadno cestopisnou črtu.“²³⁴

Z etnologického pohledu je zvláště zajímavá poslední kapitola knihy, nazvaná V údolí Zilji. Pojednává hodně o Slovinsku, neboť dolní část údolí je plně slovinská. V údolí je silný a postupně převládající německý vliv, tato skutečnost autorku zaujala podobností česko-německých vztahů. „Jest divem, že ubohý ten slávský lid, nenalézaje nikde ochrany a opory, nezahynul při své biblické dobrotě v krutém tom boji přirozeného práva s násilím. Jaké to svědectví pro jeho ducha i srdce!“²³⁵ Autorka si pokládá otázku a zamýšlí nad tím, jak asi dopadá výuka slovinské mládeže, když v celém korutanském Slovinsku jsou německé školy a obyvatelstvo je „neznalé vyučovacího jazyka.“²³⁶

Upozorňuje na zvyky v Zijlském údolí: „Vždyť i ty bujné zábavy a tanec nezvrhají se v pusté veselí, jak jsem seznala. Vzpomínám sobě ráda posvícení, jehož zažila jsem v malé vesničce Limarce zvané. Velký ten svátek, při němž dosud udržují se v platnosti staré zvyky lidové, slaví se v Zijlském kraji velmi okázale, zvláště ves zvaná sv. Štěpán (slovinsky St. Steben)... kamž sejdou se dívky z celého dálného okolí, v přímo nádherném národním kroji, vede si bohatě.“²³⁷ „Byla i pěkná podívaná na holčiny, jež jsouce tak vydány na odív nás

233 Řeháková, A.: *Obrázky z Alp, Praha 1905, s. 67*

234 Řeháková, A.: *Obrázky z Alp, Praha 1905, s. 83*

235 Řeháková, A.: *Obrázky z Alp, Praha 1905, s. 155*

236 Řeháková, A.: *Obrázky z Alp, Praha 1905, s. 156*

237 Řeháková, A.: *Obrázky z Alp, Praha 1905, s. 157*

všech, tlačily se k sobě ostýchavě jako berušky. Strojí se všude zde po zijijsku, tož svým národním krojem, který pokládá se za nejpěknější a nejzachovalejší všech alpských krojů.“²³⁸

Zajímavé jsou komentáře a popisy Anny Řehákové z oblasti lidové stravy – popisuje způsoby etikety a podávání pokrmů o slavnostech, přičemž symboliku jídel autorka nevnímá tudíž ani nekomentuje, odborně nehodnotí ani místní kroje. Bohužel ji nezajímá ani folklórní stránka, ani sem nevkládá sociální postřehy. Čtenář neví, v jak bohatém hospodářství byla hostem. „Oběd posvícenský (...) je slavnostní. Vešla jsem do jedné z chalup. Ač neznámá, byla jsem vlídně uvítána. Když poznali, kterak mě vše zajímá, zodpovídali ochotně vše, po čem jsem se tázala. Jizba byla... uklizena... Nejlepší nádobí a věci vystaveny na odív. Postele... v ozdobných barevně vyšíváných povlacích. Na stole, pěkně upraveném, jen zářilo cínové nádobí na sněhobílém ubruse. Musila jsem si ukrojiti koláče a pojísti silné slovinské polévky.“²³⁹

Texty prokládá Anna Řeháková ukázkami z lidové obřadnosti, kde ji zaujaly zvyky při zijijské svatbě – od namlouvání k samotné svatbě a svatebnímu veselí, které končí až přivítáním novomanželů v jejich obydlí. Spisovatelka registruje, že tamní rodina je vlastně rozšířená rodina, zádruha, která funguje podle jiných pravidel než rodina západoevropská, tedy i česká.

Knihu zakončují popisy přírodních scenérií a krás, které autorka komentuje s širokými znalostmi z odborné zeměpisné, botanické a mineralogické literatury. Nechybějí ani sportovně-turistické zkušenosti obou sester alpinistek.

4.11. Z dalmatského jihu

Z cestopisných knih Anny Řehákové patrně nejvíce upoutá kniha *Z dalmatského jihu*.²⁴⁰ Tato z cestopisů pozdější kniha Řehákové přinášela zároveň s „krajinnými záběry kulturněhistorická a literární poučení a s účastným zájmem o politické a sociální poměry, zejména o trpký úděl žen, a přibližovala čtenáři současnost země,“²⁴¹ podobně jako její mladší práce *Na Slovinsku*.²⁴² Autorka byla jednou z prvních, kdo o této končině psal a kdo ji opakovaně procestoval a sblížil se s obyvateli.

Knihu začíná líčením dalmatských Vánoc, které se liší svými způsoby od středoevropských. Původní tradicí je zřejmě vavřín zdobený větvičkami s pomeranči. Vánoce v oblasti Dalmácie nazývají Božice a Ježíška Božíčkem. Všimá si, že obyvatelstvo je křesťanské víry, konkrétně katolického vyznání. Po celodenním a nočním půstu odchází obyvatelé na půlnoční mši, následuje ohňostroj a střelba, které zahajují hlučné oslavy. V kapitole o Třech králich popisuje místní zvyklost – kněze vysvěcujícího stavení. Autorka opět významnou pozornost věnuje životu jihoslovanských žen.

²³⁸ Řeháková, A.: *Obrázky z Alp, Praha 1905, s. 157*

²³⁹ Řeháková, A.: *Obrázky z Alp, Praha 1905, s. 160*

²⁴⁰ Řeháková A.: *Z dalmatského jihu, Praha 1910*

²⁴¹ *Lexikon české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 2000, s. 1382*

²⁴² Řeháková, A.: *Na Slovinsku, Praha 1891*

Celou knihou se prolínají také geografické a historické poznámky autorčiny, které mají za cíl obohatit znalosti čtenáře.

„Leč nepyšní se jen Kotorská Boka, že na jejích březích stála a stojí nejstarší osada dalmatská, honosí se též, že uchovává se zde více než kdekoliv jinde staroslovanský mrav. Již jazyk obyvatelstva jejího sblízuje se s černohorštinou, má mnohé starobylé zvláštnosti, jichž jinde nenalezneme. Trvající dosud rozdělení na kmeny (...) připomíná pak nejprvotnější zařízení zemská, kdy četná pleмена žila pod župany a knížaty, spojující se jen velmi zvolna ve větší celky. Rovněž udržuje se i národní kroj, který spodobuje se s černohorským šatem, jest namnoze velice nádherný, malebný, ano fantastický. Ovšem v posledním čase porušuje jej, zvláště v přístavních městech (...) civilisace.“²⁴³

„Za krojem třeba vydati se do hor (...) zde také najdeme nejryzejší obyčeje a nejstarší zvyky. Krvavá msta (...) mizí již (...). Za to žije dosud překrásný mrav pobratimstva a poses-terstva. Tento v pravdě svatý národní obyčej, jemuž ani různost náboženství, stavu neb jmění není závadou, vydává mnohdy nejvzácnější květy lidské duše, jsa prost vši sobeckosti.“²⁴⁴

Tento způsob hodnocení je poplatný době, autorka podléhá určité nadnesené nekritičnosti. Domnívám se, že tento způsob společenské soudržnosti pomáhal obyvatelům v odlehlých a drsných oblastech, kdy jim mohl nahrazovat chybějící rodinné příbuzenské vazby v případě časté úmrtnosti vlivem úrazů, přírodních událostí a nedostatečné lékařské péče. Tady se, podle mého názoru, ve svém líčení autorka uchyluje k oblíbeným stylistikám v duchu starých pověstí. Popsané prostředí na mne dělalo spíše dojem zaostalosti dané oblasti.

Celou knihou Z dalmatského jihu se prolíná autorčino zanícené líčení dějinných událostí a vývoje této části jižní Evropy. Autorka si na počátku 20. století všímala mimo jiné, jak je zvenčí uměle z náboženských a politických důvodů rozdmýchávána nesnášenlivost mezi Chorvaty a Srby.

„Žel jen, že i v Dalmacii tak jako v Bosně a Chorvatsku náboženství lásky a smíru nesjednocuje, ale rozděluje spíše rodné bratry, tož Chorváty a Srby, ač země ta byla po dlouhou dobu nejen politickým nýbrž i národně kulturním střediskem Jihoslovanstva.“²⁴⁵

Anna Řeháková píše o tom, že již tehdy začal působit hlas rozumu a snaha sblížit oba národy: „(...) nově utvořená chorvatsko-demokratická strana konala 26. července 1907 s dalmatskými Srby sbratřovací slavnost. Na 3000 účastníků se sešlo ze všech končin Dalmacie po moři a souši. Také Hercegovina byla silně zastoupena. Dubrovník tonul v záplavě národních praporů.“²⁴⁶

O krojích a lidové výšivce hovoří častokrát na mnoha místech knihy. Je příznačné, že vnímá především estetickou stránku a vidí v kroji národní symbol, nikoli regionální typ šatu venkovského obyvatelstva určité oblasti. „Jen největší nouze donucuje majetníky k prodeji, se slzami v očích loučívají se svými jašmaky, vyšívanými to šátky a s maramy, tož dlouhými

243 Řeháková A.: *Z dalmatského jihu*, Praha 1910, s. 74

244 Řeháková A.: *Z dalmatského jihu*, Praha 1910, s. 75

245 Řeháková A.: *Z dalmatského jihu*, Praha 1910, s. 120

246 Řeháková A.: *Z dalmatského jihu*, Praha 1910, s. 118

šály. Zvlášť zajímavé a nejuvš pracné jest bílé vyšívání (...). Takto vykrášlená stará košulja čili rubača musí se dlouho hledati (...). Zvlášť pověstné svými nádherně a půvabně sladěnými motivy jsou vyšívány šátky, jimiž si provdané ženy kraje mezi Darou a Benkovcem zavíjí hlavu á la turca. Jsou to snad nejcennější pozůstatky vyšívání hedvábím, kteréž bylo ještě v XVIII. století široko daleko vyhlášeno.²⁴⁷ Hlouběji se rozboru Řeháková nevěnuje, nevnímá si stříhů, materiálů ani funkce výšivky. Jak je vidět, o osmanské nadvládě na Balkáně se autorka zmiňuje jen mimochodem.

Můžeme se pozastavit nad tím, že v tak chudé oblasti si mohly ženy obstarat hedvábí na zmíněné výšivky. Lze předpokládat, že tato skutečnost může souviset s historickým faktem, že Itálií procházela tzv. Hedvábná stezka, což přístupnost materiálů pro ruční práce, často zadávané jako zakázka, mohlo takto zvýšit.

V závěru knihy se Řeháková vyjadřuje k politické situaci, píše o sjednocovacích snahách v této oblasti slovanské vzájemnosti a hospodářských stycích, přestože v tomto směru není konkrétní, nezmiňuje se o programech ani politických činitelích.

„Zájezdy naše do Dalmacie neposilují pouze vzájemnost českoslovanskou, ony začínají utužovati zájmy Chorvatův pro český průmysl, jak nasvědčuje nedávná zpráva, že provedení pro město tak veledůležité elektrické dráhy Dubrovnik-Gruž, bylo zadáno českému²⁴⁸ závodu Fr. Křižíka.“²⁴⁹

Anna Řeháková je v této knize náladově popisná, s citovými vazbami k přírodě, kultuře i tradicím jižních Slovanů. Pohybuje se mezi dokumentárním záznamem a beletristickým obrazem.²⁵⁰ Střídá partie etnografické, národopisné a literární, do kterých vkládá aktuální politické glosy.

4.12. Kniha Za vlast a čest

Tato kniha Řehákovou nazvaná *Za vlast a čest*²⁵¹ je souborem povídek různé délky pro mládež.²⁵² Autorka naplnila povídky tematikou národnostního zápasu Jihoslovanů, doplněnou o autentické reálie a „příkladné činy hrdinství a vlastenectví.“²⁵³

Povídky jsou z dalmatského přímoří, kde se odehrávají v drsné krajině na mořském pobřeží a v horách. Současně přinášejí postřehy z mytologie – lidové zvyky, popisy obydlí této lokality, s etnologickými postřehy – písně, kroje, pracovní postupy a příklady z rodinné a výroční obřadnosti. Všechny povídky vycházejí z místní folklorní tradice. V knize je uvedena také řada textů balad a junáckých písní.

247 Řeháková A.: *Z dalmatského jihu*, Praha 1910, s. 85

248 *totéž probíhalo i v Bulharsku, i jinde po celé jižní a východní Evropě jsme stavěli pivovary, cukrovary, ...*

249 Řeháková A.: *Z dalmatského jihu*, Praha 1910, s. 294

250 Červinka, V.: *Z dalmatského jihu*, in *Zlatá Praha*, 27, 1909/1910, s. 320

251 Řeháková, A.: *Za vlast a čest*, Praha 1925

252 knihu je doplněna 5 černobílými přehnaně názornými ilustracemi Jana Gotha

253 *Lexikon české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř*, Praha 2000, s. 1383

Vzhledem k tématu mé disertační práce jsem se v této knize pozastavila nad autorčinými zmínkami o postavení jihoslovanských žen. Například ve druhé z povídek spisovatelka neopomene připomenout těžký úděl těchto žen v zaostalém kraji, když pasák Luka Lukari vzpomíná na rodnou ves a na svou matku (zde majku) “Nejvíce si připomínal majky své. Co se nalezne, chuděrka, po skalách, vláčejíc jak ten soumar těžké vědérce s vodou, za níž jest se jí vydávati nezřídka až dvě hodiny klopotné, neschůdné cesty v horku i mrazu (...) Co se nadře na bědném kamenitém políčku, než mu urve trochu boží úrody.“²⁵⁴

První povídka se jmenuje stejně jako celá knížka *Za vlast a čest*. Děj se odehrává v okolí Splitu, u obce Bačvie. Celá zdejší krajina je opředená mytologií – například o římském císaři Diokleciánovi (zde mu říkají Duklian), který se narodil v Dalmácii a ve stáří se sem vrátil, a jeho obrovském paláci, vyprávějí se pověsti o pokladech a nadpřirozených jevech. Hrdinové povídky se v dospělosti po útěku z rakouské armády později zúčastní bojů v osvobozovacích operacích, jež přispěly ke vzniku soustátí Srbů, Chorvatů a Slovinců. Autorka opět využívá příležitosti až k mentorskému poučení mládeže o historických souvislostech událostí.

Dvě povídky jsou věnovány zvláštnímu způsobu přátelství, které v končinách jihoslovanských bylo velmi vysoko společensky hodnoceno – pobratimstvo a posestrimstvo. Kladlo se ve společnosti ještě výš než láska a vlastní příbuzenské vztahy. Závazky z tohoto pobratimstva a posestrimstva oba účastníky zavazovaly k vzájemné pomoci a ochraně po celý život.

Z těchto dvou povídek jedna s názvem *Posestrimstvo* vypráví o dcerce služebné, kterou jako sirotka přijala bohatá rodina, v níž matka po léta věrně sloužila. V rodině dívka vyrůstá zprvu mezi dvěma syny bohatého dubrovnického šlechtice – jako chráněnka jejich laskavé matky. Po její smrti však se osud dívky Jelky zhorší. Velmi si přeje stát se učitelkou a ne být pouhou nevzdělanou služkou. Pomáhá jí přátelství s mladším synem Ivou, který s ní uzavře posestrimstvo, vymůže jí pomoc u pána domu, svého staršího bratra, a Jelka se stane učitelkou. Posestrimstvo jim pak vydrží až do konce života.

Anna Řeháková zdůrazňuje v tomto případě úspěšný výsledek úsilí prosté dívky o vzdělání, protože si jako učitelka může sama vydělávat a díky tomu se osamostatnit. Bez podpory bohaté rodiny, v níž vyrostla, by všem těžko ke splnění svého přání dospěla. Je zde vylíčena i patriarchální rodinná hierarchie – otec je téměř neomezeným pánem rodiny a hned po něm pak i dospívající nejstarší syn Ljubo, dědic majetku. Toho musí poslouchat i mladší sourozenci a matka.

Poslední povídka v knize nazvaná *Poslední radost gospý kapitánky* je pohledem na úděl a statečný životní postoj zdejších žen. Vypráví o vdově po námořním kapitánovi, jíž postupně zahynuli na moři všichni čtyři synové. Jako vdova žije osaměle ve svém domě se služkou Anicou a s památkami zděděnými po generacích námořních předků. Do domu obou starých žen zavítá mladý malíř, který připomíná nejmladšího syna kapitánky Jelky. Ani zde nevynechá Anna Řeháková příležitost a načrtne vesnický život, vybavení „kapitánského“ domu (trochu spíš pevnosti, z dřívějšíka nutné při obraně před pobřežními lupiči).

²⁵⁴ Řeháková, A.: *Za vlast a čest*, Praha 1925, s. 55

Autorka zmiňuje i příkladné dobré vztahy dvou žen – vdovy kapitánky Jelky a její služebné Anicy, přestože jedna je pravoslavného a druhá katolického vyznání, což vyzdvihuje proto, že náboženské třenice jsou jihoslovanským typickým rysem již po staletí, nakonec i dnes.

Postavy v povídkách knihy *Za vlast a čest* jsou dle mého názoru téměř ploché, plné kliše a chybí jim napětí. Spisovatelka-učitelka Řeháková je psala se záměrem poučit mládež o jihoslovanských zemích a folkloru, trochu také o historii a politických problémech.

4.13. Žena v díle Anny Řehákové

Téma ženy a ženské otázky a problematiky v tvorbě Anny Řehákové mne vzhledem k zaměření disertační práce zajímalo nejvíce. Spisovatelka si uvedeného tématu všímá prakticky v celém svém díle, jejími články a knihami se prolínají postřehy ze života žen a informace o jejich postavení. Zajímavé na jejích komentářích z cest je vidění věcí a událostí z ženského hlediska, jak je muž nevnímá. V jejích cestopisech jsou nejen informace o životě žen, ale často o jejich snaze uplatnit své schopnosti.

Řeháková psala literaturu také přímo určenou ženám. Do příběhů hrdinek promítala svůj ideál ženy, „nositelky uvědomělého češství, vyšších duchovních tužeb a mravní ušlechtilosti“. Vyprávění Řehákové jakkoli se opírala o skutečné předlohy, stereotypně opakovala charakterizující kliše, poznamenávající i jazyk opakovanými zdvořilostními konvencemi, i kliše dějová.²⁵⁵ Některé z těchto prací, především román *Teta Eliška*²⁵⁶, měly společný autobiografický základ s již v této práci zmíněnou memoárovou prózou *Zašlé časy*.

Většina povídek ze života „soudobé“ české dívky a ženy je lokalizována do ciziny, jako motivace tu často posloužila turistická nebo pracovní cesta. Její hrdinky si vydobývají společenskou prestiž v povolání učitelek, vychovatelek, společnic a umělkyně. Tyto příběhy jsou často plné emocionálně vypjaté rodinné a milostné historie.

Nejcharakterističtější z jejích děl pro ženy je kniha povídek *Žena a život*.²⁵⁷ Tato kniha konvenčních příběhů „sentimentálního nádechu a pedagogické přichuti“²⁵⁸ se skládá ze třech povídek, *Šla za muže*, *Šla za láskou* a *Prozřela*. Tuto knihu připravovala Anna Řeháková na výzvu Terézy Novákové, své přítelkyně z dob vycházek Amerického klubu dam. Roku 1894 ji Teréza písemně žádala o nějakou povídku s ženskou tematikou. „Povzbuzena svou přítelkyní Terezou Novákovou, zpodobnila v povídkách *Žena a život* hledající, toužící, nespokojené a osamělé ženství svého rodu.“²⁵⁹ Kniha vyšla v edici *Ženského světa*, nazvaného *Bibliotheka žen a dívek českých*, kde vycházely práce českých, jen někdy i cizích spisovatelek. Tato edice však po dvou letech, roku 1899 zanikla.

²⁵⁵ *Lexikon české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 2000, s. 1383*

²⁵⁶ *Řeháková, A.: Teta Eliška, Praha 1917*

²⁵⁷ *Řeháková, A.: Žena a život, Praha 1898*

²⁵⁸ *Novák, A., Novák, J.: Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny, Praha 1995, s. 807*

²⁵⁹ *Novák, A.: Anna Řeháková: Lidové noviny, 30. května 1937, s. 3*

V knize *Žena a život* autorka popisuje trojici rozdílných žen. První příběh je o ženě, která od záletného manžela násilníka odešla, v druhé příběh o mladé herečce, která se prodrala přes nepřízeň osudu a přes nepřátelské divadelní zákulisní intriky ke kariéře uznávané umělkyně, a poslední příběh je o dívce, která všechnu společenskou prestiž obětuje své vroucí lásce. Hrdinky všech tří povídek jsou Češky, povídky se však odehrávají příznačně v zahraničí, v krajině Benátek, Milstadtu a Zell am See. Tady zřejmě Anna Řeháková volí prostředí zemí, které dobře zná ze svých cest, využívá možnosti líčení krajinných scenérií a současně se tím vyhne zařazení příběhů do složitějších společenských kontextů.

Ve výše uvedených třech povídkách se autorka pokouší vyjádřit k některým, tehdy diskutovaným, ožehavým tématům – rozvod a vztah společnosti k rozvedené ženě, a dále k postoji společnosti a názorům na „volný sňatek“, čímž má na mysli názor na volný svazek muže a ženy. Spisovatelka se ze svého pohledu snaží podat svědectví o ženském údělu, kterému se ženy v rámci společenských konvencí jen stěží mohou bránit. Takové tématické jsou věnovány dvě z povídek v této knize. V povídce *Šla za muže* vypráví spisovatelka o Miladě Divíškové, mladé nemocné ženě, a jejím osudu rozvedené ženy, která se cítí zatracena a rozvodem společensky pošpiněna. „Nepřestávám být rozvedenou ženou, kteráž musí se střežit úzkostněji než dívka všeho, co by mohlo vrhnouti pouhý stín na její čest. Hledí se k ní s předpojetím, posuzuje se příkřeji, odsuzuje se nemilosrdněji a jedná se s ní nešetrněji a směleji.“²⁶⁰ Řeháková dále konstatuje, že „muži (...) rádi nejbezohledněji vyžítují bezbrannost a choulostivost takového trapného společenského postavení“²⁶¹

Společnost si představovala rozvedenou ženu jako výbojnou ženu lehkých mravů. Takže v povídce muž, který se o rozvedenou Miladu zajímá, je překvapen, když „se setkal v Benátkách s tichou ženou, do níž by nikdo se nenadál té energie, jaké je třeba k rozvodu.“²⁶² a přemýšlí o důvodech, které ji k rozvodu asi vedly. To mu ale nebrání její život už předem považovat za zničený „než marně dotazoval se sebe, co přimělo mladou dosud a krásnou paní k osudnému kroku, kterýž má v zápětí život na polo zmařený“²⁶³ Hrdinka dále řeší téma tzv. volného sňatku. „neb chybí mně vzdělání a důmysl, bych dovedla luštit jednu z nejvážnějších a nejpálčivějších otázek moderní doby. Mým vůdcem jest pouze můj přirozený cit a ten nechce přistoupiti na volný sňatek.“²⁶⁴

Řeháková se pokouší vložit do úst své hrdince idealistické názory a představy emancipované ženy přelomu 20. století a je možné předpokládat, že jsou to i její názory. Tvrzení o úžasných poměrech a postavení žen v Americe jsou rovněž přehnaným dobovým konceptem. Takové ideální situace nedosáhla instituce manželství nikde ani v současnosti. „Přejte jen vy muži upřímně našemu opravdovému vzdělání, žádejte od své nevěsty vážnou výchovu, sdílejte se s námi o svá práva, dbejte svých povinností, nezbožňujte v nás pouze ženu, ale

260 Řeháková, A.: *Žena a život*, Praha 1898, s. 10

261 Řeháková, A.: *Žena a život*, Praha 1898, s. 12

262 Řeháková, A.: *Žena a život*, Praha 1898, s. 18

263 Řeháková, A.: *Žena a život*, Praha 1898, s. 18

264 Řeháková, A.: *Žena a život*, Praha 1898, s. 30

ctěte v nás člověka a neštěstí manželského ubude. Připomeňte si jen Ameriku, tu zemi volnosti a svobody, kde dopřává se nejen mužům, ale i ženám stejného vzdělání a rovného práva, a kde k nešťastnějším manželstvím náleží právě ona, v nichž žena, zaujímajíc často vedle muže významné postavení, jehož dobyla si svým věděním a prací, jest svému choti láskyplnou družkou, stejnorodým druhem, majícím porozumění pro všechny jeho duševní život.“²⁶⁵

V povídce autorka konstatuje, že společenské předsudky nepřekonají ani vznikající lásku mladého muže: „Milada tázala se, zda by mohla jít na návštěvu k jeho matce – neodpověděl. Mlčením odpověděl.“²⁶⁶ Autorka také seznamuje s tehdejší právní praxí, kdy potomek mužského pohlaví je prisouzen po rozvodu otci. Hrdinka zde proto říká: „blahorečila jsem bohu, že dal mně jen dceru. Neb majíc syna, sotva bych se byla odhodlala k přerování manželského svazku, že by bylo jemu mé dítě prisoudilo.“²⁶⁷ S lítostí vidí ženinu podřízenost, často až samozřejmou závislost na muži a jeho postavení a častou naivitu ženy.

Další povídka Prozřela je o herečce Pavle. Tato povídka je očividně v mnohém inspirována názory Otylie Sklenářové-Malé, jak o nich píše Anna Řeháková v knize Zašlé časy „Staneš-li se skutečnou umělkyní a ne tuctovou herečkou, s jakouž spokojuje se tak snadno vkus davu, připrav se na mnohé trpké chvíle, na mnohé bolestné zklamání.“²⁶⁸ Poslední povídka Šla za láskou je překvapivě zcela odlišná. Není feministická, vychází naopak z tehdejších naprosto konvenčních ženských přístupů k řešení života – vdát se co nejdříve a co nejlépe, to je pravé poslání a štěstí ženy: „A oběma nám to bylo jen k dobrému, že jsme se dostaly tak brzy pod čepec.“²⁶⁹ A dále „věděl, že jeho Žofka bude šťastná jak málokdo; neb našla co hledala – muže v nejryzejším smyslu slova.“²⁷⁰ Musím si v této souvislosti položit otázku – byl to záměrně vytvořený protiklad v ženských osudech a co tím autorka sledovala? Nebo to Anna Řeháková napsala ve snaze působit i na ženy konvenčního založení, které by si knihu, řešící vážné feministické otázky, nepřečetly, a tento příběh je jakousi úlitbou v naději, že se o to pokusí? Zřejmě se snaží přiblížit úrovni jejich uvažování. To by svědčilo i o snaze spisovatelky o realističtější vidění „ženského světa“, který v drtivé většině představuje ženu jako spokojenou matku u plotny a děti kolem ní. Vzdělaná emancipovaná samostatná žena, která se povoláním živí, je výjimkou a má problémy. Nebo to je náhoda, že tak tyto tři povídky vyznívají?

V jiných jejích knihách či povídkách jako např. v knize Povídky z cest²⁷¹ je řada temných příběhů, v nichž hluboké „utrpení ženské duše jako kontrastem přivoděno na velikolepé, nádhrou svou pospolu unášející jeviště velehor neb pobřeží mořského. Pět těchto novel: Domů jen domů, Za povinností, Nalezené zápisky, Co jest štěstí, U slapu Peričníka, hluboko dává nám nahlížeti v jemné předivo života ženské duše, i zachvějeme se často vidouce, jak ve

265 Řeháková, A.: *Žena a život*, Praha 1898, s. 30

266 Řeháková, A.: *Žena a život*, Praha 1898, s. 33

267 Řeháková, A.: *Žena a život*, Praha 1898, s. 39

268 Řeháková, A.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 113

269 Řeháková, A.: *Žena a život*, Praha 1898, s. 55

270 Řeháková, A.: *Žena a život*, Praha 1898, s. 108

271 Řeháková, A.: *Povídky z cest*, Praha 1897

květině té na pohled něžné a útlé uschována šířající choroba, jak jí mráz upaluje lístky, jak těžce, nesnesitelně na ni dopadají hmotné dešťové kapky osudu.“²⁷²

Teréza Nováková často psala kritiky na knihy Anny Řehákové pro *Ženský svět*. Z její kritiky k ženské otázce v knize *Z Dalmatského jihu* se dovídáme: „(...) mluví duše země a lidu dalmatského, žena dalmatská i intimní věci ze života ženy, poučení i pro Dalmatince, svěřuje je jen žena ženě.“²⁷³

Ve všech kapitolách knihy je věnována pozornost životu jihoslovanských žen, autorka porovnává jejich úděl s ženami v rakouských anebo našich končinách. Komentuje zaostale prostředí, ve kterém žijí, anebo vliv přímořské polohy. Mnoho mužů se stává námořníky, a tak jejich ženy musí stačit na všechny práce a své problémy samy, protože jim nic jiného nezbyvá. Přesto však tato jejich samostatnost v běžných životních situacích vyplývá z životní nutnosti, nepřináší jim osvobození, jen větší dřinu, aby užívaly sebe a svou rodinu. Na druhé straně tím, že jejich mužové jsou daleko, je na ženy námořníků zostřený pohled – na jejich chování a věrnost a tento dohled je zase převážně ženský. Ženy se hlídají navzájem a mohou, zvláště když je tu i generační rozdíl, na sebe být mnohem přísnější, než by byli muži, což je způsobeno tím, že žena je v tradiční společnosti konzervativnějším prvkem než mobilní, se světem komunikující muž, zatímco mužů se nikdo neptá, jak tráví svůj čas v přístavech. Často pro pomluvy z anonymních dopisů dochází k rodinným tragediím, o čemž se zmiňuje autorka v několika povídkách.

V některých regionech, komentuje Řeháková, se muži chovají k ženě jako k otrokyni, muž je pán. Černohorky, velmi brzy zestárnou častými porody bez odborného přispění a dlouhým kojením i těžkou tělesnou dřinou, kterou musí venkovská žena vykonávat.

„Dětem to jde k duhu (...) Ale zato matka! Posuďte samy! Hledíte, tamto po silnici ubírá se Luka Brankovič se svou Anicou. Řekly byste, že je padesátnicí a ona sotva třicet (...) Známa ji od dětství, byla to dívčice jako květ, vzrostlá, statná a krásná. A teď! Opravdu byl to smutný pohled na ubohou tu ženu. Její manžel a pán, lepší muž vysoké postavy a výrazné tváře, vykročoval si sebevědomě, hrdě (...) Několik kroků za ním ubírala se ona. Nesmí Černohorka jíti pospolu s mužem, musí jej sledovati co služka na důkaz povinné, svrchované úcty. Luca Brankovič, silák to pořádný, šel lehce s holýma rukama, pokouje si vesele cigaretu. Anica stačila mu jen těžce. Nesla do města na prodej dříví.“ Pročpak muž nedělí se s ní o břímě?(...) „Ale kdežpak“, zní lhostejná odpověď. „To by byla pro něho hanba. Jen puška a čibuk patří do rukou Černohorce, pro vše ostatní, není-li poníka, dobrým potahem žena. Sám čackým synem hor, jenž cení si svobody nad život, ujařmuje Černohorec vlastní ženu.“²⁷⁴

Vytržením pro ženu z jednotvárného života jsou náboženské svátky, které provázejí často procesí a slavnosti. V jedné z kapitol jsou jako příklad uvedeny oslavy svátku sv. Trifona v obci Dobrota v Boce Kotorské: „V den světce ubírala se celá Dobrota do Kotoru. Šel tedy

272 Maternová, P.: *Povídky z cest, Ženský svět 1, Praha 1896/7, s. 75*

273 Maternová, P.: *Z dalmatského jihu, Ženský svět 1910, s. 223*

274 Řeháková A.: *Z dalmatského jihu, Praha 1910, s. 28*

i všechen ženský svět, který jen zřídka za zvláštních příležitostí dostane se z domu. Neboť vládne dosud v Boce přísně orientální mrav, uzavírající ženu v její kuču.“²⁷⁵

Anna Řeháková popisuje také zcela ojedinělý zjev v ženském světě, který se týká albánských žen. Byly jím tzv. Albánské virženy (z lat. virgo – panna) ve stejnojmenné povídce, kde o nich vypráví posluchačkám jeden námořní kapitán. „Ač nelidské to jho ujařmilo Albánku do té míry, že nemá žádné své vlastní vůle, nebylo přece s to umrtviti v ní cit pro čest, jakž dosvědčují dívky, skládající před příbuzenstvem slib panenství. Od té chvíle, co tak učiní, nazývají se virženy – panny (...) Když takto odřekly se slavnostně mateřství, dostává se jim jistých práv a výhod, smějí nositi mužský šat a zbraň. Avšak jakmile tento obleknou, jsou povinny jíti v boj proti nepříteli, jest jim vykonati vlastní rukou krevní mstu. Běda jim, zapomenou-li se. Jsou svými vlastními příbuznými zabíjeny i se svým svůdcem.“²⁷⁶

Dále kapitán vypráví: „Setkávám se s některými, maje s nimi obchodní styky. Posledně jednal jsem s pannou Dominikou, čili jak ji teď po mužsku volají s Mikulášem (...) S mužským šatem přijímá se i mužské jméno. Jest to dcerka prastarého vojvodského rodu a oddala se virženství po přání otcově, aby zabezpečila co panna aspoň po čas svého žití rodinné jmění svým třem sestrám a sobě. Neb není-li syna, nepodědí dcery ničeho, všechen majetek připadá jiné příbuzenské linii. To je „lidové právo“ v systému velkorodiny. Jedině virženě jsou bratři povinni vypláceti nějaký ten podíl majetkový až do její smrti. Viržena to také jest, která po smrti rodičů spravuje jmění, je-li sama plnoletou, a to až do zletilosti bratří (...) Než není jen hmotné zabezpečení jedinou příčinou virženství. Spíše zaslibuje se dívka panenství proto, aby ušla manželství, jež jest totožné s nejhrubším otroctvím, aby unikla ženichu, vzbuzujícímu nepřekonatelný odpor.“²⁷⁷ Možná ale, že Anna Řeháková kapitánovi vkládá do úst svoje názory na manželství, respektive na soužití muže a ženy? „Zas nubují se totiž v Albanii již děti a přiřknutí to jest neodvolatelně závazným. Krevní msta pronásleduje oba, jestliže slib zruší. Jedinou záchranou pro ženicha útěk za hranice, pro nevěstu pak virženství.“²⁷⁸

Spisovatelka virženy-amazonky dále podrobněji nehodnotí. Svazující společenské prostředí, ve kterém žijí, snad považuje za natolik odlišné, že ji nenapadne se vyjadřovat o nich jako o emancipovaných ženách. O postavení a údělu žen hovoří další povídka Paní z námoří. Zde je uveden příklad statečného života ženy vdovy po námořním kapitánu, který zahynul na moři a po něm zahynuli všichni čtyři její synové. Povídka končí autorčíným prostým srovnáním této jihoslovenské ženy s jiným podobným ženským osudem. „Také paní z námoří, ale jiná než Ibsenova. U této jaká subtilnost v nazírání na stráža a bol, u oné jaká zdrcující tíha žalu a neštěstí!“²⁷⁹ V tomto případě se Anna Řeháková značně odvážně srovnává s Ibsenem, už proto, že zvolila pro svou povídku tentýž název.

275 Řeháková A.: *Z dalmatského jihu*, Praha 1910, s. 19

276 Řeháková A.: *Z dalmatského jihu*, Praha 1910, s. 49

277 Řeháková A.: *Z dalmatského jihu*, Praha 1910, s. 55-57

278 Řeháková A.: *Z dalmatského jihu*, Praha 1910, s. 56

279 Řeháková A.: *Z dalmatského jihu*, Praha, s. 65

Anna Řeháková se také pokoušela o sentimentální příběhy a povídky, které si ženy žádaly nejen v té době, ale i dnes třeba v podobě harlequinek. Podobné příběhy byly otiskovány rovněž v Ženských listech. Jedná se například o povídku z roku 1893 s názvem *Zápisky nešťastné ženy*²⁸⁰ zasazenou převážně do Slovinska, kde tragická hrdinka po neshodách s manželem a nepodařeném rozvodu volí smrt. Tedy žádá odvahu hrdinky, žádá samostatnost, ale raději smrt.

Řeháková patří mezi autorky, které se pokoušely v té době o dívčí román, jako např. E. Krásnohorská, S. Podlipská, Lužická-Srbová, G. Preissová, R. Jesenská.²⁸¹ Každá ze zmíněných spisovatelek k tématu přistupovala z jiného pohledu.

Ve vzpomínkové knize *Z mého alba*²⁸² je črta o návštěvě autorky Bosny a Hercegoviny, konkrétně Mostaru v roce 1904, kde Annu Řehákovou zaujal život muslimských žen. Zde se sestry Řehákovy na začátku cesty po Bosně a Hercegovině setkaly v Mostaru s první českou lékařkou²⁸³ Bohuslavou Keckovou. Kecková²⁸⁴ tam od roku 1893 působila jako zemská ženská lékařka²⁸⁵ především muslimských žen, které si ji velmi oblíbily. Spisovatelka vypráví o Keckové a jejím vztahu k pacientům, ženám a dětem a jejich lásce a úctě k ní.

Kecková měla nejen odvahu, ale taky literární talent a smysl pro humor. Líčení zážitků, která uveřejňovala v českých časopisech, jsou čtivá i dnes. Téměř etnologické jsou postřehy o směsici místních náboženství, jazyků, kultur, o životním stylu muslimek, které holdují kávě a kouření.

Zde Anna Řeháková rozhořčeně hodnotí postavení těchto žen v rodině a muslimské společnosti na rozdíl od Keckové, která se nerozhořčovala, snažila se tento fakt pochopit a částečně pomoci. Učila ženy hygieně, doporučovala tělesný pohyb, omezení kouření apod. „Čím se prohřešilo lidské to stvoření, že jest mu toto snášeti? V tuhé porobě, v přísné závislosti na svém pánu, kterým jest nejprve otec, pak muž a posléze syn (...), drakonický, ženu ujařmující moslemínský mrav zacházel a zachází dosud tak daleko, že odpíral a namnoze ještě odpírá Turkyním lékařem poskytované přispění. Co po tom koranu! Ať strádají, živoří v bolestech, ať hynou, mrou, jen když se nedotkne oko cizího muže toho, co manžel a pán považuje za svůj výhradní majetek.“²⁸⁶

Bohuslava Kecková přispívala do českých časopisů „národopisnými obrázky.“ Jsou to vtipné a chytré postřehy z ženského hercegovinského života, aby „obeznámila nás Čechy s našimi slovanskými sestrami. Po 18 letech zemřela jako oběť svého povolání.“²⁸⁷

280 Řeháková, A.: *Zápisky nešťastné ženy*, *Ženské listy*, Praha 1893, s. 171

281 Novák, A., Novák, J.: *Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny*, Praha 1995, s. 807

282 Řeháková, A.: *Z mého alba*, Praha 1936

283 Bohuslava Kecková a Anna Bayerová byly prvními českými lékařkami, ale ani pro jednu z nich se doma místo nenašlo. Především lékařka zůstávala pro české veřejné mínění dlouho nestravitelným soustem. Naděje na uplatnění v monarchii svitla oběma českým lékařkám roku 1891, kdy ministr Benjamin Kállay, správce Bosny a Hercegoviny, navrhl vládě uznat diplomy získané v cizině a využít žen jako úředních lékařek v muslimských oblastech patřících k Rakousku-Uhersku. Anně Bayerové a Bohuslavě Keckové se naskytila možnost provozovat praxi mezi muslimkami, pro které vyšetření a léčení cizím mužem nepadalo v úvahu. Bayerová se počátkem roku 1892 usadila v Dolní Tuzle, Kecková o rok později v Mostaru

284 promovala ve Švýcarsku v r. 1880 MUDr. Bohuslavou Keckovou v Mostaru

285 Řeháková, A.: *Z mého alba*, Praha 1936, s. 49

286 Řeháková, A.: *Z mého alba*, Praha 1936, s. 48

287 Řeháková, A.: *Z mého alba*, Praha 1936, s. 60

V časopise *Ženské listy* uveřejnila Anna Řeháková v podstatě jazykovědný článek, který souvisí také se ženskou otázkou; je nazvaný *Naše jména v řeči cizí*,²⁸⁸ kde se zabývá koncovkami českých ženských příjmení. Všimá si příjmení v jiných slovanských jazycích. „Rusky, Polky mohou nám býti u věci té skvělým vzorem. Píšíce se vždy a všude přesně po slovansku, dbají přísně toho by tak a ne jinak byla jich jména zaznamenána. A hle nám Čechám začasť je úplně lhostejno jak kdo s naším jménem nakládá (...) Nepocitujeme, že ztrácíme takým způsobem na své mravní hodnotě (...) tam, kde máme ukázati svou českou tvář.“²⁸⁹ Zdůrazňuje, že koncovky jsou nedílnou součástí českého ženského příjmení, kterých se proto ženy nemají vzdávat.

V kontrastu k české společnosti si všimá v knize *Obrázky z Alp*²⁹⁰ postavení a chování anglických žen, se kterými se sestry Řehákovy setkaly, když bydlely v malém hotelu v obci Colfosca: „Také zde ještě žila a to již několik měsíců as dvaadvacetiletá Angličanka (...) malířka, která vzdor svému mládí a ženství vedla si při vši své rezervovanosti velice samostatně a rozhodně. Bylať (...) representantka anglických turistek, jež dovedou samy jíti světem a to bez jakékoliv pomoci a ochrany, aniž by v nejmenším utrpěla jejich mravnost a čest. U nás taký turistický zjev (...),“²⁹¹ myslí si Anna Řeháková, „vzbudil by jistě nejmírněji řečeno veliké podivení, ne-li pohoršení přísných mravokárců. Nevím, nevím, zač by prohlásili takovou ubohou turistku bez matky neb gardedámy, když by (...) najednou z čista jasna rozjela se na několik dní do Bajrajtu, aby si co nadšená Wagnerianka poslechla Parsivala (...) neb podobné chování jest nad všechnu pochopnost šosácké úzkoprsosti.“²⁹² Zde si také autorka připomíná hodnocení francouzského spisovatele sociologa a psychologa H. Tainea: Rozhovor s anglickou ženou není ani souboj ani závod. Myšlénku můžete podati, jaká jest, bez okrašlování. Aniž byste ji nudil (...) můžete mluvit s ní o věcech vážných, rozumovati jako s mužem. A věc nejdůležitější, není při nich ani nejslabší stín koketerie.“²⁹³

V již zmíněné knize *Na Sicilii* věnuje Anna Řeháková jednu rozsáhlou kapitolu výchově a životu maloměstské jihoitalské ženy. Nastiňuje život sicilské měšťanské dívky od jejího narození, její povrchní výchovu, sociální postavení přitom nespecifikuje: „V útlém dětství se dívenka drží u matky v přísně uzavřeném domácím ústraní. Školní výchova je ponejvíce klášterní nebo dostane domácí vyučování. Při docházce do školy se nesmí obejít bez doprovodu. Povinné školní vzdělání trvá jen do deseti let a nikomu nezáleží na úrovni vzdělání dívek. Na výchovu mají velký vliv jeptišky. Největší část analfabetů jsou tam ženy. Píše, že v Itálii se vůbec málo čte, a proto není divu, že neexistuje žádná dětská literatura.

Neprovdané ženy nemají žádnou volnost, ale provdáním se získá volnost jen částečná. Stařenka nemá větší svobodu nežli má její malá neteř. Tato pouta svobodných žen dohánějí

288 Řeháková, A.: *Naše jména v řeči cizí*, *Ženské listy*, s. 131–132, Praha 1892

289 Řeháková, A.: *Naše jména v řeči cizí*, *Ženské listy*, s. 131–132, Praha 1892

290 Řeháková, A.: *Obrázky z Alp*, Praha 1905

291 Řeháková, A.: *Obrázky z Alp*, Praha 1905, s. 68

292 Řeháková, A.: *Obrázky z Alp*, Praha 1905, s. 70

293 Řeháková, A.: *Obrázky z Alp*, Praha 1905, s. 70

mnohou k sňatku, očividně neblahému. Vždyť i učitelky provdávají se, aniž uvažují, jen aby nabyly trochu té lidské volnosti. Bývat' jejich společenské postavení, zvláště na venkově, přímo nesnesitelné. Div, že nejsou voděny do školy jako jejich žákyně.“²⁹⁴

V závěru kapitoly se zmiňuje o počátcích ženského hnutí v Itálii. Vzdělání žen a hnutí žen se rozmáhá, jeho předvoj tvoří italský sever. Střední vrstvy italského ženského světa však mají malé porozumění pro emancipační snahy. Přesto v Itálii již koncem 19. století studovaly také dívky, a to na gymnáziích i na vysokých školách. V roce 1891 bylo zřízeno v Římě státní dívčí gymnázium. „Vláda se postarala i o průmyslové a technické školy, které tehdy měly 4000 žaček. Avšak vliv všech těchto vyšších škol na povšechné vzdělání, uvědomění a povznesení Italek dosud jest malý. Žena měšťanských kruhů, byť i náležela k inteligenci, žije nadále spjata společenskými předsudky a co hůře netouží ani, aby se vyprostila z jejich pout.“²⁹⁵ I zde jsem pozorovala snahy Anny Řehákové ukázat jistou analogii s českými poměry.

Příspěvkem k tématu ženy v díle Anny Řehákové jsou její knihy o významné dramatické umělkyni a její celoživotní přítelkyni Otylii Sklenářové-Malé. Tyto práce založila pamětnicky a jejich jádro tvoří vedle vzpomínek herečkina osobní korespondence.²⁹⁶

Roku 1914 vydala Anna Řeháková knihu Otylie Sklenářová-Malá, fragment životopisné studie.²⁹⁷ Z výtěžku knihy přispěla na jednoduchý pomník Otylie na Olšanském hřbitově. V této knize rozebrala i jednotlivé umělecké proudy, kterým se Sklenářová musela alespoň částečně přizpůsobovat. Myslím však, že ne právě šťastně zdůrazňovala, že „mezi nadanými umělci a lidmi se zdravým smyslem pro umění byl přijímán s největším odporem naturalismus 90. let, který viděl přednost v nedostatku nadání a podřadné tvorbě,“²⁹⁸ což jistě nebyla pravda. Je zřejmé, že tak Anna Řeháková vyjádřila svůj jednostranný názor, myslím, že byla značně konzervativní, než aby pochopila nové směry v divadelní a literární tvorbě, i když se s nimi nemusela přímo ztotožňovat. Navíc směřuje pojem naturalismus s realismem.

Řeháková se domnívá, že bylo nespravedlivé, když Otylii Sklenářovou-Malou roku 1903 vedení pražského Národního divadla propustilo. Podle mého názoru Řeháková nemá pravdu. Studium pramenů z oblasti teatrologie²⁹⁹ potvrdilo mou původní domněnku, totiž že Sklenářová-Malá se nedokázala přizpůsobit novým požadavkům na herce, na jeho přirozenější projev. Novým směrem byl realismus, ale Otylie Sklenářová-Malá přes své snahy svůj jevištní projev změnit, zůstávala v zajetí svého romantického nadneseně afektovaného herectví. Herečce bylo v roce 1903 šedesát let, navíc byla zhýčkaná bývalou slávou a přízní obecenstva. Není divu, že po určité době vedení divadla zřejmě ztratilo trpělivost, i když části publika stále ještě původní herecký styl připadal jako ten správný. Anna Řeháková svým sklonem k exaltova-

294 Řeháková, A.: *Na Sicílii, Louny 1913*, s. 26

295 Řeháková, A.: *Na Sicílii, Louny 1913*, s. 35

296 *Lexikon české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 2000*, s. 1383

297 Řeháková, A.: *Otylie Sklenářová-Malá, fragment životopisné studie, Praha 1914 - knihou vzdala hold uctívané umělkyni, zemřelé roku 1912, s osmi reprodukcemi dle fotografií, ve prospěch ubudování pomníku Otylii Sklenářové-Malé*

298 Neudorflová, L. M.: *České ženy v 19. století, Praha 1999*, s. 229

299 Černý, F.: *Dějiny českého divadla sv. IV.; Fischer, O.: Činohra ND do roku 1900, Praha 1983; ND a jeho předchůdci – slovník, Praha 1988 (heslo Otylie Sklenářová-Malá), s. 445-447*

ným projevům k nim patřila a navíc byla i hereččinou přítelkyní, také proto ji obhajovala. Nemá pravdu, když píše: „Komu z mocných byla svým velkým uměním tak nepohodlnou a nebezpečnou?“³⁰⁰ Hlavním důvodem hereččina propuštění s velkou pravděpodobností tedy byly nové proudy v divadelní a literární tvorbě, v nichž vítězil realismus. V každém divadle dochází k výměně generací a vždy je to pro generaci odcházející bolestné.

První kniha o Otylii Sklenářové měla velký úspěch a celý náklad se rozprodal, proto se rozhodla Anna Řeháková vydat o ní ještě jednu publikaci. Kniha *Ze života a korespondence Otylie Sklenářové-Malé* vyšla vlastním nákladem autorky roku 1931.³⁰¹ Část této knihy se shoduje s knihou první, ale základem se stala korespondence Otylie Sklenářové-Malé. Autorka opět využila celoživotních vzpomínek na svou přítelkyni, její rodinu, divadelní představení a k mnoha dopisům přiložila vlastní komentář.³⁰²

Osudů dvou mladých žen si všímá Anna Řeháková v knize dvou povídek *V lepším světě*.³⁰³ První se jmenuje *Za uměním* a je o mladé ženě, která se rozhoduje o své herecké cestě. Příběh je opět zřejmě inspirován životem Otylie Sklenářové-Malé.

Druhá povídka se jmenuje stejně jako celá kniha *V lepším světě* a je o absolventce učitelského ústavu, která nenašla učitelské místo. „Ani to je neroztrpčovalo, že pro sestru hrdinného legionáře, padlého u Zborova, nebylo učitelského místa v Československé republice, neřku-li v Praze (...)“³⁰⁴ Mladičká učitelka se proto stává vychovatelkou v bohaté rodině v pohraničí s několika dětmi a nejstarším synem lékařem. Anna Řeháková se dotýká problému vztahu mladé učitelky k muži, nevybočuje však z přísně asexuálního ladění svého příběhu, přestože to má být vlastně literatura určená pro ženy. „(...) že jsme jako svoji. Já aspoň, paní Marková, ctím vás, jako byste byla mou vlastní matkou a k vám, slečno Boženo, jsem přilnul srdečnou náklonností, jako byste byla rodnou sestrou.“³⁰⁵ Náklonnost syna lékaře k chudé dívce a navíc učitelce se setkává s odporem matky: „Proto nezbyvá mně než požádati vás samu, abyste přerušila se synem styky (...) když se jedná o chudou učitelku a synka z bohaté rodiny, zaujímající významné místo ve společnosti (...)“³⁰⁶

Autorka se zde dále dotýká některých společenských problémů v období vzniku samostatné Československé republiky, například potřeba protekce ve všem anebo problémy pohraničí, kde německé obyvatelstvo nespokojené se vznikem republiky dává najevo nevraživost k česky mluvícímu obyvatelstvu. Zde opět ladí příběh na vlasteneckou notu, promítá se v něm národní cítění mladé učitelky Boženy Markové.

„V pololetí dostalo se Boženě Markové skutečně místa, ovšem ne v Praze, čehož nedoufala. Neboť neměla protekce, která v Československé republice bují a řadí spíše než kdysi pod Rakouskem (...) Ani na český venkov nepřišla. Bylo se jí spokojiti uzavřeným německým

300 Řeháková, A.: *Otylie Sklenářová-Malá, fragment životopisné studie, Praha 1914, s. 32*

301 Řeháková, A.: *Ze života a korespondence Otylie Sklenářové-Malé, Praha 1931*

302 LA PNP Praha, *pozůstalost Anna Řeháková, kart.1-L/58 - korespondence přijatá*

303 Řeháková, A.: *V lepším světě, Praha 1929*

304 Řeháková, A.: *V lepším světě, Praha 1929, s. 160*

305 Řeháková, A.: *V lepším světě, Praha 1929, s. 162*

306 Řeháková, A.: *V lepším světě, Praha 1929, s. 167*

územím v pohraničí, kde se vyskytlo místo. Mladičká učitelka věděla dobře, jaká svízelná práce, jaké nesnadné poměry ji čekají. Nelekala se. Naopak. Její nadšeně vlastenecká duše těšila se, že bude jí působiti tam, kde česká učitelka spíše než kdokoliv jiný může buditi a chrániti národní vědomí, lásku k domovině (...)³⁰⁷ Tady Anna Řeháková jistým způsobem překračuje svá obvyklá témata, že je to pokus o studii současné moderní (české) ženy.

307 Řeháková, A.: *V lepším světě*, Praha 1929, s. 173

5.1. Životopis Vlasty Pittnerové

Druhá z mých protagonistek, téměř vrstevnice předchozí Anny Řehákové, je spisovatelka a publicistka Vlasta Pittnerová, jedna z odvážných a samostatných emancipovaných žen 19. a počátku 20. století.

Lexikon české literatury představuje Vlastu Pittnerovou jako autorku „čtenářsky oblíbených povídek a románů, líčících s národopisnými detaily a s výchovným zaměřením v duchu katolické morálky příběhy ze života sedláků, chalupníků i vesnické chudiny, dřevařů, pytláků a lesníků, obyvatel maloměsta i panských úředníků v pohorském okolí Ždaru nad Sázavou.“³⁰⁸ Vlasta Pittnerová byla však hlavně česká spisovatelka, jak ji charakterizuje Ottův slovník naučný,³⁰⁹ a Ottův slovník naučný z nové doby ještě doplňuje, že její práce jsou „rázu národopisného a kulturněhistorického a autorka patří na Moravě mezi nejčtenější spisovatele.“³¹⁰

Vlasta Pittnerová se narodila 1. ledna 1858³¹¹ jako nejmladší z 9 dětí v měšťanské rodině v Polné u Jihlavy, na české straně Českomoravské vysočiny. Polná byla v té době živé maloměsto ve Žďárských horách, s bohatým společenským a kulturním životem a kontakty s mnoha významnými osobnostmi té doby.³¹² Město prosperovalo tehdy především z rozvoje textilní výroby. Teprve později mělo zažít velký požár, útrapy války a úpadek tradičních řemesel.

Pittnerová vyrůstala v početné, vážené a dostatečně zabezpečené rodině. Její matce Leopoldině, rozené Filipenské, bylo v době narození nejmladší dcery už 47 let. Byla vzorná matka a oddaná manželka; jistota domova. Otec Antonín byl z generace maloměstských vlastenců, jeho osobnost svým rozhledem a působením vynikala daleko nad hranice regionu. Byl v osobním i písemném styku s významnými českými literáty i politiky, např. s J. K. Tylem, K. H. Borovským, B. Němcovou, J. V. Fričem,³¹³ Fr. L. Riegrem a dalšími. S některými z těchto osobností se poznala Vlastimila později osobně.

Tyto kontakty se odrážely i v kulturně společenském životě městečka. Vliv vlastenecké orientace Antonína Pittnera se projevil i při výběru jmen jeho dětí, tedy i nejmladší dcery. Je křtěna Vlastimila, což bylo neobvyklé a ojedinělé, i když v té době se v českých zemích

308 *Lexikon české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 2000, str. 935-937*

309 *Ottův slovník naučný, díl XX, Praha 1902, s. 809*

310 *Ottův slovník naučný z nové doby, díl 4, svazek 2, Praha 1937, s. 1088*

311 *Pokřtěna 2. ledna 1858 na Vlastimila Jenovéfa Karolina – in Pozůstalost Vlasty Pittnerové, Městské muzeum Polná, Křestní list, Po 20 B*

312 *Morava, J.: Někdejší Betty, Praha 1996, s. 28 „Polná, nacházející se na Českomoravské vysočině, byla čilé české město. Hrávalo se tam české divadlo, kněží na faře byli Češi a odebírali časopisy a knihy v mateřské řeči, kupec Antonín Pittner, který prodával též české knihy, měl pokoj za krámem vyzdoben obrazy českých králů, Jana Husa, Jana Žižky a podobiznami českých vlastenců, vypráví Tille ve svém díle*

313 *Josef Václav Frič (1829-1891), studentský revolucionář 1848, politický vězeň, emigrant, spisovatel, novinář, dramatik, manželka básnička Anna Sázavská z rodu sklářů Kavalírových*

vlastenecky uvědomělé rodiny³¹⁴ přikláněly k tomu, měnit jména za česká, nebo si je dávat aspoň jako druhá, a narozeným dětem dávat vlastenecky laděná česká jména. Už jedna ze starších dcer Pittnerů dostala jméno Božena podle Boženy Němcové.³¹⁵ Také jméno Vlastimila bylo toho druhu, přesto tehdy skoro ojedinělé.³¹⁶

Vlasta Pittnerová měla po celý život vřelý vztah ke své matce – v řadě svých prací se o ní zmiňuje.³¹⁷ Svého otce obdivovala; byl velmi dobrým obchodníkem a vlastencem, po dvacet let byl starostou Polné. Byl silná osobnost a projevil také obdivuhodnou osobní statečnost v krizových situacích.

Dětství Vlasty Pittnerové bylo poznamenáno dramatickými událostmi v Polné, které se svými důsledky promítly do života rodiny kupce Antonína Pittnera. V roce 1863 zažila Vlastimila ničivý požár rodného města se všemi jeho následky, a v roce 1866 pobyt pruských vojsk v Polné. Tehdy její otec, starosta,³¹⁸ se dobrovolně vydal jako rukojmí pruským vojákům, aby pomohl svému městu a zabránil tak jeho drancování. Za statečný postoj v době prusko-rakouské války obdržel později od císaře Františka Josefa I. Zlatý záslužný kříž.³¹⁹ Válečné útrapy byly následovány epidemií cholery, při které onemocněli Vlastini rodiče a přežili téměř zázrakem. Tyto události později Pittnerová vylíčila velmi barvitě v knize Starodávné obrázky v jedné z povídek, která se jmenuje Antonín Janovický.³²⁰

Antonín Pittner byl mimořádnou osobností. Pocházel z rodiny ševce, vyučil se však kupcem v nedaleké Třebíči. Po návratu ze zkušené se stal obchodníkem. Zakoupil a opravil dům na Sezimově náměstí³²¹, kde zřídil obchod a v zadní části vinárnu. Pittnerová později vzpomíná: „Otec můj, zařídil si svůj kupecký obchod v roce 1838, stál záhy v kruhu vlastenců na čelném místě. Při obchodě v zboží smíšeném měl i trafikou (pamatuji se z doby svého nejtělejšího mládí na tabuli s malovaným Turkem a nápis Prodag c. k. tabáku), pak vinárku a malé knihkupectví připojené k prodeji kalendářů a školních knih. Vlastenecká společnost scházela se ve vinárně U Pittnerů každé neděle, čítány tu české noviny, půjčovány navzájem české knihy a rokováno o těch „nových“ časech, o úkazech slibnější budoucnosti českého národa. Byly to doby, naivního vlastenectví Tylova, kdy přednesení české písně, za věšení

314 Knapová, M.: *Rodné jméno v jazyce a společnosti*, Praha 1989, s. 78-79

315 Ivanov, M.: *Zahrada života paní Betty (později Boženy N.)*, Praha 1992, s. 144-145

316 *v té době měla snad jedinou známou jmenovkyni-vrstevnici, Vlastu Wankelovou, provdanou Havelkovou (kroužek dam kolem olomouckého muzea)*

317 Pittnerová zaznamenala také zajímavé údaje o matčiny předcích a její rodině např. In Pittnerová, V.: *Na hedvábné nitce*, Polná 2002, v povídce *Výbava mojí maminky a dále* In Pittnerová, V.: *Starodávné obrázky*, Polná 1990 v povídce *Antonín Janovický*, v povídce Pittnerová, V.: *Trojlístek*, Polná 2002, v povídce *Co jeseň zavála a dalších*.

318 Antonín Pittner byl v letech 1864-1888 starostou města Polná

319 *Město Polná na něj a na jeho další činy ve prospěch jejích obyvatel dodnes hrdě vzpomíná. Má své místo také v muzeu spolu s dalšími slavnými rodáky, včetně své dcery Vlasty.*

320 z knihy Pittnerová, V.: *Starodávné obrázky*, Polná 1990, která podává obraz života v Polné a také portrét jejího otce, Antonína Pittnera.

321 *Dnes dům číslo 68, v domě je Apartmán Pod kostelem, který vlastní rodina potomků Pittnerové. Dům jsem navštívila. Na domě je umístěna pamětní deska Vlastě Pittnerové, ale je na ní bohužel chybné datum jejího úmrtí. Fotografie domu je v obrazové příloze práce.*

obrazu z českých dějin, kupování českých knih platilo za činy vlastenecké, činy, jaké nazýval Havlíček vlasteneckými cukrlaty.³²²

Otec Vlasty Pittnerové byl horlivým vlastencem, hlavním aktérem všech nejen vlasteneckých aktivit ve městě. Už za svých vandrovnických let se osobně poznal a spřátelil s významnými vlasteneckými osobnostmi, zejména s Tylem, Karlem Havlíčkem Borovským, Judr. Josefem Fričem³²³ a později s jeho synem Josefem Václavem Fričem i dalšími. Odebíral vlastenecký tisk a také ve svém krámě prodával mimo jiné noviny a knihy. Noviny a vlastenecký tisk, zejména Národní noviny a Květy, byly k dispozici rovněž návštěvníkům vinárny, kde se často předčítaly nahlas. Antonín Pittner si ve městě získal úctu pro svou zdatnost v obchodě i pro své vlastenecké snahy a byl roku 1864 zvolen starostou. V této funkci setrval dvacet let, za tu dobu zavedl mnoho zlepšení v městě.

Roku 1840 nastoupil do finanční stráže v Polné Josef Němec se svou mladou ženou. Zde se připojili ke kroužku vlastenců a jeho žena Božena Němcová si půjčovala knihy, mezi německými dostala tu poprvé i české.³²⁴ Knihy jí půjčoval také Antonín Pittner. Němcovým se v Polné narodila 19. června 1841 dcera Theodora. K „úvodu“ do kostela, nepřímé kmotrovství, požádala o doprovod Leopoldinu Pittnerovou, svou dobrou známou a váženou měšťanku.

Vlastimila byla nadaným dítětem se skvělou pamětí a pozorovacími schopnostmi. Do obecné školy šla již v pěti letech, roku 1863. V Polné byla jen obecná čtyřtřídní škola, kam chodili chlapci společně s dívkami. Po jejím ukončení dal otec Vlastu v roce 1868 na dívčí měšťanskou školu v Hradci Králové, kde bydlela nejprve u bratra a později v podnájmu u penzistů v lékárně U zlatého lva. Po dvou letech se její zdraví zhoršilo a otec ji ze školy vzal. Stále se však nevzdávala své touhy stát se učitelkou, proto se pilně učila ručním pracím, tato dovednost byla jednou z podmínek. Ty se v té době ve škole v Polné nevyučovaly, proto chodila spolu s ostatními dívkami učit se šití a dalším ručním pracím k místní švadleně.

Pittnerová chtěla studovat a stát se učitelkou. Proti této snaze stála řada nepříznivých okolností: Měla nepevné zdraví – pro svůj zdravotní stav by možná nebyla přijata ke studiu na učitelském ústavu. Zmiňuje se o tom ve svém životopise psaném nezvykle v „er“ formě.³²⁵ „Vlasta po vychození 4třídní obecné školy v Polné přišla na měšťanskou dívčí školu v Králové Hradci, kterou dva roky navštěvovala. (...) Tím bylo její vzdělání ukončeno. Přála si státi se učitelkou, k čemuž otec kvůli chatrnému jejímu zdraví nesvolil.“ Můžeme se jen domnívat, komu byl tento krátký životopis určen a proč nebyl nikdy dopsán.

Rozhodnutí stárnoucího otce nenechat ji dále studovat ovlivnila patrně i rodinná finanční situace, která již nebyla dobrá. Rodiče podporovali její dvě starší sestry a hlavně bratra

322 Ivanov, M.: *Zahrada života paní Betty (později Boženy N.)*, Praha 1992, s. 144

323 *Jeho přítelem byl Judr. Josef Frič, jehož syna A. Pittner pozval „by o prázdninách (...) se také u něho zastavil. A mladý Frič přišel v průvodu dvou svých přátel, Vojtěcha a Ferdinanda Náprstka, in Památce Vojty Náprstka ve sté výročí jeho narozenin, Praha 1926, s. 31*

324 Ivanov, M.: *Zahrada života paní Betty (později Boženy N.)*, Praha 1992, s. 28

325 *Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany*

Jaroslava, významného podnikatele, kterému se přestalo v důsledku hospodářské krize dařit v podnikání.³²⁶

V roce 1877 se předčasně vrátil domů ze studií její nadaný bratr Vladimír, protože onemocněl tuberkulózou. Po měsících léčení pak zemřel, bylo mu 24 let. Také tato rodinná tragédie definitivně zarazila úvahy o poslání dcery s nepříliš silným zdravím na studie daleko od domova, přestože ona o tom stále nepřestávala uvažovat.

Vlasta vyrůstala v prostředí kultivované rodiny a města s aktivním společenským a vlasteneckým ruchem.³²⁷ Od dětských let účinkovala v ochotnických představeních³²⁸ a dělala si výpisky z četby a poznámky k událostem ve městě i ve světě. Obdivovala významné vlastenecké osobnosti, o kterých se v rodině často hovořilo a s některými se udržoval písemný styk.³²⁹ Toužila studovat, psát a vydat se do světa. Ve svém stručném životopise se zmiňuje, že publikovala již v Hradci Králové, přispívala do časopisu Hradečan.³³⁰ O její povídky se zajímal J. V. Frič, když přijel roku 1882 do Polné.

Vlastimila byla bystrou pozorovatelkou s výbornou pamětí. Své poznatky a zážitky si od mládí poznamenávala. Publikovala tu a tam své články a básně pod různými pseudonymy, protože, jak píše ve svém nedokončeném životopise,³³¹ „an jí to otec zakazoval“³³² a které „zapadly v časopisech až na báseň Zastaveníčko v ráji, která se“ – jak dále píše spisovatelka – „podnes co melodram přednáší.“³³³ Publikovala tehdy např. v Ohlasu chrudimském, byla v korespondenčním kontaktu patrně s jeho redaktorem Václavem Ježkem.³³⁴

K tomu období se váže událost, která byla zdánlivě bezvýznamná, ale měla na život Vlasty Pittnerové nepříznivý dopad. Když v Polné v roce 1882 „poklesla aktivita ochotnického divadla“³³⁵ zmínila se o tom Pittnerová, sama zapálená ochotnice, v dopise nezjištěnému redaktorovi v mladické rozhorlenosti velmi kriticky. Není možno dnes už zjistit časopis, v němž byla informace uveřejněna v rubrice zpráv, ale s největší pravděpodobností to bylo ve zmíněném Ohlasu chrudimském, kde občas publikovala. Tento dopis Vlasty Pittnerové, který to měl zavinit, se nezachoval, z další její korespondence však jsou známy následky oné malé zprávy. Reakci obyvatel města a hlavně autorčiny rodiny totiž dokládají dva dopisy ze spisovatelčiny pozůstalosti³³⁶, které se této záležitosti týkají.

326 píše Pittnerová v *autobiograficky laděné povídce Pittnerová, V.: Trojlístek, povídka Co jeseň zavála, Polná 2002, s. 121*

327 *Ochotnické divadlo v Polné bylo založeno v roce 1798 v. Hladík, B.: 180 let ochotnického divadla v Polné, Polná 1978. Také Dějiny českého divadla II, Praha 1969, pasáže Obrozenečtí loutkáři a Ochotnické divadlo, autorem Bartoš Jaroslav, mapa Čech kde hrálo ochotnické divadlo ve 30. – 40. letech 19. století s. 291*

328 *Podle rukopisu Tesařové, K., uloženém v polenském muzeu a vzniklém ze záznamů kroniky ochotnického divadla z Polné a jeho plakátů, hrála v letech 1873- 1879 v 19 ochotnických představeních, hrála rovněž opakovaně s úspěchem s ochotníky ve Znojmě, kam jezdila navštěvovat svou starší sestru Marii*

329 „V Polné bydlila Božena Němcová, s kterou si otec dopisoval, jakož i s Tylem, Havlíčkem, Štulcem a jinými literáty.“ *In Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany, s. 1*

330 *Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany*

331 *Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany*

332 *Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany, s. 1*

333 *Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany, s. 2*

334 *Návrat Vlasty Pittnerové, Polná 2002, s. 106*

335 *Hladík, B.: 180 let ochotnického divadla v Polné, Polná 1978, s. 12*

336 *LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, kartón 1, 107/71, č. 2-3*

Jak bývá pro maloměsta charakteristické, vyvolala zpráva bouřlivou uraženou reakci s netušenými následky. V prvním ze zmíněných dopisů z 26. prosince 1882³³⁷ Vlasta Pittnerová o tom píše nejmenovanému redaktorovi, že „pobouřila celé městečko, rozhněvala sestry a jejich rodiny a zarmoutila tím především otce, protože nevráživost města se projevila výrazně na jeho obchodě.“ V druhém z dopisů si Pittnerová stěžuje na Nový rok 1883 v dopise blíže neurčenému Příteli,³³⁸ pravděpodobně podle tónu a zmínek v dopise onomu redaktorovi, že jí pak otec dokonce zakázal psaní, že musela slíbit, že už nic nenapíše. Aby neuveřejňoval nic z toho, co mu už předtím poslala a že se mu již nebude dál ozývat.

Vlastimile bylo už dvacet pět let. Snu o učitelském povolání se vzdala, ale literárních ambicí ne. Pomáhala dále v rodinné firmě, vhodný manžel se pro takovou vzdělanou dívku, navíc s malým věnem, těžko hledal. Otec už byl starý a měl na mysli zabezpečení nejmladší problematické dcery, což spolu s výše zmíněnými okolnostmi vedlo k rozhodnutí dceru provdat, když se následujícího roku náhle taková příležitost naskytla. Rozhodl se Vlastimilu provdat za o čtrnáct let staršího lesního Josefa Weymelku,³³⁹ jehož rodiče znal a který právě ovdověl³⁴⁰ a zůstaly mu dvě nedospělé dcery.³⁴¹ Svatba se konala 2. září 1884 v děkanském chrámu Panny Marie v Polné. Vlastimila, která měla za sebou první literární úspěchy, musela tak rezignovat na své ambice, stát se manželkou a současně nevlastní matkou. Starší dcera byla jen o deset let mladší než Pittnerová.

Bydlela s novou rodinou nejprve v Sazomíně. Rodiče jejího manžela žili na penzi v zámku v Polné, kam za nimi zpočátku Pittnerová s oběma nevlastními dcerami docházela. Tam také poznala život zámeckých úředníků, penzistů a hierarchii úřednictva. Později po přestěhování skoro deset let³⁴² žila s rodinou v myslivně v Polničce, u Žďáru na Moravě, daleko od příjemného a inspirativního prostředí Polné. Manžel potřeboval matku pro své dvě dcery a především hospodyně v myslivně, na což nebyla Vlastimila ani fyzicky vybavena. Ukázalo se také, že si vzala pijana a karbaníka, což otec netušil. Povahy i představy o životě obou manželů se postupem času čím dál více lišily, časem se rozpory vyostřily především krutým chováním Weymelky k manželce. Tuto svou životní etapu Pittnerová vylíčila v povídce *Co jeseň zavála* a v povídce *O dřevěném chlebě*.³⁴³

Zpočátku svého manželství měla Vlastimila zakázáno dopisování s přáteli, na literární tvorbu nemohlo být ani pomyšlení. Časem však si začala přesto tajně opět dopisovat s přáteli a navázala přerušené kontakty se známými redaktory. Pokračovala ve své literární činnosti

337 *LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, kartón 1, 107/71, č. 2 z 26. 12. 1882*

338 *LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, kartón 1, 107/71, č. 3, dopis z 1. 1. 1883*

339 *Weymelka, uváděn také jako Wejmelka, Vějmelka, Vějmělka, Vějmelka*

340 *Manželka J. Weymelky byla Marie rozená Zemanová, zemřela 17. května 1883*

341 *Dcery Josefa Weymelky se jmenovaly Joza a Maruška, jejich jména jsou vypsána na seznamu rodinných příslušníků na oznámení o zlaté svatbě rodičů Vlasty Pittnerové, konané 26. listopadu 1888 – PO 20 B 1786*

342 *Masarykův slovník naučný, Praha 1931, s. 717 – uvádí, že „česká spisovatelka Pittnerová v letech 1883-93 žila jako manželka lesníka ve Žďárských horách, pak v Praze.“*

343 *Pittnerová, V.: Co jeseň zavál, s. 121 In Pittnerová, V.: Trojlístek, Polná 2002 a Pittnerová, V.: O dřevěném chlebě, Blansko, 2007*

opět pod různými pseudonymy.³⁴⁴ Ve svém životopise Pittnerová uvádí, že k literární tvorbě ji pobízel zejména redaktor Jitřenky F. Popelka.³⁴⁵

Pittnerová se bez úspěchu snažila najít porozumění u rodičů pro své neutěšené postavení v manželství, o kterém se dle zachovaných zmínek hovořilo i po okolí. V roce 1893 po vážné nemoci a po létech fyzického a psychického strádání bylo její zdraví v tak špatném stavu, že lékař, dobrý známý, jí doporučil, aby z myslivny odešla, pro takový případ jí nabídl pomoc při zaslání jejích věcí. Také Růženka Collinová, její dlouholetá přítelkyně z mládí, která žila po provdání v Praze, ji k tomu opakovaně nabádala, jak napsala Pittnerová později v autobiograficky laděné povídce *Co jeseň zavála*.

V lednu roku 1894 se odhodlala a manžela po letech plných neshod opustila. V té době to bylo na malém městě naprosto skandální. Rozhněvala tím své rodiče a uvedla celou rodinu do nepříjemné situace. Sama se tak ocitla v postavení vdané ženy bez manžela³⁴⁶ a bez prostředků, byla nucena si vydělávat na živobytí sama. Bylo to nebezpečné rozhodnutí, chtít se sama živit hlavně literární činností, příkladem jí mohla být dobře známá situace tehdy významných literátů mužů i žen. Přesto riskovala, což svědčí o její neúnosné situaci v manželství a současně o její odvaze.

Uchýlila se do Prahy, jinam ani nemohla, kde se vydávala za vdovu a začala užívat jména Vlasta Pittnerová,³⁴⁷ zjednodušení svého křestního jména Vlastimila a příjmení za svobodna. Už 22. ledna 1894 se ohlásila z Jakubské ulice č. 495 na Smíchově svému nakladateli a příteli – redaktoru *Ohlasu chrudimského* Václavu Ježkovi. O svých počátcích v Praze, hledání bytu apod. Pittnerová mlčí, zřejmě z diskrétnosti, aby osobu, která jí pomohla, neuvedla do problémů. Ze všech prostudovaných podkladů i ze silně autobiografických povídek, vyplývají náznaky, že dočasný azyl jí v počátcích jejího pobytu v Praze poskytla její přítelkyně Růženka, se kterou a její rodinou měly od měšťanské školy v Hradci Králové pevný vztah.³⁴⁸

Po příchodu do Prahy se Vlasta Pittnerová mimo snahu o publikační činnost nejprve zapojila do organizace Národopisné výstavy československé, která se pak konala v roce 1895. Při přípravě výstavy Vlasta Pittnerová na podzim roku 1894 navštívila rodnou Polnou, kde v obecné a měšťanské chlapecké škole spolu s malířem Klusáčkem vystoupila s přednáškou o připravované výstavě. Při této příležitosti se usmířila s otcem.³⁴⁹ Kromě organizační činnosti na přípravě výstavy se zapojila i do samotného výstavního programu v místním

344 *Pseudonymy Vlasty Pittnerové: Gurli, Ladislav Žďárský, Ladislava Hasenburská, Mariána Turnovská, V. Hasenburská, Vladimír Štěpánek* In *Lexikon české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 2000, str. 936*

345 „redaktor F. Popelka měl ji k tomu, aby psala více.“ In *Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany, s. 2*

346 *Řazena do kategorie Odloučena od muže*

347 *Na smutečním oznámení Antonína Pittnera z 24. srpna 1897 je již v seznamu pozůstalých psána jako Vlasta Pittnerová, rodina se tedy smířila s její novou pražskou identitou. Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B*

348 *Růžena Collinová, provdaná (za barona) Weisssová z Weissenbrucku, spolužačka z měšťanské dívčí školy v Hradci Králové. celoživotní nejbližší přítelkyně Pittnerové*

349 *dopis A. Pittnera z 27. 6. 1894, kde přikazuje v dopise dceři do Prahy, že její podpis musí znít Vlastimila Weymelková* In *Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B*

horáckém kroji jako hospodyně na horáckém gruntě. Činnost na Národopisné výstavě měla pro Pittnerovou mimořádnou důležitost, seznámila se s mnoha významnými osobnostmi kulturního a národopisného hnutí, výstava jí umožnila vstup mezi špičky české intelektuální a umělecké společnosti. Odměněna byla také medailí a získala dva diplomy.³⁵⁰

Nové známosti však přispěly jen málo k profesionálnímu nástupu Vlasty Pittnerové, ani nestačily k rychlému a úspěšnému nastartování její literární kariéry. Finanční prostředky získané přípravou Národopisné výstavy v prvním období pražského pobytu jí pomohly překonat počáteční měsíce samostatné existence. Výstava však 31. října 1895 skončila.

Po skončení výstavy byla její finanční situace velmi těžká, když v Praze neměla správné konexe a silnou podporu ani rodinné vazby. Před příchodem do Prahy publikovala v regionálním tisku, v kraji, kde byla známá a uctě se těšila její rodina. V Praze byly její snahy o publikaci povídek nebo alespoň článků málo úspěšné, byly řídké, přestože jí občas pomohly kontakty na známé literáty – Eliška Krásnohorská, K. V. Rais, Svatopluk Čech a další, kteří uznali její literární talent. Její postavení může dokumentovat informace z policejní přihlášky z roku 1896, kde je uvedeno její tehdejší zaměstnání – prodávala vstupenky v budce u lanové dráhy na Petříně. Z korespondence je zřejmé, jak musela pokorně žádat jakoukoli pomoc při umístění svých prací v časopisech.³⁵¹

Vlasta Pittnerová s mladistvým elánem a sebevědomím začínala svou literární kariéru například vtipnými satirickými verši *Nová móda* nebo *Byla v Paříži*, měla představu, že se stane velkou spisovatelkou. Životní peripetie jí vzaly mnoho sil, musela se psaním živit, což byla tvrdá dřina a na boj o místo na výsluní, na umělecký rozlet, studium a kultivaci talentu jí nezbyvaly ani síly ani čas, to byl rub její samostatné existence. Snažila se uveřejnit své práce v prestižnějších nakladatelstvích, ale musela se smířit s tím, že své povídky a články může umístit a vydávat tam, kde ji chtějí. Tak se stala posléze přispěvatelkou do kalendářů, lidových knižnic a různého katolického tisku, především v posledních letech života.

Vlasta Pittnerová byla zvyklá šetřit, uměla hospodařit a vykonávat domácí práce, což jí celý život pomáhalo. Od počátku svého pobytu v Praze si vedla stručný přehled o publikační činnosti a o příjmech z ní. Zřejmě si určila jako cíl, považovat psaní za základ své obživy. Sešity, které si až do své smrti pečlivě vedla, byly hned od počátku a pak stále opětovně nadepisované *Vae victis! – Běda poraženým!* V její pozůstalosti uložené jak v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, tak v Muzeu v Polné jsou některé zachované.³⁵² V sešitech v modrých deskách si zaznamenávala informace o všech knihách a další literární nebo publicistické činnosti, kdy, kam a kterému nakladateli je poslala a honoráře za ně. Tam

350 *aktivitami Pittnerové spojené s Národopisnou výstavou československou se více zabývám ve zvláštní kapitole*

351 *pokorný dopis Pittnerové Čechovi z 1. srpna 1894, psala „žádám Vás snažně, neodmítejte moje práce, neberte mi skromný výdělek, který tolik potřebuji. Psala mu stále dokola a pak téměř každý měsíc in Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B*

352 *sešity Vae victis! In Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B/1568 a LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, kartón 1- 65/67 č.1 - Sešity uvádí, že v roce 1894 publikovala mj. v Národních listech a Lumíru, např. 1895 ve Světozoru, takže se dá předpokládat že její prosebný dopis pro Sv. Čecha našel odezvu*

si také zapsala začátkem roku 1918,³⁵³ čím ji kdo z jejích přátel a čtenářů v tomto posledním válečném roce obdaroval³⁵⁴ k jejím šedesátým narozeninám. Vlasta Pittnerová celý život zápasila s nouzí, přesto však nikdy ani ve zlých časech neupadla do dluhů. Byla hrdá na svou samostatnost a na to, že se svou prací dokáže uživit.

V Praze bydlela na různých adresách,³⁵⁵ nejdéle v posledním období na Vinohradech v Korunní ulici č. 27, v maličkém bytě v prvním patře.³⁵⁶

Vlasta Pittnerová po svém odchodu do Prahy, jak jsem již zmínila, navštívila rodné město v době přípravy Národopisné výstavy a poté přijela na pohřeb svého otce. O dalších jejích návštěvách se lze jen dohadovat, se sourozenci po usmíření s otcem pravděpodobně nějaké kontakty udržovala, avšak v korespondenci jsem žádné doklady o tom nenalezla. Zmínky v jejích dopisech známým byly o dvou dětech její sestry Boženy, které měla velmi ráda, ale zřejmě byla „odstrašujícím příkladem“, takže kontakty s dětmi nebyly tak časté a tak srdečné, jak by si spisovatelka přála. Děti měl také bratr Jaroslav, ale z této větve žádní další potomci nezůstali. Jediní potomci, kteří jsou pokračováním jejího rodu, jsou z linie oněch dětí sestry Boženy.³⁵⁷

Život Vlasty Pittnerové byl rušný a plný neúnavné literární a společenské činnosti, v tom se lišil od života hrdinů jejích próz. Povídky a romány, které psala, jsou inspirované především vlastním životem v rodném kraji, ve Žďárských horách. Jsou však spíš poklidné, napětí je v příbězích osob, i když některé – zejména psané později na zakázku pro časopisy a kalendáře, určené nenáročnému čtenáři – jsou sentimentálně laděné.³⁵⁸

Vlasta Pittnerová se účastnila aktivně společenských akcí ženského hnutí, o tom se vyskytují v pozůstalosti doklady – nejen z korespondence, ale i jako publicistka. Po svém příchodu do Prahy se stala členkou Amerického klubu dam a zapojila se do jeho akcí a práce v něm. Vystupovala s příležitostnými literárními pracemi a přednáškami, účastnila se pořádání dýchánek pro dělnické ženy a dívky, pro které psala sólové výstupy. Účastnila se i spolkové činnosti v organizačním smyslu. Díky své znalosti němčiny psala také osvětové články o událostech v českém vlasteneckém životě do německých novin a časopisů.

Její povídky jsou charakteristické svými přesnými a podrobnými popisy, jak krajin, tak obcí, včetně oděvů a interiérů v obydlích. Odráží se v nich skutečný život a charakter oby-

353 *poslední ze sešitů Vae victis! Je uložen v LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, kartón 1 - 65/67 č.1*

354 *dárci byli nejen přátelé a známí, ale mnoho jejích čtenářů a obdivovatelů. Jako dary jsou tam převážně potraviny, včetně brambor, mouky, bochníků chleba, maso a zabijačkové dobroty, ale i petrolej, alkohol a nezbytné cigarety. Zřejmě znali nejen existenční situaci, ale také praktické založení spisovatelky. Ve válečné a těsně poválečné době, kdy se potravin všeobecně nedostávalo, byly takové praktické dárky tím nejcenějším. Fotografickou ukázkou uvádím v příloze této práce*

355 *adresy bydliště Pittnerové v Praze v letech 1894-1926: Jakubská ul. 495 - Smíchov, Pštrossova - Nové Město, Jungmannova třída, Vladislavova, a pak Vinohrady - Letohradská, Budečská, Moravská třída 1156, Korunní třída 27.*

356 *Dům jsem v lednu 2011 navštívila, jedna z nájemnic na dotaz sdělila, že z doslechu věděla, že tam spisovatelka kdysi bydlela. V domě ani na něm nic spisovatelku nepřipomíná.*

357 *Jedna z praneteří, kterou jsem osobně při své návštěvě Polné poznala, je paní Miluše Skočdoplová, která je vedoucí knihovny v Polné.*

358 *O spolkových, společenských, spisovatelských a publikačních aktivitách Vlasty Pittnerové se zmiňují v dalších kapitolách*

vatel kraje Žďárských hor. Jedná se o uměleckou výpověď, psanou ve stylu realismu přelomu 19. a 20. století.

Pittnerovou celý život trápilo špatné zdraví, mimo jiné jako dvacetiletá prodělala tyfus, měla kloubové potíže. Opakovaně se léčila v lázních, což na čas zlepšovalo její zdravotní stav. Šetřila si na lázně, kam jezdila v posledních letech života téměř každý rok, ale úspory by na celý pobyt, zpravidla nejméně tři- i více týdnů, nestačily. Ačkoli nežádala sama nikdy o žádné podpory, občas přesto nějakou menší sumu na lázně obdržela, to když jí přátelé nebo příznivci vymohli příspěvek např. od Svatoboru, od ministerstva osvěty apod., což vyplývá z korespondence v její pozůstalosti.

Nakladatel Promberger od ní obdržel práva na vydání jejích spisů a po převzetí práv jí měsíčně vyplácel příspěvek 400 K a poskytoval jí zálohy na léčení v lázních.³⁵⁹ Jezdila do Poděbrad, Bohdanče u Pardubic, Bechyně, Mariánských Lázní, Františkových Lázní³⁶⁰ a v roce 1912 byla v německých lázních Elster u českých hranic. O léčebných pobytech svědčí dopisy a pohlednice z její pozůstalosti, také zprávy uveřejňované v tisku³⁶¹ a fotografie z lázní, které jsou v pozůstalosti, pohlednice z lázeňských pobytů anebo ze zachovaných lázeňských léčebných karet.³⁶² I v lázních vždy pracovala a účastnila se lázeňského společenského života. Psala reportážní články z lázeňského prostředí a publikovala v místním tisku.³⁶³ V lázních Poděbrady, kde si získala řadu přátel a přítelkyň, vznikl po její smrti dobročinný spolek „Vlasta Pittnerová v Praze“³⁶⁴

Ke konci života trpěla vleklými zdravotními problémy, stařeckou cukrovkou, prodělala několik operací. Problémy s očima jí působily při psaní značné obtíže, což jí ztěžovalo práci a tím i výdělek. Přes svůj zdravotní stav byla činorodá, zajímala se o společenské dění, přispívala do časopisů.

Na sklonku života, po smrti jejího odloučeného manžela, byla Vlastě Pittnerové v roce 1923 přiznána vdovská penze. O to se zasloužili její přátelé v Polné. Byla to pro ni určitá finanční pomoc, i když podle záznamů v pozůstalosti se jednalo o nevelkou částku, tři roky

359 LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, kartón 1- 65/67 – dopisy z let 1922-1925 od Romualda Prombergera s uvedením částek záloh a půjček (bez bližšího označení)

360 LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, k. 1 - 143/45 – korespondence odeslaná, dopis z 8. 5. 1907 z Františkových Lázní Mudr. Eduardu Grégrovi, který ji tamní léčbu doporučil. „Lázně má na 6 neděl“ (...) zmiňuje se v dopise, že byla předtím v lázních v Poděbradech a Bohdanči

361 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B/1776 - Pražský ilustrovaný kurýr, č. 191, z 13. června 1906, článek Obrázky z lázní v Bohdanči u Pardubic je o veselém kroužku lázeňských hostů, který se vytvořil v lázních Bohdaneč, Pittnerová je v popisu fotky nazvaná lidovou spisovatelkou. Kopie článku v Obrazové příloze práce.

362 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B/1483- Kurkarte - Ordination fur Vlasta Pittnerová, Františkovy Lázně, neurčeného data, ošetřující Dr. Oliva.

363 např. LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, k. 4 – oddíl tisky a výstřižky z let 1892-1922- č. 65/62 152-305, výstřižek z časopisu Lázně Poděbrady, do kterého Pittnerová napsala úvodní báseň o Jiříkovi z Poděbrad. pozn. K této historické postavě má Pittnerová vztah a váže se k ní vzpomínka na Polnou; Starý Hrad Polná – tzv. Dietrichštejnský zámek, bylo občasné sídlo Jiříka z Poděbrad, vedla tam na prohlídku J. V. Friče, když byl v Polné v létě v roce 1882 in Jitřenka, s. 22, ročník X., Polička 1891

364 Rérych, B.: Rodáci a obyvatelé města Polné, Polná 1935, s. 54: „Zjev spisovatelky v krátce přistřižených vlasech vidali návštěvníci lázní Poděbrad ve společnosti jejích přítelkyň, které si po její smrti založily dobročinný spolek Vlasta Pittnerová v Praze“.

před její smrtí. Myslím, že při spisovatelčině sklonu vidět komické stránky života, mohlo to pro ni být paradoxně humorné zadostiučinění.

Přes celoživotní boj o existenci a se zdravotními potížemi se Vlasta Pittnerová nestala poraženým člověkem, v rámci svých možností se aktivně účastnila ženských kulturních a společenských akcí. Nebyla zvyklá si stěžovat. O jejích vážných zdravotních potížích svědčí jen informace z kusých zmínek v korespondenci s blízkými přáteli a lékaři, stejně jako z dopisnic posílaných z léčebných lázeňských pobytů, nemocniční zprávy nebo z dobového tisku. Vážila si svého samostatného postavení, to přinášelo existenční problémy, ale současně výhodu – nemusela se příliš ohlížet na společenské konvence. Je také jeden z jejích životních paradoxů – byla katoličkou, přesto odešla od manžela, nosila v době secesních drdolů krátce ostříhané šedivé vlasy, protože byla prakticky založená a odpadly jí tím starosti s úpravou dlouhých vlasů. Hodně kouřila, což byla vášeň, které se nedokázala odříci ani přes své chatrné zdraví nebo finanční problémy. Neztratila humor, který jsem zaznamenala v pozůstalosti podle některých jejích vtipných postřehů v dopisech, v článcích do časopisů nebo humorně laděných básničkách pro děti. S lehce ironizujícím nadhledem vykreslila občas i některou z postav ve svých knihách.

Vlasta Pittnerová zemřela v Praze podolském sanatoriu 8. března 1926. Urna s jejím popelem je uložena v muzeu v Polné, v síni slavných rodáků, kde je také psací stůl spisovatelky, některé oblíbené předměty z jejího bytu a nástěnka s výstřižky z tisku. Před smrtí rozdala své osobní věci, vydavatelská práva a výnosy ze svých spisů odkázala Ústřední matici školské³⁶⁵ a vydáváním svých spisů ještě za svého života pověřila olomouckého nakladatele Romualda Prombergera.³⁶⁶

5.2. Vlasta Pittnerová a Národopisná výstava československá

Okolnosti odchodu Pittnerové od manžela zůstávají mlhavé. Spisovatelka je nikdy neosvětlila zřejmě z mnoha důvodů. Nechtěla ohrozit osoby, které jí pomáhaly, a potřebovala chránit otce a rodiny sester. Matka, Leopoldina, kterou Vlasta nejvíce milovala, již nežila, zemřela roku 1890. Je možné, že proto se také konečně odhodlala k zřejmě dlouho plánovanému opuštění manžela, který ji v některých chvílích týrání hrozil zabitím.

Po příchodu do Prahy roku 1894 se Vlasta Pittnerová mimo snahu o publikační činnost zapojila do organizace chystané Národopisné výstavy československé,³⁶⁷ která se konala

³⁶⁵ *Ústřední matice školská (1880-1948) soukromá nadace založená z podnětu Spolku učitelských jednot v Čechách. Na zákl. soukromých darů a sbírek podporovala zejm. nižší č. školství v tzv. jazykově smíšených oblastech, a to hl. v období do 1918, kdy zal. desítky č. škol, jež i nadále podporovala.*

³⁶⁶ *Více Pernica, B.: Dvě ženy, Mladá Boleslav 1942 a Pernica, B.: Vlasta Pittnerová. Nástin života a díla s devíti fotografiemi, Znojmo 1938*

³⁶⁷ *Národopisná výstava československá v Praze roku 1895 se konala se na stejném místě jako Jubilejní výstava 1891 – na výstavišti v Královské oboře. Předcházely jí čtyři léta přípravných prací v jednotlivých regionech, 170 krajských výstav a početné národopisné slavnosti. Výbrané exponáty pak byly z regionů poslány do Prahy. in Pargač, J.: Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895, Praha 1996*

v následujícím roce. Výstava, s cílem předvést život a kulturní bohatství české lidové kultury, se konala na výstavišti, v Královské oboře.

Tuto výstavu připravovalo mnoho regionálních národopisných odborů, mimo jiné i v Polné, a regionálních organizátorů, mezi nimi také osobnosti moravského národopisného hnutí jako A. Večeř a J. Bakeš, kteří si rozdělili Horácko s Brněnskem.³⁶⁸ S velkou pravděpodobností znali rodinu Pittnerovu i samotnou spisovatelku a tudy mohla vést konexe, která jí umožnila zapojit se do přípravy výstavy. Vlasta Pittnerová znala také Františka Bartoše,³⁶⁹ který zodpovídal za vytvoření organizační sítě dialektologického odboru výstavy. Pittnerová mu již dříve poskytla podklady pro *Dialektologii*,³⁷⁰ ale není známo přesně kdy.³⁷¹ V rukopisu svého životopisu uvádí, že „vzbudila svými pracemi psanými v dialektu horáckém pozornost Fr. Bartoše, kterýž s ní dopisoval a jemuž pracovala v jeho *Dialektologii*, začež ji v předmluvě II. dílu této vyslovuje uznání.“³⁷² Je možné, že nějaké kontakty už navázala Vlasta Pittnerová před odchodem z Polničky.

Při přípravě výstavy Vlasta Pittnerová navštívila během roku 1894 Polnou. V obecné a měšťanské chlapecké škole spolu s dalším polenským rodákem, žijícím v Praze, malířem Karlem Ludvíkem Klusáčkem³⁷³ vystoupila s přednáškou o připravované Národopisné výstavě. Tato přednáška byla zřejmě doprovodný program moravských národopisných výstavek, které po krajinských a místních výstavních konajících se během roku 1893-4 (úplně první krajinská národopisná výstavka byla valašská), proběhla ve Vsetíně v roce 1892. Ta polenská se konala v termínu 6. – 11. září 1894.³⁷⁴

Kromě organizační činnosti na přípravě Národopisné výstavy a pak v době jejího konání, vystupovala Pittnerová na samotné Národopisné výstavě v místním horáckém kroji jako hospodyně na horáckém statku – gruntě, který byl součástí výstavní dědiny,³⁷⁵ kde také obsluhovala. Činnost na Národopisné výstavě³⁷⁶ měla pro Pittnerovou mimořádný význam, seznámila se s mnoha předními osobnostmi kulturního a národopisného hnutí, výstava jí umožnila vstup mezi špičky české vlastenecké společnosti.

Po skončení výstavy „dle usnesení výkonného výboru obdržela paní Vlasta Pittnerová, spisovatelka na Smíchově a člen instalačního výboru v uznání vynikajících zásluh o Národopisnou Výstavu Československou“³⁷⁷ diplom a bronzovou výstavní medaili „za práci

368 Brouček, S.: *České národopisné hnutí na konci 19. století*, Praha 1979, s. 118

369 František Bartoš (1837-1906) pedagog, jazykovědec, etnograf, významná osobnost moravské vzdělanosti a kultury 2. poloviny 19. století, organizátor vědeckého a národního života, mj. čestný předseda Národopisné výstavy československé

370 Bartoš, F.: *Dialektologie moravská, Druhý díl, nářečí hanácké a české*, Brno 1895

371 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany

372 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany, s. 2-3

373 Karel Ludvík Klusáček (1865-1929), akademický malíř, ilustrátor, básník; Malíř „Staropražan“, člen Klubu Za starou Prahu, autor mozaik, sgrafit a významných nástěnných maleb nejen centra Prahy

374 Brouček, S.: *České národopisné hnutí na konci 19. století*, Praha 1979, s. 118., s. 123

375 Viz portrét Vlasty Pittnerové v kroji in Rérych, B.: *Rodáci a obyvatelé města Polné*, Polná 1935

376 Výstava se líbila, měla obrovský úspěch a polemiky a diskuse mezi oběma etnografickými skupinami vlastně nastartovaly počátek skutečně odborné etnografické – etnologické disciplíny.

377 Diplom Vlastě Pittnerové z Národopisné Výstavy Československé v Praze 1895, Městské muzeum Polná, kopie diplomu se nachází v Obrazové příloze této práce

průmyslovou“.³⁷⁸ Pro výstavu připravila také rozsáhlé pojednání O našem dítěti.³⁷⁹ Bylo to přiblížení jednoho z témat, které výstava přirozeně obsahovala, avšak nijak zvlášť nezdůrazňovala, bylo rozptýleno v řadě expozic. Bylo doplněno četnými ukázkami: kolébkou Františka Palackého ve valašském oddělení, dále kolébkou s dítětem Cyrilkem z horáckého gruntu, chodící stoličkou z Poličky, vrbovými píšťalkami, skupinou papírových hraček, jak si je děti samy vytvořily, kominíkem ze švestek, Mikulášem, Třemi králi s betlémem, křepelkou z ořechové skořápky a jinými drobnostmi, se kterými si děti hrály. Pro časopis Naše zahrádka připravila črty z Národopisné výstavy, v níž se zabývá turnovským, chodským, hlineckým a blatským statkem, Laško-těšínskými chalupami, hanáckým gruntem a valašskou dědinou.³⁸⁰

Další diplom, secesně vyzdobený, získala Pittnerová už po skončení výstavy, 22. května 1899 od Národopisné společnosti československé za „účastenství při výstavce loutek a loutkových hraček roku 1899“³⁸¹ pořádané ve výstavní dědině.

Domnívám se, že prostředí a dění kolem výstavy Pittnerovou posléze nasměrovalo v její spisovatelské a publicistické dráze, že v jistém směru ovlivnilo její rozhodnutí, jaká témata bude obsahovat její další tvorba. Do té doby se snažila o moderní projevy, básně, fejetony. Zjistila, že téma venkova a příběhy ze života lidu jsou aktuální a navíc, že má o lidové kultuře hluboké znalosti což se ukázalo žádaným článkem.

5.3. Vlasta Pittnerová a její společenské aktivity

Vlasta Pittnerová je považována a vesměs uváděna jako lidová spisovatelka, ale neméně významná je její veřejná spolková a společenská činnost.

Důležitou součástí jejího života po příchodu do Prahy se stalo členství v Americkém klubu dam. Po svém přestěhování do Prahy se zapojila do jeho aktivit. Patrně nejvíce jeho známých členek se věnovalo literární tvorbě, ať již v podobě poezie, beletrie, divadelních her, odborné literatury, překladů či žurnalistiky. Pittnerová patří mezi nejznámější literátky, které klubem prošly.³⁸² Bohužel neexistují doklady o tom, kdy a za jakých okolností do Amerického klubu dam Vlasta Pittnerová vstoupila.

Pittnerová o tomto ženském klubu věděla již od mládí. Její otec, Antonín Pittner osobně znal Vojtu Náprstka, z doby jeho návštěvy Polné v roce 1844.³⁸³ Když bylo Vlastě patnáct

378 *Bronzova medaile - Ryl a razil B. Pichl – Městské muzeum Polná Po 46/62, Po 213*

379 *Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po -29/2000, Skočdopolová, K.: Regionální spisovatelka V. Pittnerová, Polná 2000*

380 *Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po -29/2000, Skočdopolová, K.: Regionální spisovatelka V. Pittnerová, Polná 2000*

381 *Diplom Vlastě Pittnerové od Národopisné společnosti československé, Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po-20/B/1497-1498, kopie diplomu se nachází v Obrazové příloze této práce*

382 *Secká, M.: Americký klub dam a jeho význačné členky, In Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století, Roztoky u Prahy 2005, s. 272*

383 *Pittner znal V. Náprstka přes Karla Havlíčka a Josefa Friče, jehož syna J. V. Friče pozval do Polné; návštěva proběhla 27. srpna 1844.*

let, byla poprvé v Praze, zastavil se s ní otec Antonín Pittner v domě U Halánků u Vojty Náprstka. Vlasta Pittnerová na nezapomenutelné dojmy z tohoto setkání vzpomíná „Byla jsem oslněna knihovnou. Řady knih, tyto nejskvostnější čalouny čítárny, na mne působily dojmem nezapomenutelným (...) V oddělení „Amerika“ vzal mne pan Náprstek za ruku a upozorňoval na rozličné kuchyňské přístroje a pravil: Naše Češky si v kuchyni jen hrají, ale Američanky pracují a proto jsou vynalezeny a v užívání tyto stroje. Když jsme odcházeli, daroval mi pan Náprstek svoji podobiznu, pak podobiznu „panímaminky“ s plánem muzea v ruce. (...) Pak ještě obrázky čítárny a domu „u Halánků“. Návštěva tato utkvěla mi pro vždy v paměti.“³⁸⁴

Aktivitu Vlasty Pittnerové v tomto klubu dokládá několik dokumentů z pozůstalosti, například na výtisku některých divadelních výstupů, jichž je autorkou, je psáno, že byly předvedeny na dýcháncích pro dělnické ženy, které klub pořádal. Od svého příchodu do Prahy se Pittnerová stále více účastnila klubových společenských akcí, které pak dovedla mistrně vylíčit.

První nedělní dýchánek se konal 17. listopadu 1901 a zahájil cyklus, který skončil až v roce 1913. Dýchánky Amerického klubu dam měly za cíl „ušlechtilou zábavou zjemňovat mravy dělných žen.“³⁸⁵ Dýchánky se postupně konaly na různých místech, mimo jiné také v Měšťanské besedě a nakonec natrvalo ve velkém sálu Konviktu. Paní Josefa i členky klubu byly přesvědčeny, že si pracující ženy zaslouží nejlepší možný program v nejvyšší umělecké kvalitě. Proto nevystupovaly pouze umělkyně z Národního divadla, ale i známé literátky a básničky H. Kvapilová, H. Benoniová, M. Hübnerová, O. Sklenářová-Malá (...) a V. Pittnerová.³⁸⁶

Z pozůstalosti Pittnerové³⁸⁷ se dozvídáme o její účasti na dýcháncích Amerického klubu dam. Např. „Deklamace pro dámu od Vlasty Pittnerové V předsíni ráje³⁸⁸ byla 13. února 1904 přednesena poprvé členkou činohry Národního divadla Hanou Benoniovou na dýchánku dělnických žen a dívek, pořádaném Americkým klubem dam v Konviktě.“ Další z nich je „veršovaná pohádka o Honzovi“, která má na první straně nápis „Předneseno prvně autorkou Vlastou Pittnerovou 24. února 1907 v dýchánku pro dělnické ženy a dívky, pořádaném Americkým klubem dam v Konviktě v Praze.“³⁸⁹ Výstupy a kuplety patřily k akcím, kterých se Pittnerová aktivně účastnila. Navštěvovala také důležitý a vlivný umělecký spolek Umělecká beseda. Působila v odboru literárním.³⁹⁰

384 *Památce Vojty Náprstka ve sté výročí jeho narozenin, Praha 1926, s. 32-33*

385 *Štěpánová, I., Sochorová, L., Secká, M.: Ženy rodiny Náprstkovy, Praha 2001, s. 145-146*

386 *Štěpánová, I., Sochorová, L., Secká, M.: Ženy rodiny Náprstkovy, Praha 2001, s. 145-146*

387 *LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, k. č. 3 - 65/67-125, vydáno tiskem ve Švábově knihovně dámských výstupů a scén*

388 *Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany, s. 2 - „z drobných těch prací, které zapadly v časopisech, z nichž zachovala se báseň Zastaveničko v ráji, která se podnes co melodram přednáší“*

389 *Vše in LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, k. 3 - 65/67-125, Vydáno tiskem ve Švábově knihovně dámských výstupů a scén*

390 *Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20/B - legitimace Vlasty Pittnerové č. 2586 do Umělecké besedy, na rok 1905, platnost od 1. 11. 1904 do 31. 1. 1905, „jest členem odboru literárního“*

Spisovatelčina pozůstalost v Polné obsahuje plakát, který informuje o konání valné hromady Dámského odboru Národní Jednoty Severočeské v Novém Bydžově,³⁹¹ kde Vlasta Pittnerová jako delegátka ústředního výboru v Praze vystoupila 22. dubna 1900 s referátem o úkolech žen v životě národním. Dále zde najdeme dopis od Odboru dam Ústřední matice školské pro Prahu z 12. března 1907, podepsaný Annou Podlipnou, kde Vlastě Pittnerové děkuje za krásná slova, která pronesla na dýchánku k její poctě.³⁹²

O masopustní společenské události informoval pražský časopis Kurýr 4. února 1900. Psal o „dámské besedě“, první toho roku, pořádané na Žofíně. Na této besedě byly přítomny pouze ženy, byla to společenská akce v maskách. Kurýr s lehkou ironií píše: „Prozatím byla vláda žen nastolena v úterý na Žofíně a v souhlasu s masopustní dobou (...). Rozumí se, že má nové hnutí také svou Vlastu a jest jí tentokráte paní Vlasta Pittnerová, roztomilá naše spisovatelka povídek ze Žďárských hor, která ve spolku se sl. Wagnerovou, majitelkou kavárny pro dámy v Konviktské ulici získala si hlavní zásluhu o provedení originelní myšlenky a o její zdar (...) Ano, dělaly si ony svůj ples bez pánů. Slyš světe, bez pánů! A šlo to prý také. (...) Když ne pány doopravdy, měly tam aspoň pány dělané (...) Proč pak jste se do těch mužských šatů oblékaly, když si troufáte, že dovedete tak docela mužů postrádat (...) Mají si muži své výhradné zábavy (...) proč byste se nebavily dle své vůle.“³⁹³ A 11. února pak Kurýr doplňuje: „Přiřadujeme dnes ještě podobizny dvou dam, které si o originelní zábavu získaly největší zásluhy.“ Jedna z nich je Vlasta Pittnerová, „v půvabné masce selky z Pišťanské stolice, jednom z nejcennějších úborů večera. Byl to původní кроj ženy vdovy z oné krajiny horních Uher a pocházel ze sbírek paní Julie Fantové-Kusé v Brně.“³⁹⁴ Pavla Wagnerová, majitelka dámské kavárny v Konviktské ulici a hlavní pořadatelka této akce, vyobrazena na druhé fotografii v Kurýru, byla v kostýmu portýra s vousem.

Divadelní scénka V. Pittnerové Šachová královna se stala součástí programu oslavy autorčiných šedesátin v Ústředním spolku českých žen v únoru 1918. Tento výstup vyšel také ve Švábově knihovně, ve sbírce vážných i veselých výstupů, scén a deklamací. Knihovnu vydával Josef Šváb zvaný Malostranský, také přítel a spolupracovník autorky. Jednu ze svých her, Muž dříve - výstup pro dámu ve verších – Pittnerové věnoval.³⁹⁵

V neděli 2. července 1905 se v Královské oboře konala s bohatým programem Velká národní slavnost, na památku jubilea 25leté činnosti Ústřední matice školské Na plakátu k akci je uvedeno z programu např. loutkové divadlo, umělecký kabaret, výstavy a několik koncertů. Vlasta Pittnerová se účastnila jako členka komitétu Slavnostního výboru dam.³⁹⁶ Čestnou členkou komitétu byly Věnceslava Lužická-Srbová a Josefa Náprstková. Komitét zajišťoval

391 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20/B/1805 - plakát, který informuje o konání valné hromady Dámského odboru Národní Jednoty Severočeské v Novém Bydžově

392 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20/B - Dopis Anny Podlipné

393 Z letošní dámské besedy na Žofíně, Pražský illustrovaný kurýr, příloha Hlasu národa, roč. 8, 4. 2. 1900, s. 3

394 K letošní dámské besedě na Žofíně, Pražský illustrovaný kurýr, příloha Hlasu národa, roč. 8, 11. 2. 1900, února, s. 2

395 V korespondenci s Pittnerovou připojoval Josef Šváb k podpisu vykresleného švába

396 LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová – 65/67-384 - program akce

mj. občerstvení na divadelním představení v levém křídle Průmyslového paláce. (Na této akci nebylo uvedeno žádné dílo Vlasty Pittnerové.)

K charakteristice osobnosti Vlasty Pittnerové patří také její společenská obliba. Byla duší mnoha společenských akcí a pro svůj smysl pro humor a skvělý vypravěčský talent, byla vyhledávanou společnicí. Z obsahu některých literárních děl Pittnerové a z přijaté korespondence z pozůstalosti se o tom také dozvídáme: „po vašem odjezdu ochabl celý život ve Františkových Lázních“³⁹⁷ nebo „vzpomínáme blahých krásných chvil, které mi byly dopřány ve vzácné společnosti Vaší prožití a jež mi budou nejkrásnější vzpomínkou v životě.“³⁹⁸ A „snad váš vzácný humor nebude kaliti myšlenka na operaci očí.“³⁹⁹

Aktivita v ženských spolcích a hnutích byly jedinou možností, jak se mohla Pittnerová uplatnit, a jistě toho plně využívala. Věnovala se takovým směrům, které byly považovány pro ženy za „přiměřené“, tedy charitě – sociální a osvětové práci mezi dělnickými ženami, organizačním spolkovým záležitostem a programům pro různé spolkové akce, včetně autorství drobných dramatických výstupů.

5.4. Publikační činnost Vlasty Pittnerové

Dětství a mládí prožité v Polné mělo vliv na formující se osobnost Vlasty Pittnerové. Toužila se vzdělávat a psát, chtěla se stát učitelkou, což se jí nepodařilo. To byl zřejmě hlavní důvod, že se realizovala v literární činnosti.

Již v době pobytu v Hradci Králové, kde chodila na měšťanskou dívčí školu, začala její publikační činnost. Jak uvádí spisovatelka ve svém vlastním životopisu psaném v „er“ formě: „Již tehdy psala básničky, které byly otištěny v tamtéž vycházejícím „Hradečanu“ a vzbudily pozornost.“⁴⁰⁰

V roce 1882 J. V. Frič navštívil v Polné svého přítele Antonína Pittnera,⁴⁰¹ když sbíral materiál pro heslo Čechy do Ottova slovníku naučného.⁴⁰² Vlasta Pittnerová ho se svým otcem provázela, Frič se zajímal o místní pověsti i o hrad. Vlastimila začala vyprávět, načež ji Frič vybídnul, aby vše napsala a otec mu to zaslal do Prahy. Pittnerová tento zážitek, který patrně ovlivnil její život, popisuje v článku v Poličské Jitřence: „Frič sděloval otci, že práce moje se mu tak líbila (...), že pověsti zasluhují, by byly zvláště otištěny (...) Odevzdal je po čase příteli a jmenovci Cir. Fričovi, jenž je co feuilleton v „Časlavských listech“ otisknul, jichž redaktorem byl.“⁴⁰³

Později Vlasta Pittnerová pokračovala v publikační činnosti a dopisování s redaktory časopisů. Publikovala tehdy např. v Ohlasu chrudimském, byla v korespondenčním kontaktu pa-

397 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20/B/1826 - dopis z roku 1907, podpis nečitelný

398 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20/B/1856 - nedatovaný dopis, podpis nečitelný

399 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20/B/1873 - nedatovaný dopis, podpis nečitelný

400 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany

401 Pittnerová, V: Jitřenka, roč. X, Polička 1891, s. 19

402 heslo Čechy in Ottův slovník naučný, díl 6, Praha 1893

403 o návštěvě Friče v Polné In Pittnerová, V.: článek v časopise Jitřenka, ročník X, s. 22

trně s jeho redaktorem Václavem Ježkem. K tomu období a k těmto dopisům se váže událost, kterou jsem zmínila ve spisovatelčině životopise a která způsobila, že dopisovatelská činnost měla na její život vážný dopad také tím, že jí otec psaní zakázal.

Jak dále uvádí Vlasta Pittnerová ve vlastnoručně psaném životopise „Byla zaměstnána doma v obchodě. Psala a otiskovala tu a tam básně, leč pod různými pseudonymy, an otec jí tuto činnost zakazoval.“⁴⁰⁴ Když se po provdání dostala do Polničky „sblížila se s lidem tak, že počala psátí národopisná pozorování. Tu a tam uveřejnila něco v „Jitřence“ v Poličce vycházející, redaktor F. Popelka měl ji k tomu, aby psala více. Uveřejnila v roce 1889 práci „Miluščin štedrý večer“ ve Zlatých lístkách vycházejících v Písku, později tamže vzpomínky svých rodičů na Boženu Němcovou. Pak něco v kalendářích. Záhy byla vyzvána redaktorem Schulzem ke spolupracovníctví v „Zlaté Praze“, též J. V. Sládkem v „Lumíru“ i do Moravských listů. Téhož roku vyšla v „Mor. bibliotéce“ sbírka „Ze Žďárských hor“ a v „Příteli domoviny“ román „Na rychtě“.

Roku 1894 přestěhovala se do Prahy, kdež posud žije. Vzbudila svými pracemi psanými v dialektu horáckém pozornost Fr. Bartoše, kterýž si s ní dopisoval a jemuž pracovala v jeho „Dialektologii“, za což jí v přemluvě II. dílu této vyslovuje uznání. V „Národních listech“ měla řadu národopisných črt a Svatopluk Čech jí nabádal, aby psala pro lid v kalendářích, k čemuž jí též Fr. Bartoš vybízel. Stalo se tak a vydala též v „Laciné knihovně“, „Příteli domoviny“, „Libuši“, „Ludmile“ a jiných publikacích povídky pro lid. Delší práce vydala ve „Vlasti“, kde romány „V Olšovském mlýně“, „Jindra“, „Paňátko“, „Proklaté peníze“ obdržely od nejmenovaného přítele literatury vždy cenu 100 korun ve zlatě. Také též romány „Úředničtí sirotkové“, „Pepička Kopřivova“ a „Maloměstští vlastenci“.⁴⁰⁵

V závěru svého stručného životopisu Vlasta Pittnerová píše že „stále pracuje, řídíc se heslem vzácné kdys své příznivkyně Karoliny Světlé, která jí k pracím pro lid vybízela: „Vše pro tu drahou vlast, vše pro ten národ můj!“⁴⁰⁶

V době svého pobytu v Polničce publikovala pod pseudonymy V. Haznburská⁴⁰⁷ a Vlasta G. Pittnerová: mj. v časopise Naše snahy – vzpomínky na pouť k sv. Anně. Do brněnského časopisu Niva v říjnu 1891 přispěla obrázkem ze Žďárska Stará družinka. V letech 1886-1893 1x měsíčně v časopisu Jitřenka, který vycházel v Poličce, uveřejňovala „Vlastenecké epištoly“ – např. o popravě českých pánů po Bílé hoře, vzpomínky na F. Palackého, ale též příspěvky o údělu dřevorubců nebo o horácké kuchyni. Roku 1893 v časopise Švanda dudák v č. 11 vyšla črta ze Žďárských hor.⁴⁰⁸

V roce 1891 dokonce byla poctěna cenou 10 dukátů za povídku v Pečířkově kalendáři, kterou vypsál olomoucký vydavatel R. Promberger.⁴⁰⁹ Spolupráce Pittnerové s tímto

404 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany

405 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany

406 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany

407 V Lexikonu české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 2000, str. 936 je uveden v seznamu pseudonymů Vlasty Pittnerové také pseudonym Ladislava Hasenburská a V. Hasenburská. Pittnerová však během svého života tento pseudonym používala v několika dalších variantách, viz LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, k. 1- článek V. Haznburská in Hlas Národa, příloha Nedělní listy datum neuvedeno, odstříženo.

408 Němec, V.: Literární tvorba v Polničce s. 58-60 in Návrat Vlasty Pittnerové, Polná 2002

409 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20/B/1671 - vlastní životopis, 4 strany, s. 2

olomouckým nakladatelem, jehož předkové pocházeli z Polné, trvala 36 let. Později v letech 1911 až 1912 Pečírkův kalendář dokonce redigovala.

Vlasta Pittnerová hrála v mládí ochotnické divadlo. Dramatická tvorba jí proto byla blízká, o tom svědčí také její zajímavý článek o vzniku hry V. K. Klicpera Veselohra na mostě, jehož rukopis jsem objevila v její pozůstalosti.⁴¹⁰ Klicpera byl profesorem na gymnáziu v Hradci Králové „paní vlastenky deklamovaly a zpívaly – o besedách a piknikách česky i německy, účinkovaly dnes mezi vlastenci, zítra v důstojnickém klubu a bylo všady dobře (...) Profesor Klicpera, jak povědomo, zajímal se vřele o ochotnická divadelní představení“⁴¹¹ a byl častým hostem v měšťanských rodinách, jejichž dcery účinkovaly ve vlasteneckých představeních jeho her. Jednu z těchto měšťanských dcer, Terezu (Rézinku) Špirkovu, obsadil do role Popelky ve své tehdy nové hře Veselohra na mostě, a roli milovníka hrál Rézinčin budoucí manžel Karel Collino. Krásná Rézinka Špirková byla tedy první Popelkou v této hře. Vlasta Pittnerová tento skutečný příběh z roku 1826 literárně zpracovala.⁴¹²

Vlasta Pittnerová od počátku své publikační činnosti uveřejňovala články s různou tematikou v časopisech.⁴¹³ Lexikon české literatury u hesla Vlasta Pittnerová⁴¹⁴ uvádí abecedně přehled časopisů,⁴¹⁵ ve kterých spisovatelka své články a povídky publikovala⁴¹⁶

V pozůstalosti v Památku národního písemnictví jsou výstřižky z různých novin a časopisů⁴¹⁷ s články Vlasty Pittnerové, některé i psané pod pseudonymy. Jako ukázka postačí zmínit některé z nich: Pro časopis Spolku paní a dívek z roku 1895 napsala črtu z Národopisné výstavy Naše zahrádky – o zahrádkách v různých krajích a o rostlinách, které se v nich pěstují. V časopise Naše domácnost měla na pokračování nejméně 4 články týkající se horácké regionální kuchyně. Ve Vydrových

410 LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, k. 3 - 65/67- 115 - rukopis článku Pittnerová, V.: O Veselohře na mostě, nedatováno.

411 LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, k. 3 - 65/67- 115 - rukopis článku Pittnerová, V.: O Veselohře na mostě, nedatováno.

412 Vlasta Pittnerová chodila dva roky v Hradci Králové na měšťanskou dívčí školu a Růženka Collinová byla její spolužačka a celoživotní přítelkyně, do jejich rodiny často před svým sňatkem Pittnerová jezdila na návštěvy. Tereza Collinová-Špirková byla maminka této kamarádky, a příhodu jí zřejmě vyprávěla

413 Její publikační činnost je rozsáhlá, zdaleka nemohu zahrnout vše, co a kde spisovatelka uveřejňovala

414 Lexikonu české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 2000, str. 936

415 Lexikonu české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 2000, str. 936 - výčet většiny z nich: *Anděl strážný* (1914), *Besedy lidu* (od 1894), *sborník Božena Němcová* (1912), *časopis Beletristická příloha* (1897), *Čechie, Jitřenka (Polička od 1883)*, *Kalendář paní a dívek českých na rok 1905, 1906, 1909, Květy mládeže* (1896), *Lumír* (1894), *Malý čtenář* (od 1885), *Sb. Morava svým Maticím (Brno 1897)*, *Národní listy* (1902), *Náš domov, Naši mládeži, Niva (Brno 1891-94)*, *Zlatá Praha* (od 1892, Zora Brno (1883, debut třemi básněmi). Jedna z posledně uváděných je vtipná báseň, nazvaná *Návrh na novou módu*.

416 LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, k. 1 65/67 – výstřižek Pittnerová, V.: *Návrh na novou módu, ukázka-* „Zkrátka: mysl, povaha i zaměstnání po těch ozdobách by byly k rozeznání a pak, jaké by to pěkné bylo, kdyby po světě se rozhlásilo, v Čechách že nám nová móda povstala, které ani sama Paříž neznala.“

417 LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, k. 4 – desky výstřižků 1892 – 1925, č. 152-305, 65/62

besedách z 1. 6. 1910 vyšel článek Svornostenský bál, kde na základě zapsaného vyprávění své maminky píše, jak se v roce 1848 zakládaly sbory měšťanů Svornost, jak se po porážce revoluce v následujících letech pořádaly na jejich paměť Svornostenský bál s programem ve vlasteneckém duchu a všechny rodiny přinesly nějaké občerstvení – proto „skládání“ bál. V podobném duchu živou formou je psaný další článek Sokolský ples roku 1869, který psala už na základě svých vlastních vzpomínek, kdy ji na ples jako dvanáctiletou vzali rodiče. Zachytila tady i vzpomínku na výzdobu sálu a sokolská cvičení.⁴¹⁸

A dále tamtéž: V Jitřence v roce 1889 uveřejňovala na pokračování črtu Pověra v saloně. V časopise XX. věk z 25. 2. 1912 je její příspěvek Noční nález pod pseudonymem Vladimír Štěpánek. V nedělní příloze „Čech“ z 30. 11. 1919 má spisovatelka dva články – jeden pod jménem V. Hasenburská a druhý jako Vladimír Štěpánek. Bohužel velká část článků je obřezána tak, že není možno poznat ani o jaký časopis se jedná, ani zjistit datum vydání. Uvádím pro zajímavost některé z částečně zachovaných článků: v časopisu Jitřenka 1892 článek Upomínka na Josefa V. Friče, v Hospodářských listech stať Babiččina zahrádka, v Hlasu národa, jeho příloze Nedělní listy jsou dva příspěvky – pod pseudonymem M. Turnovská a V. Haznburská; v časopise Čech 1915 publikovala Vzpomínky na pruskou válku 1866.

Zaujala mě její vtipně psaná povídka O volbách, v časopise Niva, který je bohužel opět vystřižen tak, že není možno zjistit datum vydání. Příběh z maloměsta je zřejmě inspirován Polnou, líčí volby starosty, přípravy, zákulisní intriky a nakonec výsledek, který vede k roztržce dříve nerozlučných přátel sousedů, kteří dokonce připravovali před volbami svatby svých dětí. Některé volební praktiky se získáváním hlasů se příliš nezměnily.

Vlasta Pittnerová napsala jedinou divadelní hru – komedii o třech jednáních Panstvo ze zámku.⁴¹⁹ Uvedl ji např. Ženský spolek „Chaloupka“ Božena Němcová v Praze ve prospěch fondu na dům v stáří strádajících výtvarných umělkyň a literátek v neděli dne 19. dubna roku 1925 v divadelním sále jako nové divadelní představení.⁴²⁰ Děj této divadelní hry se odehrává v malém městě na zámku v roce 1825. Hru s oblibou uvádějí vesničtí ochotníci.

Vlasta Pittnerová uměla od dětství německy. Díky své dobré znalosti němčiny psala fejetony a články do německého tisku. Články, ve kterých informovala o aktivitách především českého ženského hnutí. Např. k 50. výročí úmrtí Boženy Němcové⁴²¹, dále fejetony o společenských

418 Tyto bály Pittnerová zmiňuje ve svých knihách *Maloměstští vlastenci*, Praha 1991 a v knize *Páni od stavu*, Polná 1991

419 Pittnerová, V.: *Panstvo ze zámku*, Praha 1900

420 „Scéna divadelní ženského spolku „Chaloupka“ Božena Němcová v Praze, sehraje na počest pí spisovatelky Vlasty Pittnerové ve prospěch fondu na dům stáří strádajících výtvarných umělkyň a literátek v neděli 19. dubna 1925 o 3.hod. odpoledne v novém divadelním sále U České Koruny, Vinohrady, Korunní třída 32 nové divadelní představení *Panstvo Panstvo ze zámku, Veselohra o 3. jednáních*, napsala Vlasta Pittnerová, režie Karla Walterová, děj v malém městě, kde jest vrchnostenský zámek, v kterém bydlí pensistky. Čas roku 1825, během tří neděl.

421 Městské muzeum Polná, *pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po 20 B 1782 - článek k 50. výročí úmrtí Boženy Němcové, Union, 21. ledna 1912.*

akcích, které pořádala Ústřední matice školská, např. o bazaru na Žofíně, o maškarním plese a o Dámském kruhu.⁴²²

Pittnerová spolupracovala také s krajanským tiskem v zámoří, redaktori ji opakovaně žádali o příspěvky nebo přímo o její knihy. V časopise *Česká žena*⁴²³ v roce 1925 byly otisknuty její povídky na Žitném poli a Čtvery děti.⁴²⁴ Spolupracovala s krajanským časopisem *Hospodář z USA – Omaha, Nebraska*, kde často vycházely její povídky. Dokumentují to mj. dva dopisy⁴²⁵ z pozůstalosti Pittnerové z roku 1923. Přispívala také do amerických krajanských kalendářů, především povídkami.

Domnívám se, že rukopis vlastního životopisu Vlasty Pittnerové mohl být původně určen pro účely některého z těchto časopisů. Proto také byl psán v er formě. V pozůstalosti se nachází dále dopis z amerického Texasu, kde žilo začátkem 20. století mnoho moravských krajanů, od věrné čtenářky, učitelky z města Penelope, která prosí o informaci jak její knihy získat „ať to stojí, co stojí, milerádi zaplatíme, jen když je budeme mít v naší knihovně.“⁴²⁶

Láska k literatuře se v rodině Pittnerů přenesla i na potomky dcery Boženy, provdané Vítkové, tedy na synovce a neteře Vlasty Pittnerové. Záslouhou synovce Gustava Vítka vznikla v Polné na náměstí „Husova knihovna“.

5.5. Spisovatelka a překladatelka Vlasta Pittnerová

Tvorbu Vlasty Pittnerové je možno rozdělit podle mnoha kritérií, podle mého názoru např. podle prostředí, kterému je věnována: z ovzduší vesnického, z maloměstského prostředí, prózy z lesnického prostředí a z prostředí zámeckého.⁴²⁷ Kromě toho napsala několik povídek s autobiografickým laděním, což jsou novely Antonín Janovický, Výbava mojí maminky, Co jeseň zavála, a zejména O dřevěném chlebě, silně inspirovaná jejím životem s manželem a nevlastními dětmi v Polničce.

Z většiny jejích prací je zřejmý vztah k národu a k českému jazyku. Ztotožňují se s názorem Jaroslavy Janáčkové, která takový přístup nazývá „vlastenectví v kladném a tvořivém smyslu, citový patos národního uvědomění“.⁴²⁸

Osou tvorby Vlasty Pittnerové z lidového prostředí je klasický cyklus výroční a rodinné obřadnosti, události jako námluvy, svatby a křtiny, pohřby, ve kterých se zrcadlí životní běh jednotlivců, jejich rodin, příbuzných a sousedů i svátky spjaté s církevním a zemědělským

422 Publikovala články např. *Weltmarkt auf dem Zofin, Ein schwindendes Haus, Ein Frauenheim*

423 *Časopis Česká žena - Semi - monthly Magazin, Devoted to the interest of the Czechoslovak Catholic Women of America, St. Louis Montanta*

424 *LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, k. 4 – desky výstřižků 1892 – 1925, č. 152-305, 65/62*

425 *LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, k. 1 - 53-54/ 65/672. 10. 1923 a 15. 11. 1923 Dopisy od redaktora Hospodáře Josefa Březáčka 53-54/ 65/67*

426 *Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20/ B/1492 - dopis od Mary Brighton, 28. září 1924*

427 *Ottův slovník naučný z nové doby, díl 4, svazek 2, Praha 1937, s. 1088*

428 *Janáčková, J.: Román mezi modernami, Praha 1989, s. 82*

rokem. Takovou cykličnost autorka nachází nejen přímo na vesnici, ale i v lesnickém a maloměstském prostředí a dokonce i u zámeckého úřednictva. Pittnerová popisovala přechodové rituály na křtinách, kolem svatby i při posledních věcech člověka a propojovala je se slavnostmi poutí, posvícení, adventních obchůzek, se slavením Vánoc a masopustu, velikonočními obřady a koledou, a praktikami kolem letního slunovratu. Zároveň je tu ale zachycena i méně malebná všednost s důrazem na úlohu ženy v rodině a hospodářství.

Z jejích knih z venkovského a lesáckého prostředí vyznívá úcta a láskyplný vztah venkovanů k polím a lesům, k půdě, která je živí, což doplňují spisovatelčiny živé postřehy z každodenního života a přesné popisy. Věděla, jak pracovali řemeslníci a sedláci, stejně jako myslivci a lesní dělníci a byla obeznámena i s životem pytláků. Zнала pracovní náradí a nástroje, orientovala se v lidové architektuře, ve vybavení domácností a řemeslnických dílen. Věděla, jak se lišil všední, sváteční a obřadní lidový oděv a jak se po generacích proměňoval. Zajímala ji jazyk jednotlivých sociálních vrstev i jeho dialektologické zvláštnosti, výběr křestních jmen, a samozřejmě i všechno to, co bývá řazeno pod sociální kulturu. Je to pohled širší než u soudobé klasické etnografie, protože autorčiny postřehy zahrnují i kulturu panského úřednictva v jeho vnější okázalosti i vnitřní, někdy málo reprezentativní chudobě materiální i duchovní.

Velmi dobře působí například líčení toho, jak se přijímaly a „uctívaly“ návštěvy v různých společenských vrstvách, jaké byly vztahy mezi sousedy, mezi příbuznými i mezi členy rodiny. Jak velice se šetřilo i v bohatších rodinách. Nové nitě a látky byly drahé, a proto se využilo vše, co bylo v domácnosti staršího. Často byl přepychem i papír a psací potřeby. V tvorbě Vlasty Pittnerové se rovněž zachovaly zprávy o dnes již zaniklých povoláních – např. povídka Popelářka a povídka Chudý sekerník.

Vlasta Pittnerová si v popisech přímo libovala, stejně jako v psaní o přípravě jídel a kuchyňském náčiní, možná se tak přenášela zpět do míst a prostředí svého mládí a pomáhalo jí to překonávat životní strasti, stejně jako jejím čtenářům. Vesnický „román (...) exponoval sociální problematiku s touhou naznačit její možné řešení. (...) Směřoval k lidovému čtenáři, kterého chtěl uvědomovat, protože vycházel vstříc vkusu publika, jemuž se jen výjimečně dostalo vyššího vzdělání literárního rozhledu.“⁴²⁹

O smyslu idyly v literatuře výstižně píše Jaroslava Janáčková: V 19. století „vyrostla realistická idyla (...). Idyla neskončila uprostřed minulého století (...) že vlastně idyly podnes masově působící vznikaly v éře realismu, (...) žánr který trvá.“ A dále „střízliví realisté (...) uchopili ji po způsobu selanky, vybavili ji vši pravděpodobností, sugestivností i reálným poznáním lidí a krajin, aby obohacovala představivost svého čtenáře, upevňovala povědomí životních hodnot a pocit spoluzodpovědnosti za ně.“ Idyla, zbudovaná na těchto ideových základech a obsahující toto poselství mohla nacházet vděčnou rezonanci také za časů protifašistického zápasu i pak v letech poúnorového nástupu a ani tím své možnosti nevyčerpala.“⁴³⁰

429 Janáčková, J.: *Román mezi modernami*, Praha 1989, s. 239

430 Janáčková, J.: *Román mezi modernami*, Praha 1989, s. 84

Začátkem 20. století se stala Pittnerová vedle Němcové, Světlé a Javořické nejoblíbenější autorkou.⁴³¹ Podle statistik obecních knihoven⁴³² patřila Pittnerová k nejčtenějším autorkám a její spisy byly oblíbeny v nejširších vrstvách. V pořadí českých autorů řadily Pittnerovou na 16. místo. Její knihy se prodávaly také na Slovensku, jak se dozvídáme z dopisu Boženy Kuličkové z cesty do Trenčianských Teplic.⁴³³

Vlasta Pittnerová byla už za svého života vyhledávanou spisovatelkou, jak dokazuje např. jeden z inzerátů čtenářek Lady: „Prosím o laskavou odpověď, zda by některá čtenářka Lady neprodala a za jakou cenu některé knihy Raisovy neb Jiráskovy (...) neb od Pittnerové něco, ovšem že trochu zachované. Dlouhodobá odběratelka Lady.“⁴³⁴ Veřejnost se zajímala nejen o její dílo ale i o její privátní život, jak svědčí např. jedna ze zpráv v aktualitách v tisku: „Lidová spisovatelka Vlasta Pittnerová se podrobila operaci šedého zákalu očního“⁴³⁵.

Od roku 1894, kdy se po rozluce s manželem trvale přestěhovala do Prahy, vycházely její knihy v lidových knihnicích, Moravské bibliotéce, Příteli domoviny, Modré knihovně, Matici lidu, Libuši, Laciné knihovně národní, Moravsko-slezské kronice, později i v knihovnách přísně katolických.⁴³⁶

Kritika vyčítala Pittnerové mimo jiné, že nevěnovala větší pozornost popisům krajín a charakterovým rozborům postav. Například Masarykův slovník naučný hodnotí dílo Pittnerové „v počátcích své literární činnosti líčila mnohdy s národopisnými podrobnostmi, ale bez porozumění pro krajinný svéráz a duševní složitosti života horalů z okolí Žďáru (...) poměrně nej-cennější ty povídky, v kterých líčí život zámeckého panstva.“⁴³⁷ V nekrologu Vlasty Pittnerové Arne Novák uvádí, že „důkladné znalosti mravu i bytu horalů žďárských dodávají s přesným zbarvením nářečným hlavní cenu jejím povídkám i románům (...) ideí ani básnického živlu v nich není a pro národopisce i filologa mají větší hodnotu než pro umění slovesné.“⁴³⁸

Prózy Vlasty Pittnerové „zaujaly důvěrnou znalostí regionálního prostředí, citovým ztotožněním s prostými obyvateli kraje pod Žákovou horou i snahou zachytit jeho mizející svéráz. Spolu se záznamy lidových písní (někdy i s údaji o jejich provenienci a s dialekticky zabarvenými dialogy prostoupenými mnoha lidovými rčeními vytvářela tato popisná složka i značnou, ve své době oceňovanou dokumentární hodnotu těchto próz.“⁴³⁹

Zápas s nouzí se promítl do kvality některých spisovatelčiných prací, především v posledním období, což souviselo s nadprodukcí, do níž Pittnerovou hnala existenční situace a také snaha uspokojit rostoucí čtenářský zájem, dokud trval. Často psala na objednávku, do druhoradých časopisů či almanachů pro nejprostší čtenáře anebo s krátkým termínem, čímž její

431 *Ottův slovník naučný z nové doby, díl 4, svazek 2, Praha 1937, s. 1088*

432 15. března 1932 výstřížek z neoznačených novin, který je na nástěnce v Síni rodáků v Polné

433 Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20/B/1875 - dopis ze srpna 1925 od Boženy Kuličkové

434 *Aktualita časopisu Lada, Mladá Boleslav, 20. června 1925, č.?, s. 144*

435 *Aktualita časopisu Lada, Mladá Boleslav, 20. března 1925, č. 3, s. 143*

436 *Pernica, B.: Vlasta Pittnerová. Nástin života a díla s devíti fotografiemi, Znojmo 1938, s. 11*

437 *Masarykův slovník naučný, díl V. Praha 1931, s. 717*

438 *Novák, A.: Vlasta Pittnerová zemřela, Lidové noviny, 9. března 1926*

439 *Lexikon české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 2000, str. 935-937*

práce utrpěly. O její šetrnosti a nepřilíš dobré finanční situaci svědčí nepřímo také skutečnost, že její rukopisy jsou vesměs psány na prázdné straně již popsaných papírů, starých účtů a formulářů a písmo často jeví známku spěchu.

Vlasta Pittnerová byla také překladatelkou. Na žádost Vojty Náprstka přeložila z němčiny protiválečnou knihu pozdější nositelky Nobelovy ceny za mír Berthy Suttnerové.⁴⁴⁰ Překlad německé knihy *Die Waffen nieder!*⁴⁴¹ pod českým názvem *Odzbrojte!* vyšel roku 1896. Pittnerová tuto knihu věnovala Vojtovi Náprstkovi.

Souborné vydání díla Vlasty Pittnerové vycházelo v Sebraných spisech, které vydával olomoucký nakladatel Romuald Promberger. Edice vycházela v letech 1919 až 1940, celkem to bylo 51 svazků.⁴⁴²

Korespondence chodila spisovatelce překvapivě i do pražské kavárny Slavie, kde trávila dost času, bylo tam teplo, mohla kouřit a psát. Dozvídáme se o tom z několika dopisnic, kde je uveden adresát např. „velectěná a spanilá“⁴⁴³ pani Vlasta Pittnerová spisovatelka a básnička v Praze, adresa „kavárna Slavie u okna“⁴⁴⁴ nebo druhý pohled s uvedením adresáta a adresy „kavárna Slavie u okna sedící, Vlasta Pittnerová.“⁴⁴⁵ Dominantní důraz na idylické pokojné vyznění jejích próz, to vše s cílem vytváření iluze poklidného života s jeho téměř černobílými pravidly, plnilo svou společenskou funkci, takže se k jejím příběhům čtenáři a hlavně čtenářky utíkali v potřebě útěchy a uklidnění v dobách osobních a společenských krizí. V tom je zřejmě stálá obliba příběhů Vlasty Pittnerové. O reakcích čtenářů v tomto smyslu svědčí množství dopisů, zachovaných v obou pozůstalostech.⁴⁴⁶

5.6. Postavení žen a motiv nevlastní matky v díle Vlasty Pittnerové

V próze Vlasty Pittnerové se objevuje mnoho ženských charakterových typů a reprezentantek různých generací a různého sociálního postavení, což dokládám volbou příkladů a při rozboru jednotlivých děl, kde jsem se zaměřila v souladu se svým tématem na ženu a její postavení ve společnosti.

Žena nabývala ve společnosti hodnoty až vedle svého manžela. Hlavou paternalistické rodiny byl otec, většinou přísný k ženě a dětem, často nemilosrdný, který má přednost ve všem: nejlepší kousky jídla, všichni mu jdou z cesty, rozhoduje o všem, včetně postavení manželky a ostatních žen i dětí v rodině, jejich sňatcích, profesích, osudech, může užívat rodinného

⁴⁴⁰ Berta von Suttner (1844-1914) česko-rakouská publicistka a spisovatelka, roku 1905 se stala první ženou, již byla udělena Nobelova cena za mír.

⁴⁴¹ Suttner, B. *Die Waffen nieder!* Leipzig 1889

⁴⁴² *Lexikon české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 2000, str. 937*

⁴⁴³ Pittnerová je na přijaté korespondenci oslovoována např. *vážená, slavná naše, vynikající spisovatelka, zasloužilá spisovatelka, naše spisovatelka, slovníká, drahá, velectěná přítelkyně spisovatelka, velectěná a spanilá spisovatelka a básnička, její blahorodí.*

⁴⁴⁴ *Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po-20/B, nedatovaná pohlednice s nečitelným podpisem*

⁴⁴⁵ *Městské muzeum Polná, pozůstalost Vlasty Pittnerové, Po – 20/B, dopis z roku 1904, s nečitelným podpisem*

⁴⁴⁶ *Návrat Vlasty Pittnerové, Polná 2002, s. 108 - 117*

majetku i rozmařilým způsobem, takže rodinu někdy i ožebračí (karty, alkohol, špatné hospodaření nebo finanční investice). Žena matka, rodí jedno dítě za druhým a díky vysoké úmrtnosti, nedostatečné lékařské péči a osvětě mnohdy přitom umírá, často ukládá do hrobu i své děti. Pevnou rukou musí vést hospodářství a domácnost, kde je zapřažena od rána do večera, také děti musí pomáhat a poslouchat bez odmluvy.

Z díla Vlasty Pittnerové vyznívá názor a vlastní životní zkušenost, že každý člověk a hlavně žena se musí se svým osudem vyrovnat a nepodléhat mu. Příběhy v jejích románech a povídkách jsou realistické a nesentimentální, akcentují zejména postoj takových žen, které se nepoddávají nepřízni osudu a snaží se s větším či menším úspěchem najít řešení své situace. Mimoděk tak vyvolávají úctu čtenáře a dodávají mu naději a povzbuzení. Také proto měly příběhy z knih Vlasty Pittnerové takový ohlas především v řadách ženských čtenářek a jsou v oblibě a vydávány dodnes. Osudy žen jsou si přes časovou vzdálenost stále tak podobné. V této kapitole uvádím ukázky ze spisovatelčiny tvorby k ženskému tématu.

5.7. Páni od stavu

Kniha *Páni od stavu*⁴⁴⁷ podává řadu obrazů ze života žen na malém městě v 19. století. Autorka uvádí do děje různé typy žen z rozdílných sociálních skupin a dokumentuje jejich výchovu a postavení. Prostředím této knihy je maloměsto se soukenickou výrobou, a je jasné, že se autorka inspirovala vzpomínkami na rodné město. Pittnerová dokázala zdařile charakterizovat postavy nejen tím, jak o nich vypráví, ale také jak nechává vyznívat jejich názory, které formou přímé řeči začlenila do svých vyprávění. Na pozadí života města se odehrává příběh rodiny soukeníka Svatoně.

Hlavními osobami příběhu jsou členové rodiny churavějícího mistra, jednoho z největších soukenických výrobců v městečku: dva dospělí synové Johan a Lorenc, kteří – ač již sami jsou soukeničtí mistři – pracují doma v dílně s otcem, a dvě dospělé dcery, k řemeslu šikovná Mančinka a slabá, na tuberkulosu postonávající Karolínka. Jaká byla výchova dcer a tvrdý přístup k dětem v takové soukenické rodině: „U obou kusů sukna byly zaměstnány dcerky Svatoňovy. Třímaly obě železné nástrojky zvané „nopajzny“ a „nopovaly“, vytahující kazy ze suken (...) Práce tato, na pohled snadná, namáhala dosti oči a prsty také umdlévaly, leč patřila téměř všady v soukenických rodinách k úkolu žen a dcer mistrů (...) A ona, Mančinka, věděla, že se o ní povídá po městě, že rozumí řemeslu jako stará mistrová.“⁴⁴⁸

„O Karolínce se pak říkalo, že jest slabou (...) Arci že by trochu procházek a méně ustavičné, byť ne právě tuze namáhavé práce dívce prospělo – upozornil paní Svatoňovou i lékař. Leč paní mistrová pohodila hlavou, pravíc, že ona od mládí pracovala v domácnosti, při řemesle i na poli a že byla vždy zdráva, to že přejde. A Svatoň řekl, že jeho děti musí pracovati

⁴⁴⁷ Pittnerová, V.: *Páni od stavu*, Olomouc, 1919

⁴⁴⁸ Pittnerová, V.: *Páni od stavu*, Olomouc, 1919, s. 13

a zasloužit si svého podílu, tak jako on a jeho sestry(...)⁴⁴⁹ A dále zažitá praxe, pokud jde o budoucí sňatky: „Že si Svatoňův dědic jinou, než soukenickou dcerku nevezme, to bylo jisto. To patřilo k té pýše „pánů od stavu“, že se jejich děti ženily a vdávaly mezi sebou.“⁴⁵⁰

Autorka uvádí, jaký měly osobní příjem ženy ze soukenických rodin: „Kupovala paní Svatoňová sobě i dcerám pěkné, drahé šaty, na kteréž že nestačí utržené peníze za smetenou pod stroji a stavy vlnu, tak zvaný „puch“, za „konce a šlaky“, za zbytky outků, jak býval tento příjem téměř všude od mistrů ženám ponechán, lehce se uhádlo. Však se také vědělo, že paní Svatoňová neplatívá krejčímu penězi, ale sukmem, to když se tak některý kus doma „rozdělal“ ku prodeji známým.“⁴⁵¹

Manželé si tykali, ženy oslovovaly svého muže pantáto a ti je panímámo. Prostřednictvím těchto příběhů se dozvídáme o postupných změnách ve vzájemném vztahu manželů a jistém pokroku k liberalizaci manželství a tím menší podřízenosti manželek: „Mladé paničky neříkaly už svým mužům „pantáto“, jako jejich matky, ujalo se nějak oslovování křestním jménem neb i příjmením. Mančinka říkala tedy „Novák“ nebo „muž“, protože se jí jeho jméno Kašpar nelíbilo.“⁴⁵²

K dílně, jak bylo na malých městech obvyklé, patřila pole a zemědělské hospodářství. V soukenické dílně, která byla přímo v patře domu, pracovali všichni členové rodiny a kromě toho námezdné pracovní síly – muži na strojích a ženy jako soukačky a pěchovačky. Postavení takovýchto žen a jejich dětí nebylo lehké a také s tím kniha seznamuje: „Mezi obědem přišlo a šlo nahoru několik dětí, nesoucích otcům při stroji pracujícím i matkám soukačkám a pěchovačkám v košíkách a hrnkách v šátkách zavázaných oběd(...) Nebylo tuze pohodlné, že chodily vždy světnicí. Byly arci z dílny ještě jedny schody vedoucí do síně, leč ty byly zavřeny (...) Nedůvěřovalo se dělnictvu, aby si tamtudy neodnesli nějakých zbytků.“⁴⁵³

Vztahy mezi ženami různých společenských tříd byly dané a každý se podle nich choval. „Vy, Brožko!“ zavolala paní Svatoňová na jednu dělnici, starší osobu. „Ano, ponížene prosím, paní mistrová“, odvětila tato a netáže se co a jak, šla s ní na dvůr a do chléva. Tam podestlala, zašla s putnou do světnice pro teplou vodu, pak ve chlévě do této přidala rozsekané brambory smíšené s otrubami a vařeným zrním(...) A napojila obě dobře hleděné krávy.“⁴⁵⁴ Autorka seznamuje s tím, jak žila dcera této dělnice Brožové, Stázi a jak to bylo se vzděláváním dívek na maloměstě i se samostatnými živnostnicemi – zde švadlenami: „Dcera Brožové Stázi byla švadlenou, a že nepracovala při soukeničině měla děkovati té okolnosti, že ji zdarma vyučila chromá panna Marjánka, která si držela při švadlenské živnosti vždy několik děvčat, které vyučila a které jí šily pak rok zdarma a dále za plat. Učení trvalo dvě léta a to již učednice hezky pošily. Ve školách se tehdy ručním pracím ještě nevyučovalo“.⁴⁵⁵

449 Pittnerová, V.: *Páni od stavu, Olomouc, 1919, s. 18*

450 Pittnerová, V.: *Páni od stavu, Olomouc, 1919, s. 20*

451 Pittnerová, V.: *Páni od stavu, Olomouc, 1919, s. 19*

452 Pittnerová, V.: *Páni od stavu, Olomouc, 1919, s. 120*

453 Pittnerová, V.: *Páni od stavu, Olomouc, 1919, s. 25*

454 Pittnerová, V.: *Páni od stavu, Olomouc, 1919, s. 38*

455 Pittnerová, V.: *Páni od stavu, Olomouc, 1919, s. 39*

Spisovatelka popisuje dobu kolem poloviny 19. století, kdy v městě byla jen smíšená obecná čtyřtřídní škola, takže tam se dívky ručním pracím nenaučily. „Švadleny mívaly učednic i za plat dosti. Arci byl tento nepatrný, tak jako později výdělek vyučenek. (...) Ale Stázka byla tak dovednou, že ji Marjánka podržela a záhy byla přední její švadlenou, která prý po ní zákazníky kdysi podědí (...) Měla Marjánka toho času krom Stázi, své „pravé ruky“, čtyři švadleny, tři učednice a deset děvčat z lepších domů, které počínaly zatím pléstí a háčkovati i šit'kovati. Šití se učivaly až od devíti, dvanácti let a vyšedše školu, chodívaly šití jenom odpoledne, jsouce doma matkám při vaření k ruce. Déle než do šestnácti let se do šití nechodilo.“⁴⁵⁶

Autorka se věnuje i dalším ženám v městečku a jejich postavení: „(...)mělatě paní svoje příjmy z prodeje mléka a másla a stálé zákazníky pro výbornou jakost obého, také za telátka jí ponechával pan manžel peníze. I jednoho neb dva vykrmené vepříky ročně odprodala (...) Chlubila se vždy, že „od mléka“ kupuje dceři kromě parády i výbavu a platí kávu a cukr do domácnosti.“⁴⁵⁷

A osud staré panny: „A proč oni se nevdaly, slečno Amély? Napadlo se Julince tázati. „Milá slečinko, protože jsem neměla kauce (tu musela mít nevěsta důstojníka, který se chtěl oženit, po jeho smrti jí pak zbyla jakožto penze a jediný zdroj obživy) a nechtěla jsem si vzítí jiného než oficíra. A i kdybych byla chtěla, nešlo to. Rodiče neměli nic, zhola nic a kauce, co měla matka, byla dávno prodlužena. Oficírům lidé půjčí, však se to na paninu kauci pojistí a jednou přece zaplatí. A úroky se platí třeba i z úroků té kauce. Co zbylo, mám, ale s tím by si byl starou pannu vzal sotva vdovec úředník,“ trpce řekla Amély.“⁴⁵⁸

Pittnerová naznačuje také, že veřejnost začíná oceňovat důležitost vzdělání dívek, i když zatím jen v omezené míře možností, které ženy a dívky v té době měly:

„Škoda, že nedali, paní domáci, slečinku někam do nějakého institutu. Aby se naučila německy, francouzsky, na fortepiano a na kytaru. (...)Aspoň do kláštera měli slečinku dát,“ řekla Amélie. „Ale vždyť byla rok v Jihlavě, mluví německy a naučila se na faře vařit,“ zajektala paní domáci.“⁴⁵⁹

Zpočátku poměrně zámožná rodina soukeníka Svatoně se po jeho smrti dostává do stále větších problémů bez pevné otcovy ruky vlivem nevhodného sňatku syna Johana-Jana (Jak píše autorka, němčilo se tehdy se jmény dost)⁴⁶⁰ se švadlenkou Stázi. Johan ji přivedl do jiného stavu a matka, otřesená smrtí dcery Karoliny nakonec souhlasila s nerovným sňatkem. „Když můj syn zkazil Stázi čest, musí to napravit, musí ji očistit. Vezmeš si ji, Johan, a to hned, ať je hanba menší (...)ale doma nezůstaneš. Sem patří za paní zase jenom dcera mistrova, a tu sem dovede Lorenc. Ten snad si dovede lépe vybrati.“⁴⁶¹

456 Pittnerová, V.: *Páni od stavu, Olomouc, 1919, s. 39-40*

457 Pittnerová, V.: *Páni od stavu, Olomouc, 1919, s. 46*

458 Pittnerová, V.: *Páni od stavu, Olomouc, 1919, s. 50*

459 Pittnerová, V.: *Páni od stavu, Olomouc, 1919, s. 51*

460 *Johann a Johan, Johanes, druhý tvar je „česká“ verze jména*

461 Pittnerová, V.: *Páni od stavu, Olomouc, 1919, s. 97*

Rodina i soukenický cech mladým manželům vytvořil dobré startovní podmínky k založení rodiny i soukenické dílny. Přestože se brali z velké lásky, jejich vztah se stále horšil, Stázi je špatnou manželkou i matkou, doma vládne nepořádek a nepohoda. Johan začal holdovat alkoholu a kartám, zanedbávat řemeslo. Městečko Stázi neodpustilo, že se vdala nad svůj stav a nepřijalo ji v nové roli. Stázka měla pocit méněcennosti v novém společenském postavení a léčila ho tím, že se začala vynášet nad sousedky přehnanou parádivostí a rozhazovačností ve všem.

Situace ublížila i vyhlídkám Mančinky na dobrý sňatek a původně pěkné vztahy mezi členy rodiny se zhoršily, láska se vytratila. Johan Stázku často bije, řemeslo upadá. Stázka hledá útěchu v náručí závodčího (policejního úředníka v městečku). Má s ním dítě a při jeho porodu umírá.

Johan se po její smrti již neoženil, najal služebnou a jeho matka, paní Svatoňová, se k němu nastěhovala, uvolnila se mu pomáhat také s dětmi. „že ona nejlépe Jana ochrání před opětným návykem pití, jí dodalo zmužilosti k té opravdu pro ni již namáhavé úloze (...) stará paní brzy se opět vpravila do všeho a v té milé práci při řemeslu, byť i v jiné míře a rozsahu než jak prve byla zvyklá, téměř omládla (...) věrná, stará matka nesla vše s ním.“⁴⁶²

Pittnerová rovněž v knize objasňuje, co způsobilo nový rozmach soukenictví a tím rozkvět celého kraje, který se odrazil i ve společenském životě: „Byl shon v našem městě. Měšťanstvo chystalo se na ples. Pořádány v posledních letech stále slavné plesy, byly dobré výdělky a mistři soukeničtí si popřáli více, než jindy. Po válce roku 1866, kdy baron Skene převzal dodávky armádě a zaměstnal všechny soukenické továrny i soukromé dílny venkovských měst, počalo soukenictví, jak si „páni od stavu“ hrdě říkali, kvést zrovna zlatým květem.“ Již před válkou 1866 založený čtenářský a zpěvácký spolek (...) Počali se soukeníci shánět více po novinách (...) Ale přitom cítili se občané přece Čechy a vlastenci (...) učili se vlasteneckým písním a když vznikla myšlenka sokolská, tu našla záhy úrodnou půdu v našem horském městě. Přistupovali houfně k Sokolu (...)⁴⁶³

Nemyslím, že v Pánech od stavu je to jen didakticky pozvednutý ukazovák autorky – porušili mravnost, porušili pravidla pevné sociální stratifikace, tak na to doplatili. Je to zřejmě příběh ze života, zachycení toho, jak se člověk málo vzdělaný a nepřipravený špatně vyrovnává s přechodem do jiného sociálního statusu ve společnosti, která je stále ještě patriarchální, starosvětská a pevně stratifikovaná. Je-li tím člověkem mladá žena, je to ještě složitější a vyústění je pak tragické. Zdá se, kostra příběhu je pravdivá, podle autorčiných vzpomínek to tak často chodilo.

⁴⁶² Pittnerová, V.: *Páni od stavu, Olomouc, 1919, s. 205-206*

⁴⁶³ Pittnerová, V.: *Páni od stavu, Olomouc, 1919, s. 110-111*

5.8. Úředničtí sirotkové

Knih *Úředničtí sirotkové*⁴⁶⁴ ukazuje život v jiném prostředí, odehrává se mezi zámeckým úřednictvem v době předbřeznové. V tomto příběhu Vlasta Pittnerová mistrně zachytila tehdejší pomalu zanikající zámeckou úřednickou společenskou vrstvu. Vypráví se v ní především o neveselém životě starých panen z řad zámeckého úřednictva na venkovském zámku, kam šlechta zavítala jen zřídka. Líčí kastovníctví mezi byrokraty, jejich paničkami a dětmi, zejména jak se odráží na osudech zestárlých dcer a vdov po zámeckých správcích, účetních a písařích, kterým se říkalo úředničtí sirotkové. Sleduje život a zvyklosti zámeckého úřednictva, způsob mluvy, oslovování (matka je mutrlinka, otec fotrle nebo fotrlínek) etiketu, způsoby pohoštění, oblékání (např. na návštěvy se oblékali jinak podle toho, k jak společensky postavené rodině se šlo atd.).

Stará panna Frici se po smrti svého otce, zámeckého „rentmajstra“ stává úřednickým sirotkem, smí dožít na zámku a je jí po otcově smrti, jak bylo zvykem, vyměřena nevelká penze. „Pensička malá skrovná (...) Tak na sůl k chlebu, jak se říkávalo, (...) Jak mohl věděti každý, že z daru dvou sáhů dříví, k pensičce připsaných, se slečna mnoho neohřeje. A aby si přikupovala, ač pro pensisty a sirotky byla vždy jakási sleva i přízní lesmistrovou a ty pensijní sáhy byly hodně vyrovnané, na to nebylo ani pomyslení.“⁴⁶⁵

Její otec rád hrával karty a nezanechal jí žádný majetek. Jako „úřednický sirotek“ – pensistka – se musela po otcově smrti přestěhovat do jiného zámeckého křídla a jít se představit do rodin, které jí sice znaly, ale ne v tomto novém společenském postavení.

„Přičesala se Frici a oblékla vážné své černé vlněné šaty, které si byla pořídila před třemi lety k smutku za jakéhosi strýce. Nemusila si při otcově smrti ničeho řídit a zámecké paničky pochválily ji za tuto spořivost a obezřetnost. Přes šaty vzala Frici velký, černý, kašmírový šátek s dlouhým třepením a vyšíváním v cípu, který se složil navrch.“⁴⁶⁶

Všimla jsem si zde rozdílu, s jakým ji přijímali nyní v těchto úřednických rodinách či v domácnostech, jak se změnila i titulatura této osiřelé staré slečny, není již „jemnostslečnou“, ale jako všechny ženy v tomto postavení je nyní oslovována jako „frajle“:

„Jindy by byli povstali oba a pan direktor by byl Frici přinutil zaujmout jeho místo. Dnes ale paní direktorová poukázala na židli u stolu a řekla prostě: Vezmou plac, frajle Frici. a usedla. Jindy by o překot běžela ke skříní pro stupečku a skleněný talířek na cukroví, zvonila na kuchařku, ať připraví rychle ještě kávu pro jemnostslečnu Frici – dnes byla „frajli“ Frici židle jenom ukázána. – Tak jak se mají na pensi, frajle Frici? Tázal se pan direktor, odfouknuf mocný kotouč kouře z dýmky (...) (jindy by byl prosil o dovození, smí-li kouřit dále, a Frici byla by toto svolení udělila s podotknutím, že pan fotrle také kouří).“⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Pittnerová, V.: *Úředničtí sirotkové*, Olomouc, 1915

⁴⁶⁵ Pittnerová, V.: *Úředničtí sirotkové*, Olomouc, 1915, s. 5

⁴⁶⁶ Pittnerová, V.: *Úředničtí sirotkové*, Olomouc, 1915, s. 16

⁴⁶⁷ Pittnerová, V.: *Úředničtí sirotkové*, Olomouc, 1915, s. 19

Frici se spřátelila s jiným „úřednickým sirotkem“, již starší frajlí Helmi: „Jim není a nebude tak zle, frajle Frici, jako mně. Jim přece něco zůstalo, ale já jsem sotva zachránila pár kousků nábytku a něco od prádla (...) Mutrlinka dvacet let stonala, ležela, já jsem nevěděla, co je mladost (...) A co mě mutrle naučila, když mohla pár dní být na nohou, to umím. (...) Od šestnácti jsem hospodařila (...) jak fotrle poroučel a jak jsem dovedla (...) Když jsem se začala o výbavu starat, odbýval mě pan fotrle, že je dost času, že je lépe držet peníze pohromadě.“⁴⁶⁸

Obě staré slečny společným přátelstvím získaly radost ze života, začaly se přátelit s lidmi z podzámčí a z fary, s učitelem a mladými slečnami a zúčastňovat se s nimi společenského života.

A tady se ve své tvorbě Vlasta Pittnerová dostává k nabídce řešení – ukazuje, že ani staré panny, ani ženy manželky nemusí mít na starosti jen rodinu a domácnost, že umí a rády se připojí i ke společenské a kulturní činnosti v městě. Ta je pak zpětně ovlivňuje a vede dále k jejich větší samostatnosti a sebevzdělání: V obci se začalo pořádat vlastenecké ochotnické divadlo,⁴⁶⁹ které ovlivnilo život v městečku i na zámku. Autorka píše, jak se vše rodilo, jak a kde vlastenci vybírali hry.

Je zřejmé, že Vlasta Pittnerová věděla, o čem píše, tento rozvíjející se společenský život jí byl dobře známý z vyprávění rodičů a pak i z vlastní zkušenosti divadelní ochotnice: „A slyše, že se mluví o divadle, hned také přisedl: Mám dvě hry na mysli. Rád bych něco původního, našeho, úplně našeho. Vybral jsem „Loketský zvon“ od Václava Klicpery. Ale k tomu je potřeba dobré herečky pro velkou ženskou roli. (...) Panna Eliška má líbezný hlásek i na kytaru pobrnkává, naučila ji prý nebožka její matka. A tak se jí dá zprvu role menší. A k tomu jsem vybral rytířskou smutnohru „Loupežníci na Chlumu“, je to od Kuna, přeložené od Štěpánka⁴⁷⁰, ale moc se to hraje (...) Asi za čtrnáct dní se ty „Loupežníky“ naučíme, já budu hrát Kurta, (...) Leokadii zahraje panna Bedřiška, statečnou srdnatou Bibianu panna Eliška (...) Nebýt vás, jemnostpane, (...) nebyla by ta naše česká lipka ještě zasazena, odvětil a kněz si setřel slzu z oka.“⁴⁷¹

„Paní kancelistová šla schválně navštívit pana R., aby si na podruhé pro dcerušku úlohu do českého kusu vyžádala. A písaři se vyslovili, že budou hrát také česky (...) jenom Frici smutna (...) Paní direktorka prohodila, že se frajle Frici „cu moc“ chytá toho vlastenčení a že, kdo je „na milosti“, má být pokorným a ne se vynášeti nad druhé (...)“⁴⁷²

Tyto nepříjemné narážky ale ani Frici, ani její přátele neodradily. Vývoj už se nezastavil – vlastenecké divadlo a zvláště návštěva loutkáře Matěje Kopeckého byla událostí mezi zámeckými úředníky i v městečku v podzámčí. A stala se nakonec popudem pro vznik vlasteneckého života v městečku, nejen ochotnického divadla. Při té příležitosti si někteří občané

468 Pittnerová, V.: *Úředničtí sirotkové, Olomouc, 1915, s. 33-34*

469 *Dějiny českého divadla II., Praha 1969, s mapou Čech, kde se hrálo ve 30. - 40. letech 19. století ochotnické divadlo, s. 291- je tam též Polná*

470 *Hrálo se ve 40. letech 19. století, hra je německá, ale český překlad byl ceněn*

471 Pittnerová, V.: *Úředničtí sirotkové, Olomouc, 1915, s. 210*

472 Pittnerová, V.: *Úředničtí sirotkové, Olomouc, 1915*

počešťovali svá jména – frajle Frici přejmenována na Bedřišku, dcera revírníka na pensi Lízinka zase na Elišku a další.⁴⁷³

5.9. Povídka Teta Anna

Jiný ženský osud podává povídka Teta Anna,⁴⁷⁴ která je vylíčením typického ženského údělu – údělu nejstarší dcery středostavovské řemeslnické rodiny. Jirchářská dcera Anna, jako nejstarší z dětí, měla od dětství na starosti mladší sourozence a celou domácnost. Povídka⁴⁷⁵ zobrazuje rodinné vztahy, dokumentuje, jak probíhala řemeslná výroba na malém městě a jak ovlivňovala osudy obyvatel. Z hlediska mého tématu je opět zajímavé, jaká byla výchova dcer v městečku, např. jak si od mládí připravovaly dívky výbavu pro budoucí sňatek, jaký byl vztah rodičů k dětem a manželů navzájem: „Matka nepromluvila nikdy k otcovu plísnění, bylo by bývalo ještě hůře, byl by otec vyhuboval jí, že dceři nadřzuje, že jest jejím nejstarším mazlíčkem, že jsou spolu proti němu spolčeny, že jest jako zaprodán. Taková přísnost v rodině panovala za tehdejších časů téměř ve všech rodinách a jen tu a tam byla úchylnka, kde bylo dětí méně, kde bylo více jmění, kde nebylo třeba tolikerého činění a šetření ve všudy.“⁴⁷⁶

Je líčen život dívky: „Anna arci nemusila pracovati při řemesle, ale zato se napracovala nejvíce v domácnosti (...) Anna mnoho ani těch nedělních procházek a besed neužila. Chtěla matka v neděli, ať vezme s sebou některé menší děti (...)“ „Při tom pracovala si nějakou věc, jakou by ve všední den pracovati nesměla. Nějaký vyšíváný kapesník, límec či rukávky, jemnou krajku, drobnůstky pro ozdobu i do výbavy“ (...) „Z domácí příze pletla si Anna vložky do cích, (...) z jemnějších bílých látek si šila sukně, zdobíc je vyšíváním a pletenými i háčkovanými kraječkami.“⁴⁷⁷

„Nejmilejší kamarádky Anniny byly (...) dcerky řemeslníků, jichž zaměstnání vyžadovalo rovněž blízkosti potoka.“⁴⁷⁸ Ruční práci směly dělat jen v neděli na zahrádce při besedách: „To matka ráda dovolila (...) neb kvůli takovým hloupostem by nebyl otec dovolil pálení světlo.“⁴⁷⁹

Anna se nesměla vdát za svého milého, knihaře – obojí rodiče chtěli pro své děti jiného, kvůli řemeslu a kvůli penězům, také proto, že Annu matka v domácnosti s mnoha dětmi stále potřebovala. A tak se tehdy Anna nevdala, až později za mnohem staršího vdovce, lékaře a laskavého člověka. Starala se o něj a svou jedinou churavou dcerku, až do jejich blízké smrti. Stala se dost zámožnou vdovou. Pak pomáhala sourozencům, jejich dětem i starým rodičům.

473 *Líčené události se odehrály před rokem 1848*

474 Pittnerová, V.: *Teta Anna, Olomouc 1898 (samostatně)*

475 *Pro tuto povídku našla Pittnerová inspiraci v životě své nejstarší sestry Marie*

476 Pittnerová, V.: *Teta Anna in Jejich láska, Polná 1993, s. 8*

477 Pittnerová, V.: *Teta Anna in Jejich láska, Polná 1993, s. 11*

478 Pittnerová, V.: *Teta Anna in Jejich láska, Polná 1993, s. 9*

479 Pittnerová, V.: *Teta Anna in Jejich láska, Polná 1993, s. 9*

5.10. Růženka

Růženka⁴⁸⁰ je jedna z mála povídek, která se odehrává v Praze. Vypráví o mladé dívce švadlence, sirotku, původem z malé vesničky, žijící v Praze s babičkou. Autorka zachycuje všední život chudých námezdných švadlen, úmornou zakázkovou práci, kterou vykonávají pro větší švadleny nebo krejčovské závody a nic jiného jim nezbyvá, přestože jsou jimi šizeny. Je zde také náznak osudu dívčiny rodiny z venkovského prostředí. Z příběhu je patrná velká šetrnost, v jídle i ve všem hospodaření, bez které by obě ženy nemohly přežít.

5.11. Osudy svobodných matek v tvorbě Vlasty Pittnerové

Svobodných matek z vesnického a maloměstského prostředí svého rodného kraje si Pittnerová všimá v mnoha svých pracích (Na rychtě, Paňátko, Teta Anna, O dřevěném chlebě, Popelářka a Z našich dědin a městeček v povídkách Baruščina kletba, Do „toho“ Brna a mnoha dalších). Chudé dívky po porodu nemanželského dítěte často šly za kojnou nebo do služby do Brna, kde je někdy čekal dokonce i lepší osud, než by měly ve své rodné vsi.

Naopak osud dcery z bohaté selské rodiny vypráví další povídka – Paňátko.⁴⁸¹ Příběh je typický, hrdinkou je naivní a nezkušená dívka. Hezká a hýčkaná rychtářova dcera Apolenka je omámená přízní „pána“ z řad zámeckého úřednictva - vychytralého mysliveckého mládence Ferdinanda. Uvěří jeho lživým slibům o krásné budoucnosti. Když čeká nemanželské dítě, rodiče jsou zděšeni, otec rychtář se jí zříká, matka se za ni stydí. Nebohá Apolenka se ptá sama sebe: „Tedy rodiče se hněvali tak mnoho, matka s takovým žalem, otec s takovou krutostí, a to jenom na ni a ne na ty pány, z nichž jeden přece ji zničil, zkažil? (...) Pohlédla na své dítě (...) To bylo to její „paňátko“ (...) Kde byla pro ni potěcha? Ne u lidí, ne u vlastních rodičů, již se museli, jak seznávala, podrobiti těm již byli mocnějšími (...)“⁴⁸²

Tato událost měla dopad na život její i jejích rodičů, nikoli však na osud otce nemanželského dítěte. Společenské sankce, kterými konzervativní vesnická pospolitost stíhala padlou dívku a svobodnou matku, byly drastické. Nemanželské dítě dostávalo jméno podle svätce, jehož svátek připadl na den narození nebo křtu dítěte, jeho padlá matka musela jít k „úvodu“ do kostela s černou svíčkou, na vrata se jí věšely posměšné slaměné věnce a pořádala se zlomyslná „zastaveníčka“. Dítě bylo nevítané, v rodině – pokud dceru vůbec nevyhnali – se k němu chovali nemilosrdně, dávali mu znát, že je něčím špatným, narozeným ze hříchu. Spi-sovatelka však závěr příběhu změkčí a dovede ke „šťastnému konci“ přesně podle očekávání svých čtenářek. Nakonec Apolenku její vlastní rodina přijme i s dítětem. Apolenka se nechce vdávat, ani zůstat na milost u ženatého bratra, rozhodne se osamostatnit, a tak se souhlasem

⁴⁸⁰ Pittnerová, V.: *Růženka*, Olomouc 1904

⁴⁸¹ Pittnerová, V.: *Paňátko*, Olomouc, 1930 (1. vydání)

⁴⁸² Pittnerová, V.: *Paňátko*, Polná, 1992, s. 148

celé rodiny za svůj podíl koupí menší usedlost, na které sama statečně hospodaří. Při požáru stodoly s úrodou zachrání jejího synka soused, který má chlapce rád a stane se jejím manželem.

5.12. Na rychtě

Ze sbírky povídek *Na rychtě*,⁴⁸³ je stejnojmenná povídka. Jedná se o příběh rychtářovy dcery Marušky jež se zamilovala do čeledína Josefa, který byl jemný a pracovitý hoch, jiný, než furiantští selští mládenci. Když Maruška čekala dítě, rodiče samozřejmě nechtěli o takové svatbě ani slyšet. Josef se nechal odvést na vojnu a hrdá Maruška odmítla přes všechno naléhání rodičů sňatek se selským synem do rodiny, která přes její „prohřešek“ za určité odškodnění souhlasila. Maruška zůstala u rodičů i po narození synka, který jakožto nemanželský dostal jméno podle světce na den svého narození - Melichar. Maruška statečně snášela všechna příkoří a nesnažila se úděl si ulehčit. Rodiče jí na přímmluvu babičky sice formálně odpustili, ale nechovali se již k ní laskavě jako k dceři. Otec na ni nebyl vlídný a na vnuka ani nepohlédl.

„Maruška (...) pohlédla smutně po otci, jenž k ní nikdy nemluvil, a chystala se odejít. Rychtář pohlédl na ni tím svým zlým pohledem a pravil dále: Jářku, je to zlé, když se selská krev zvrhne, a nejhorší, zahodí-li se se spřežou pacholskou, pazderáckou. Maruška zbledla na smrt: po celý rok nebyl otec na ni promluvil, ale dnes cítila, že mluví k ní.“ „Maruška sama se hnala do všeho, říkávala, že je to jejím pokáním za hrozný žal a hanbu, již byla rodičům způsobila (...) Toho Meliška měla Maruška jako zlato (...)“⁴⁸⁴

Pittnerová věděla, co musela svobodná matka vytrpět nejen od sousedů, ale i od rodičů a sourozenců, třebaže byla dcerou ze zámožné rodiny. Popsala zde statečný úděl ženy, která se nenechala zlomit osudem a nezatrpkla ani vůči rodině, vychovala vzorně dítě a zůstala až do jeho dospělosti svobodná. Otec nakonec pochopil, že Maruška je hodná dcera, a snažil se odčinit svou tvrdost, po manželčině smrti si ji vzal za hospodyně k sobě na výminek i se synkem. Ten byl chytrý a dobře se učil, takže ho dala Maruška na studia, kde ho vydržovala i s pomocí starého otce. Postupně se vztahy v rodině zčásti srovnaly. Nadaný nemanželský synek se stal knězem. Byl vlastencem a přijal vlastenecké jméno Miloslav. Promoci (primici) měl v Brně, starý dědeček byl již churavý, nemohl na promoci jet, i když byl nyní na vnuka – kněze pyšný. „To byl rozruch po dědině (...) A nazítří běželo půl dědiny do Kláštera, aby od novosvěcence, jenž tam jel sloužit mši, obdrželo požehnání.“⁴⁸⁵ „Páter Miloslav měl již místo co kaplan ve větším moravském městě. Dojel též na rychtu a v témž kostele, kde byl křtěn, požehnal zestárlým rodičům k manželskému sňatku. A páter Miloslav (...) stal se knězem vlasteneckým a učil lid svůj modlit se za vlast a dbáti jejího dobra.“⁴⁸⁶

⁴⁸³ Pittnerová, V.: *Na rychtě*, Praha 1892 (1. vydání)

⁴⁸⁴ Pittnerová, V.: *Na rychtě*, Polná, 1991, s. 82, 84

⁴⁸⁵ Pittnerová, V.: *Na rychtě*, Polná, 1991, s. 114

⁴⁸⁶ Pittnerová, V.: *Na rychtě*, Polná, 1991, s. 118

Základní koncept je v obou příbězích stejný. Spisovatelka se snaží upozornit na fenomén vesnických svobodných matek, ale nepřekročí jistou hranici. Poukáže na to, že vinu za poklesek nese výhradně žena a její rodina, ale od tohoto momentu svou kritiku tlumí. Obě hrdinky, dcery z bohatých gruntů, pokorně přijímají svůj úděl a snaží se odčinit vinu tvrdou prací a pasivní poslušností vůči rodině. A nakonec jsou za své trpělivé sebeobětování odměněny, rodina jim velkoryse odpustí a nadaný syn (nikoli dcera, ta by měla problematičtější vstup do života a do příběhu se nehodí) se posléze stane knězem. Toto vyústění je symbolické. Syn, jehož osobní život je ponechán stranou, možná sám touží po duchovním povolání, možná je i on přijímá jako oběť usmíření za přestupek svých rodičů. Sociální a genderová problematika, tak ostře vykreslená například v díle Gabriely Preissové, je tady překryta vesnickou idylou.

5.14. Čtvery děti

Kniha *Čtvery děti*⁴⁸⁷ je zhuštěním několika společenských problémů tehdejší vesnice, je věnována zejména účelovým sňatkům a dotýká se opět tématu svobodné matky. Autorka rozvíjí obraz života ve vícegenerační rodině, a to na pozadí osudu vdovy Černilové, která se po smrti muže vdala za vdovce Natočila, aby nebyla na hospodářství sama a vdovec zase potřeboval hospodyni. Líčí, jak v rodině vychovávali dorůstající dvoje děti, pak společné dítě, a když Natočilova dospělá dcera měla nemanželské dítě, v rodině byly dokonce čtvery děti. Následující ukázka z knihy je ale věnována dalšímu zajímavému společenskému jevu, který se dotýká současně zčásti ženského tématu na vesnicích – námluvám.

Toník, selský syn z velkého gruntu, který chodil s Natočilovou dcerou Marjánkou a měl s ní nemanželské dítě, si Marjánku nechce vzít, jeho rodina ji „odbyla“ finančně jednou provždy nevelkou částkou. Rodiče našli Toníkovi ve vedlejší vsi jinou, bohatou nevěstu. Je tu ukázáno, jak se taková známost začínala.

„Toník by si hleděl tu známost s tou nevěstou Markytkou Potměšilovou udržeti. Že se mu líbí a ti její lidé také. Že jí dá otec, jak se říká „na dřevo“ osm tisíc. (...) A dobytka že dostane Markytku tolik, že za dva roky by mohli mladí dva tisíce od dobytka utržiti. (...) Jel mladého Potměšila vyprovodit a uložil mu, ať řekne Markytkce (...), že na ni vzpomíná a že by ji rád zase uviděl. (...) Že bylo skoro najisto, že ta známost k cíli povede (...)“⁴⁸⁸

Musí k němu vést, protože sňatek je především ekonomickou záležitostí. Bere se statek se statkem a chalupa s chalupou, aby mladý manželský pár mohl dostát závazkům k rodičům na výminku a mohl vyplatit podíly manželovým sourozencům. V tomto duchu jsou vychovávány řady generací a všichni vědí, že osobní sympatie mezi mladými lidmi, ať jsou jakkoli silné, musí ustoupit tlaku ekonomické nutnosti.

⁴⁸⁷ Pittnerová, V.: *Čtvery děti, Hradec Králové, 1923*

⁴⁸⁸ Pittnerová, V.: *Čtvery děti, Polná, 1999, s. 132*

5.14. Motiv nevlastní matky v tvorbě Vlasty Pittnerové

Vlastním osudem se inspirovala autorka při výběru tématu pro některé své povídky, které se dotýkají tématu výchovy nevlastních dětí. Uvedené téma rozvíjí v řadě prací, prvně a nejvýrazněji krátce po svém odchodu od manžela v povídce *O dřevěném chlebě*.⁴⁸⁹

Na příběhu paní lesní, kterou na konci příběhu nechává autorka zemřít, je zřetelně poznat podobu s osudem Vlasty Pittnerové. Autorka měla v tomto směru pocit nezdaru a selhání. Cituji několik pasáží, které dávají nahlédnout do spisovatelčina života v lesovně a na vztah s nevlastními dcerami: „Litovala, že nelze jí dívky vésti tak, jak si přála a představovala. Nemohla získati jich lásky, surovost, s kterouž se manžel k ní choval, udusila v dětech každou jiskru úcty k věčně posmívané, haněné, tupené nevlastní matce.⁴⁹⁰“ (...) vybízela Bětku (návštěvnicki), ať si posedí v kuchyni. Té maně napadlo, že se paní asi pána bojí, vědělo se po dědině, že se si pán, každou nemilou příhodou v lese rozzloben, na ženě zlost vyleje“.⁴⁹¹

Paní lesní vyšívala pro židovku Šternovou a občas tak vydělala nějakou zlatku: „Dala mi jenom zlatku a za půl druhé jsem vzala cukr a mýdlo, aby tatínek stále nehuboval, že tolik spotřebujeme... A z té zlatky nemám mnoho. Koupila jsem vám vlnu na punčošky a musím si nějaký krejcar nechat, snad mi bude psát maminka, (...) víš, že tatínek nechce mi nikdy dáti na poštovné.“ „Babička nám již dlouho ničeho neposlala. Poslala ti peníze, namítla dcerka. „Ano, pětku. Na botky a na šátek. Ví, že mi muž ničeho nekoupí. Botky jsem si dala spravit staré a oběma jsem koupila šátek a na košilky. Nezbylo mi z toho ani krejcaru.“⁴⁹²

Spisovatelka líčí dále chování lesního „Manžel její nejhoršími nadávkami spílal jí (...) Nejkrasší svou ozdobu, krásný hnědý vlas, sahající jí ve dvou těžkých, silných pletencích skorem až na paty, si ustříhla a prodala ho za několik zlatých vlasaři, dědinou obcházejícímu. Však jí bylo zakusiti dosti nadávek od manžela, že maří čas česáním. K surovým jeho žertům patřilo, že stříhl jí často do vlasů nebo (...) copy spuštěné (...) jí přišlapoval. Zbavila se tedy části těchto muk (...) ty krátké vlasy jí šedivěly velmi, velmi rychle, takže ve třicíti letech byla podobna stařeně (...) (Starší dcera) mrzutě mlčela (...) její myšlenky nesly se jenom k zábavám (...) a v duchu obviňovala nevlastní matku, že jest toho příčinou, že ničeho neužijí. Dávala za pravdu otci, že užívá života, ano jej doma nic netěší. Což byl mladé dívce obětovaný život nevlastní matky, myslila, že ta musí snad býti vděčna za to, že vůbec ji nazývají matkou. A to ušlechtilé, co chtěla jí matka učiniti drahým pro příští život—dějiny vlasti, poesie, literatura, to jí bylo ničím.“⁴⁹³

A jinde autorka píše, co paní lesní přítelkyni říká o neomaleném chování svého muže „Nejsem zvyklá zahálet. Práce mě těší. Aspoň mi pán nemůže právem vyčíst, že ničeho nedělám,

⁴⁸⁹ Pittnerová, V.: *O dřevěném chlebě*, Praha 1898

⁴⁹⁰ Pittnerová, V.: *O dřevěném chlebě*, Polná 1991, s. 78

⁴⁹¹ Pittnerová, V.: *O dřevěném chlebě*, Polná 1991, s. 62

⁴⁹² Pittnerová, V.: *O dřevěném chlebě*, Polná 1991, s. 70

⁴⁹³ Pittnerová, V.: *O dřevěném chlebě*, Polná 1991, s. 79

že mne zadarmo živí.“⁴⁹⁴ A o zmařeném výsledku své práce: „Nastavila jsem noci. Šila jsem při světle i při měsíčku(...)A dnes jsem nesla hotovou práci paní Šternové. Žádala jsem ji, aby mi dala hotově aspoň šest zlatých a ona mi řekla (...)že tam byl pán již asi před týdnem, že řekl, že dostanu od ní za tu práci asi deset zlatých, ať mu je paní Šternová dá. Bála se jej, že by jí ztropil hrubství, a dala“.⁴⁹⁵

Povídka *Nevlastní* je z knihy *Jejich láska*.⁴⁹⁶ Také v této povídce se spisovatelka dotýká tématu nedocenené lásky nevlastní matky dvou dětí z prvního manželství: *Nevlastní dcera*, „Lízinka záhy poznala, že čím více si na panímámu stěžuje, tím více se s ní tetinky mazlí“.⁴⁹⁷ Když si pak dospělá Lízinka nechce podle přání otce sama vzít bohatého vdovce, bojí se jeho dvou dětí a prosí o přímluvu nevlastní matku: „A tak se Lízinka obávala, že jí nyní bude vytrpěti to všechno, co nevlastní matka vytrpěla u nich. Uznávala již, že se nevlastní matka za svoji obětovnost nedožila vděku, a trnula, jak bude nyní ona sama asi kliditi odplatu za nelásku k dobré té duši. Myslila, že pojednou dokáže nevlastní matce, že přece na ni dbá, dovolávajíc se její přímluvy“.

Nevlastní matka jí však odpověděla: „Já tě přece k ničemu nenutím, já jsem ti přece za těch dvanáct let, co jsem u vás, nikdy nic neporoučela, ani malinkaté ani dorostlé. To si pros pantátu, copak já, já jsem jenom nevlastní matka, která ti nemá co poroučet, jenom dbáti, abys měla všechno v pořádku. Tak říkaly vždycky panny tetinky a já se podle toho řídila“, pravila paní, a ač tato slova zněla klidně, rozložil se kolem mírných úst výraz tak trpký (...).“ „(...) Ale za těch dvanáct let, co jsem zde, zkusila jsem více, než mnohá žena za celý život. (...) že jste o moji lásku nestáli, že jsem vám nedovedla ani při nejlepší vůli udělat radost. (...) to zklamání a to vědomí, že za všechnu svoji oddanost a přičinlivost jsem měla u vás jenom tu střechu nad hlavou, kus šatu a sousto jídla. A to se mi vyčítalo jako velká milost. Ne ne, Lízinko, nepros mne, nebudu pantátu přemlouvav – ostatně moje slovo by neplatilo, jako neplatilo nikdy.“⁴⁹⁸ Pittnerová se tak především na základě vlastních zkušeností snaží rozbít pevně zakořeněný stereotyp zlé macechy.

Autorka je tady mnohem realističtější, protože se dotýká tématu vlastního života, prožitků, které jsou nadčasové a kombinují snahu porušit stereotypní vnímání nevlastní matky jako záporné postavy s motivem muže – patriarchy, tvrdého neomezeného tyrana. Přesto v druhém námětu probleskuje zase ona touha když ne po šťastném konci, tedy aspoň po jistém ocenění a zadostiučinění přehlížené macechy.

5.15. Osudy osamělých žen – především starých panen

Mnohé povídky a romány Vlasty Pittnerové se tohoto tématu dotýkají, staré panny byly jevem velmi častým v její době. Téma jí bylo blízké i vzhledem k vlastnímu osudu. Dobře

⁴⁹⁴ Pittnerová, V.: *O dřevěném chlebě*, Polná 1991, s. 103

⁴⁹⁵ Pittnerová, V.: *O dřevěném chlebě*, Polná 1991, s. 105

⁴⁹⁶ Pittnerová, V.: *Nevlastní in Jejich láska*, Olomouc 1929

⁴⁹⁷ Pittnerová, V.: *Nevlastní in Jejich láska*, Polná, 1993, s. 206-207

⁴⁹⁸ Pittnerová, V.: *Nevlastní in Jejich láska*, Polná, 1993, s. 201

věděla ze svého mládí a z vlastní zkušenosti, že osamělé a neprovdané ženy neměly lehký život, ani na malém městě, ani na vesnici. Stará panna se stávala „postrkovadlem“, neměla valnou úctu, byla na obtíž. Často bývala zvána na obsluhu a výpomoc do celého širokého příbuzenstva v období před porodem a v šestinedělí, na šití výbaviček anebo k přípravám na svatby, šití výbav pro nevěsty apod. Pittnerová nevidí starou pannu jako směšnou figurku, jak bylo zvykem, ale jako člověka – se vzpomínkami a ideály.

V knize *Starodávné obrázky*⁴⁹⁹ je povídka Xavera, obrázek ze života staré panny: „Zůstalt' jí po rodičích nepatrný kapitálek pětiset zlatých stříbra dědictvím. Měla jej uložený v městském důchodě na šest procent ze sta, to zdálo se jí nejjistěji, ač jí bylo nabízeno i osm ze sta. Ty úroky stačily na nájem a posluhu a deset zbývajících zlatých bylo by bývalo na stravu arci málo. (...) Byly v rozsáhlém příbuzenstvu stále svatby, nemoce, a tak panna Xavera již od mládí jezdila a docházela vypomáhat (...) Z deseti nejmladší dosloužila rodičům (...) U příbuzných nechtěla žít. Věděla, že by vznikla nevraživost proto, že odkáže ten svůj kapitálek rodině, ve které by se byla ubytovala (...) Že může navštěvovati všecky, obsloužiti ve všech rodinách, kde by bylo potřeba a zůstane neodvislou.⁵⁰⁰“

Další povídka z této sbírky, *Stará škatule*, vypráví o staré panně Rézi, která jezdila vypomáhat příbuzným, protože bylo zvykem zvat neprovdané ženy z útrpnosti či vypočítavosti na výpomoc. „Takovou ubohou starou pannou, která v rodinách sester a bratrů byla vždy vhodná k výpomoci, než odbyvši, co bylo potřeba, mohla zase jít, čím dříve, tím lépe.“ Za svou výpomoc obdržela všude stravu, nějaké obnošené šaty neb prádlo, obuv, ať jí to bylo vhodné, či velké neb malé. Však že si nějak se vším poradí, říkalo se. Co se jí nehodí, že může vyměnit nebo prodati.⁵⁰¹

Peněz se jí dostalo zřídka. Měla po rodičích kapitálek jednoho sta zlatých stříbra, který jí měl bratr mydlář vyplatit, kdyby se vdávala. Ale prozatím jí dával, vlastně měl dávat úroky. Zařídil si to tak, že ponechal sestře v domě komůrku, kde měla složeno trochu nábytku po rodičích, když si sourozenci lepší kusy vybrali. (...) Že úroky stačí na nájem, a to levně počítaný, dokazoval jí bratr mydlář.⁵⁰² Tato panna Rézi při svých cestách k výpomoci u příbuzných byla směšnou pro svou starou papírovou škatuli, kterou vozila s sebou a kde měla svůj nepatrný majeteček a především kytaru, při které ráda zpívala vlastenecké písně.

„Že panna Rézi tu škatuli všude s sebou vozila, nazývali ji páni strýcové rádi „stará škatule“ (...) nedělala si toho nic.“ „Tu a onde se nabídl citlivější strýc, že by škatuli polepil novým papírem (...) Ale panna Rézi nesvolila. Vždy poukazovala, že papír (...) není jen tak náhodně strakatý, že se skládá z pruhů papíru červeného, modrého a bílého, že to jsou barvy národní, jak se jich od roku 1848 rádo používalo, jak je vlastenci a vlastenky umísťovali, jak se dalo.“⁵⁰³

499 Pittnerová, V.: *Starodávné obrázky*, Olomouc, 1931

500 Pittnerová, V.: *Starodávné obrázky*, Polná 1990, s. 119

501 Pittnerová, V.: *Starodávné obrázky*, Polná 1990, s. 44-45

502 Pittnerová, V.: *Starodávné obrázky*, Polná 1990, s. 46

503 Pittnerová, V.: *Starodávné obrázky*, Polná 1990, s. 47

5.16. Téma ženské emancipace v díle Vlasty Pittnerové

Ojedinělé místo zaujímá dle mého názoru v tvorbě Vlasty Pittnerové povídka Popelářka. Tuto povídku jsem objevila jako tištěný exemplář ke korektuře v pozůstalosti Vlasty Pittnerové.⁵⁰⁴ Neobjevila jsem ji ani v žádné z povídkových sbírek, které jsem měla k dispozici. Námět je zajímavý, spisovatelka hledá možná východiska z těžkého postavení osamělé staré venkovské ženy a částečně také opuštěné svobodné matky. Tato povídka opět vychází z autorce dobře známého prostředí Vysočiny – okolí Žďáru.

Chudá stará žena po smrti svého muže vytloukala živobytí posluhami. Po návratu syna z vojny se její osud neočekávaně změnil. Pod jejím nátlakem se syn začal živit běličským řemeslem (bělení plátna a příze a jejich výkupem). Při tom byl nucen pro mydláře od hospodyň na dědinách vykupovat dřevěný popel, potřebný k výrobě louhu na bělení. Nestíhal obstarat celé široké okolí a tak mu matka pomáhala. Pak ji napadlo, že by mohla sama v této oblasti podnikat a tak se živit. Syn jí přes své pochyby půjčil několik zlatých do začátku. A tak vdova Holíková začala vykupovat popel od hospodyň a pak ho prodávala synovi, měla z toho vždy několik krejcarů. Popel měřila starým „mýtníčkem“, který si vyprosila.

Při svém putování si získala příjemným a spolehlivým vystupováním oblibu a v dědinách se na ni dopředu těšili. Byla současně pro místní obyvatele „zpravodajem“, sdělovala novinky a zprávy o životě v celém okolí. Svou živnost pak vylepšila, popel nejen za peníze vykupovala, ale také dávala hospodyňkám výměnou mýdlo, což bylo oboustranně výhodné. Obchůdek postupně rozšířila o voňavá mýdla, která braly hospodyňky i mladé dívky nebo chlapci jako dárečky, tehdy ještě vzácné. Voňavá mýdla s obrázky odebírala od kupce ze Žďáru. „Popelářka vzala pantovnici na záda a šla obchůzkou po dědině. V sobotu vymetaly ženské kamna a vybíraly popel. Věděla, že něco sebere (...)“ „Tak se popelářka stavila již na dvou třech místech a měla popela přes půl pantovnice. Peněz z kapsáře pod zástěrou uvázaného jí posud neubýlo, „srovnala“ se se ženskými mýdlem, kteréž nesla v sotůrku.“⁵⁰⁵

V takové době k ní přišla zpět ze služby její dcera Kačka, protože čekala dítě s mladým selským synkem, který si ji při té zprávě odmítl vzít ani ji nijak zabezpečit. Kačka přemýšlela ze zoufalství o sebevraždě. Ale matka ji přece jen nevyhnala a postarala se o její porod. Autorka popisuje příchod dítěte na svět, „uctívání“ porodní báby atd. v chudé domácnosti. Dítě dostalo jméno jakožto nemanželské dítě podle dne narození Augustin. Jenže hubený výdělek z popelářského řemesla stačil pro obživu samotné vdovy Holíkové, teď na něj byly odkázány tři hladové krky. A tak Holíkovou napadla myšlenka – zařídila, že dcera bude prodávat hliněné nádoby, které v kraji bylo vyráběné a mělo dobrou kvalitu.

„S večerem došla popelářka domů (...) Co to nesete? tázala se dcera. „Živobytí pro tebe,“ odvětila matka (...) „Ale to jsou samy hrnce,“ zvolala Kačka udiveně (...) „Vidíš, to je tvoje

⁵⁰⁴ LA PNP Praha, pozůstalost Vlasta Pittnerová, k. 2 – č. 96, 65/67. Bohužel se mi přes všechny snahy nepodařilo zjistit, kdy ji nakladatel Promberger vydal – patrně v sebraných spisech Pittnerové. Je na ní jen jeho firemní razítko.

⁵⁰⁵ Pittnerová, V.: Popelářka, s. 47 (fragment povídky)

živobytí (...) Měla jsem s sebou peníze, přes tři reňsky jsem za ty střepy dala. Ty si to rozprodáš i třeba za popel vyhandluješ. Můžeš se s tím pustit o kus dál za humna. Vyděláš, dojdeš si pro nový zboží a časem si můžeš dopomoct i k trakaři, třeba i k vozejku se psem, jak tak hrnčíři jezdijou. Domluvila jsem se s tím hrnčířem (...), že si můžeš každé pondělek k němu vždycky do Žďáru zajít a dá ti zasejc zboží.“ „Já se včil taky divím, že mi dřívějac nic takového nenapadlo. To jsem se jen a jen dřela s nebožtíkem (...) A teprve k stáru jsem se dala na to handlířstvo.“⁵⁰⁶

„Hned zejtra si dojdeš do Žďáru, (...) ten pantáta Toman ti dá ještě zboží (...) Pak se pustíš do kšeftu. Vždycky budem jedna doma u malýho a druhá po lidech.“⁵⁰⁷ A dcera Kačka se nadšeně divila: „Komu by tohle napadlo? Vy i z popela a ze střepů vytlučete peníze.“⁵⁰⁸ Přítomná sousedka Severka se strachuje: „Ale to bude muset mít Kačka povolení od obce“ napadlo Severce. „Sama jí dojdu k představeným a vím, že to rádi páni ouřední udělajou. Aspoň budou vidět, že se chce Kačka poctivě o dítě starat a že jim jednou nepřijde na vobec.“⁵⁰⁹ pronesla popelářka. Ještě toho léta pomohla si Kačka k trakaři.⁵¹⁰ Téma je zpracováno „optimisticky“, s nezpochybnitelnou důvěrou, že chytrý (i ženský) nápad, píle a vytrvalost musí být odměněny úspěchem. Zvláštní je, že iniciátorkou všech „projektů“ je stárnoucí vdova, nikoli její děti, dokonce ne ani syn, který jako voják viděl kus světa. Jakoby ženinu aktivitu paralyzoval manžel a ona ji mohla rozvinout teprve po jeho smrti.

Za povšimnutí stojí i další aspekt v této povídce – přímá řeč je v dialektu, i když asi ne zcela důsledně. Tento způsob užívá Vlasta Pittnerová ve své tvorbě často.

506 Pittnerová, V.: *Popelářka*, s. 48 (fragment povídky)

507 Pittnerová, V.: *Popelářka*, s. 50 (fragment povídky)

508 Pittnerová, V.: *Popelářka*, s. 50 (fragment povídky)

509 Pittnerová, V.: *Popelářka*, s. 50 (fragment povídky)

510 Pittnerová, V.: *Popelářka*, s. 53 (fragment povídky)

6. Závěr

Předložená práce je příspěvkem k problematice feminizmu a emancipace na přelomu 19. a 20. století. Mohla akcentovat jen některá témata a hlediska, mnohé otázky zůstaly otevřené. Zásadním přínosem mají být výsledky bádání v archivních pramenech a jejich analýza, jež byla činěna zejména z komparatistické perspektivy. Záměrem práce byl pokus o originální příspěvek k výzkumu problematiky oboru, který by mohl posunout poznání a přispět k vývoji dějin feminizmu a emancipace v českých podmínkách.

V literárních pramenech jsem našla mnohé nesrovnalosti a některé skutečnosti nelze zjistit vůbec. Problémem je malé množství informací o autorkách samotných, především o Anně Řehákové. Proto jsem při rekonstruování jejich života postupovala také komparativní metodou různých dokumentů a souvislostí, ze kterých některá fakta vyplynula nebo se potvrdila.

Monograficky jsem zpracovala dvě zajímavé ženské osobnosti, Annu Řehákovou a Vlastu Pittnerovou, zhodnotila jsem jejich přínosy pro obor ženské problematiky a etnologie. Těžiště mojí badatelské činnosti spočívalo především tedy ve studiu a interpretaci osobních pozůstalostí, dosud jen málo zpracovaných.

Během bádání jsem zdokumentovala veškerý dostupný materiál týkající se Anny Řehákové a Vlasty Pittnerové, čímž jsem získala bohaté podklady k následnému studiu. Práce je výsledkem zpracování literární tvorby a pozůstalosti obou protagonistek za pomoci sekundární literatury.

Obě mé protagonistky měly význam pro ženské hnutí své doby i vzhledem k uznání a respektu, který měly v soudobé společnosti pro své literární a profesní úspěchy. V ženském hnutí pak toto uznání získávaly svým životem, ve kterém obstály, aniž by měly podporu a zázemí manžela. Význam životních postojů těchto žen tak vyniká v kontextu problematiky, kterou se práce zabývá.

Každá z protagonistek svým způsobem byla a je příkladem emancipované ženy: Anna Řeháková patří mezi první české autorky cestopisů. Vlasta Pittnerová byla publicistkou a je řazena mezi první české profesionální spisovatelky. Řeháková jako jedna z prvních českých učitelek byla příkladem mnoha dívkám a mladým ženám, důkazem, že se žena může uplatnit samostatně v náročné profesi a dostat se na roveň mužským kolegům. Dokázala využívat svůj volný čas smysluplně – ve spolkové činnosti a k cestování, z něhož výtěžila základ pro většinu svých literárních prací. Zajímavý poznatek z mého bádání je, že v žádném z archivních pramenů se vztahem k Anně Řehákové jsem nenalezla žádné dopisy čtenářů, které by svědčily o ohlasu jejích knih. Objevila jsem jen několik dopisů s kladnými ohlasy od významných osobností jako poděkování za knihy, které jim darovala. Autorčiny cestopisné postřehy jsou prokládány etnografickými pasážemi, které zůstávají na úrovni

romantického, místy panslavisticky orientovaného národopisu. Beletristická tvorba je ovlivněna povoláním učitelky, má sklon k didaktičnosti, ale jako dobový dokument, kladně přijímaný současníky, hlavně ovšem současnicemi a recenzentkami v ženských časopisech, představuje zajímavý a po více stránkách cenný dokument.

Vlasta Pittnerová byla svým životem skutečnou představitelkou samostatné emancipované ženy, svou profesí i společenským vystupováním, dokonce i zjevem. K tomuto svému životnímu nasměrování nedospěla programově, ale vyřešila jím svou svízelnou privátní situaci. Odvážné rozhodnutí, odejít z neuspokojivého manželství s tyranským manželem a žít se sama především literární činností, by bylo problematické i v dnešní době. Na konci 19. století mohlo pro intelektuálně založeného člověka s vyhraněnými životními hodnotami, jako byla Pittnerová, znamenat při tvrdé konfrontaci s realitou osobní katastrofu. Takové rozhodnutí znamenalo každodenní zápas o existenci, který vyčerpával její energii, charakteristickou pro její literární počátky. Původně hrdá mladá žena s ambicemi stát se velkou spisovatelkou, se musela smířit s tím, že se stala hlavně přispěvatelkou do kalendářů a psala povídky především pro ty nakladatele, kteří byli ochotni její příspěvky přijmout, na boj o prestižnější nakladatele a především o literárně hodnotnější výraz, jí nezbyval ani čas, ani síla.

Obě autorky spojuje dobový zájem o etnografii, přestože každá z nich akcentuje jiná témata. Je-li Anna Řeháková cestovatelkou, je Vlasta Pittnerová svým způsobem terénní badatelkou v českém prostředí a je právem řazena k venkovskému realistickému románu jako dokumentátorka až minuciózních postřehů z oblasti lidové kultury.

Bádáním v archivních pramenech jsem potvrdila svůj předpoklad o intenzitě publikační činnosti obou protagonistek na materiálu intimnější povahy, v korespondenci, poznámkách, zápiscích, případně textech přednášek. I v těchto pramenech jsou odkazy a narážky na publikované nebo připravované literární práce.

Obě autorky časopisecky publikovaly výsledky své činnosti v ženském hnutí (zajímaly se především o spolkovou činnost), a své názory a zkušenosti – Anna Řeháková z profese učitelky a ze svých cest a Vlasta Pittnerová vedle toho, že zaujímal postoj k dění v ženském světě, také vzpomínky na zajímavé události a setkání s pozoruhodnými osobnostmi, se kterými přicházela do styku od dětství.

Anna Řeháková byla emancipovanou ženou, ale měla snadnější životní situaci – neměla sice manžela, ale měla stálý státem garantovaný příjem ze své učitelské profese a navíc záze-
mí společné domácnosti se svou sestrou. Vlasta Pittnerová byla zcela odkázaná na sebe. Společenský ohlas jejího díla je v porovnání s Annou Řehákovou nesrovnatelný. V pozůstalosti jsem shledala velké množství dopisů od neznámých lidí, častěji jsou to ženy, ale i řada mužů, kteří se těší z jejích příběhů a píší, že jim pomohly v životě. Oblibu jejích příběhů potvrzují i regály vracených knih z veřejných knihoven a stále dotisky jejích děl v knihkupectvích. Domnívám se, že autorka vtiskla svým hrdinkám své názory, které tak řešením svých problémů pomáhají spolu s atmosférou příběhů nalézt životní klid a rovnováhu dodnes.

Možná právě proto, že autorka zaujímá ve svých hrdinkách klidný, zdánlivě až pasivní, ale trpělivý a vlastně nezdolný postoj k těžkostem, které se staví do cesty každému jedinci.

Práce je pokusem přispět k získání nových poznatků ke zkoumanému tématu, kromě toho otevřela další otázky, potvrdila některé hypotézy, zatímco jiné se nepotvrdily, nebo potvrdily jen zčásti. Anna Řeháková a Vlasta Pittnerová se nepochybně znaly, musely se potkávat nejen v Americkém klubu dam, kterého byly obě členky v dospělosti v téměř stejném období, ale jistě se potkávaly na jiných společenských akcích, které dokladují na mnoha místech této práce.

Jádrem mé práce jsou kapitoly týkající se emancipace, společenské, veřejné, spolkové a hlavně literární činnosti obou protagonistek. Tento rozbor a záběr mohl být hlubší a širší, do svého bádání jsem mohla zahrnout zkoumání více osobností ženského hnutí z přelomu století. Takovéto širší rozbory by pak poskytly materiál na další detailní publikace.

Domnívám se, že publikační činnost Vlasty Pittnerové by vzhledem k bohatému publikačnímu materiálu v archivních pramenech zasloužila samostatný další vědecký výzkum.

V porovnání přístupů obou protagonistek k tradičním ženským tématům se objevují zajímavé rozdíly, které jsou v mnohém směru charakteristické pro každou z nich, jak po stránce jejich osobních názorů, tak i vzhledem k jejich rozdílným životním zkušenostem. To ilustrují kapitoly, zabývající se rozbory literárního díla obou protagonistek z ženského pohledu (postavení ženy ve společnosti, v rodině a různých společenských rolích a rozdíly v charakterech hrdinek obou autorek).

Domnívám se, že přes jisté nedokonalosti, se mi podařilo přiblížit dvě zajímavé ženy a jejich působení, které je interdisciplinárně využitelné.

7. Seznam použitých pramenů

Archivní prameny

Literární archiv Památníku národního písemnictví

1. Pittnerová Vlasta, LA PNP Praha, zpracováno ve 2. stupni evidence - Šolcová, L.: Vlasta Pittnerová, Praha 2001, edice inv. č. 1120. Osobní fondy v rozsahu 4 kartónů, 1882-1997
2. Řeháková Anna, Řeháková Eliška, LA PNP Praha, zpracováno ve 2. stupni evidence - Formánková, M.: Anna Řeháková, Eliška Řeháková, Praha 1968, edice inv. č. 194. Osobní fondy v rozsahu 4 kartónů, 1879 - 1937.

Městské muzeum Polná, archiv

Pozůstalost Vlasta Pittnerová, Po 20 B, 8 kartónů, Po 20 B 1390- 2235

Archiv Knihovny Náprstkova muzeum

Archiv Amerického klubu dam - číslo 46 a číslo 81 z roku 1865, 5ks dopisů Anny Řehákové
 Fond Vojta Náprstek - Fond Vojta Náprstek: sign. 23/2.12 – 31. října 1925, 10 stran textu
 Anny Řehákové pro plánovanou knihu Památce Vojty Náprstka ve sté výročí jeho narození, Praha 1926, včetně průvodního dopisu k tomuto textu 54/272 a, b, c - dopis Anny Řehákové Boženě Šantrůčkové, 4. strany, ze 7. dubna 1937, 54/274 – pohled od Anny Řehákové Boženě Šantrůčkové ze Zbraslavi – Záběhlic ze 4. srpna 1935, 8/9 - Fotografie: společná fotografie členek Amerického klubu dam – konec 60. let 19. Století, 172/96 - Fotografie Anny a Elišky Řehákových – fotosbírka knihovny Náprstkova muzea
 Scrap-Books Americký klub dam (Ženská otázka 1850-1883)

Seznam absolventských prací:

1. Hammerníková, Dana.: Vlasta Pittnerová. Medailon významné osobnosti emancipované ženy z přelomu 19. a 20. století ve světle pramenů Muzea Vysočiny Jihlava – pobočky Polná, Pedagogická fakulta UK, Praha 2000
2. Němec, Václav: Vlasta Pittnerová. Život a dílo, Polná 1997
3. Potměšilová, Magdaléna: Spisovatelka, učitelka, turistka Anna Řeháková a její doba. Diplomová práce, Filozofická fakulta UK, Praha 2003
4. Skočdopolová, Karla: Regionální spisovatelka Vlasta Pittnerová. Absolventská práce. Vyšší odborná škola a Střední škola informačních a knihovnických služeb, Brno 2000
5. Straňák, Milan.: Antonín Pittner. Studie o životě a díle. Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2002

Bibliografie

- Abramsová, Lynn: Zrození moderní ženy. Evropa 1789 – 1918, Brno 2005
- Bahenská, Marie: Počátky emancipace žen v Čechách, Praha 2005
- Bahenská, Marie: Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století, Praha 2005
- Balajka, Bohuš: Přehledné dějiny literatury I., Praha 1992
- Beránková, Milena: Dějiny československé žurnalistiky. I. díl Český periodický tisk do roku 1918, Praha 1997
- Bobíková, Lenka: Těžké začátky českého feminismu. Právo, Magazín Styl, Praha 18. 2. 2006, s. 28 – 30
- Bobíková, Lenka: Známý neznámý Vojta Náprstek, Právo. Magazín Styl, Praha 8. 12. 2001, s. 28 – 29
- Brabencová, Jana: „Ženská otázka“ a česká společnost v průběhu 19. a na počátku 20. století: Vývoj vyššího dívčího vzdělání, s. 169-192. In Studie k sociálním dějinám 4, Kutná Hora – Opava – Praha 1999
- Brabencová, Jana: Marie Riegrová-Palacká a české vyšší dívčí vzdělání, s. 61. In Studie k sociálním dějinám 3, Kutná Hora – Opava – Praha 1999
- Brouček, Stanislav: České národopisné hnutí na konci 19. století, Praha 1979
- Březina, Josef: Děti slavných rodičů, Praha 1995
- Časopis učitelek 1889, 1903
- Čermák, Josef: Jak hospodaříme. Praha 1908
- Černý, František: Kapitoly z dějin českého divadla, sv. IV.; Praha 2000
- Československý bibliografický slovník, Praha 1992
- De la Roche, Mazo: Jaro na Jalně (Whiteoak's heritage; R, Praha, Julius Albert 1946)
- Dějiny českého divadla II, pasáže Obrozenečtí loutkáři a Ochotnické divadlo
- Encyklopedický slovník, Praha 1993
- Encyklopedie Diderot. Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích, 2, Praha 1999
- Fischer, Otokar.: Činohra ND do roku 1900, Praha 1983;
- Groman, Martin: Osudy feministek rodiny Náprstkovy, Lidové noviny, příloha Orientace, 16. 2., s. 15, Praha 2002
- Hladík, Bohuslav: 180 let ochotnického divadla v Polné, Polná 1978
- Hlavsa, Václav: Průvodce po fondech a sbírkách, Praha 1955
- Hora – Hořejš, Petr: Toulky českou minulostí 6, Praha 1997
- Hora – Hořejš, Petr: Toulky českou minulostí 7, Praha 1998
- Horská, Pavla: Naše prababičky feministky, Praha 1999
- Hozák, Jan: Technika v životě Pražanů před sto lety (1890-1900), Praha 2000
- Hroch, Miroslav: Na prahu národní existence. Touha a skutečnost, Praha 1999
- Husová, R. A.: Povězme si jednou něco o sobě, Časopis učitelek, roč. 1894, s. 191

- Iggers, Abeles, Wilma: Women of Prague, Ethnic diversity and social change from the eighteenth century to the present, 1995, Oxford, UK
- Ivanov, Miroslav: Zahrada života paní Betty (později Boženy N.), Praha 1992
- Jak jednotvárný je náš život, Časopis učitelek, roč. 1894, s. 51
- Janáčková, Jaroslava: Česká literatura 2. Od romantismu do symbolismu, Praha 1998
- Janáčková, Jaroslava: Román mezi modernami, Praha 1989
- Johnssonová, Pavla: Deset let českého feminismu, Lidové noviny, příloha Orientace, 16. února 2002, s. 14
- Kalendář slavných žen, Praha 1998
- Komenského slovník naučný, svazek IX., Praha 1938
- Krásnohorská, Eliška: Ženská otázka česká, Praha 1881
- Kubíček, Tomáš a kolektiv: Literární Morava, Vlastivěda Moravská. Země a lid, svazek 11, Brno 2002
- Kulturní revue One Eye Open 1997
- Kunc, Jaroslav: Kdy zemřeli, Praha 1962
- Kunc, Jaroslav: Slovník soudobých českých spisovatelů, díl II., Praha 1946
- Kutnar, František: Přehled dějin Československa v epoše feudalismu, doba Národního obrození, díl 4., Praha 1957
- Kutnar, František: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, 1, od počátku národní kultury až po vyznění obrodného úkolu ve druhé polovině 19. století, Praha 1973
- Lenderová, Milena: Žena v českých zemích od středověku do 20. století, Praha 2009
- Lenderová, Milena, Vidláková, Pavla: „...Skvrny něžného pohlaví“, aneb Soukromý život prvních učitelek v Čechách, In: Studie k sociálním dějinám 3, Kutná Hora – Opava – Praha 1999, s. 133 - 143
- Lenderová, Milena: K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století, Praha 1999
- Lenderová, Milena: Pražské salony a kávové společnosti v 19. století, In Od středověkých bratrstev k moderním spolkům, sborník referátů z konference, Praha 2000, s. 199
- Lenderová, Milena: Zdenka Braunerová, Praha 2000
- Lenderová, Milena: Ženské deníky jako pramen poznání mentality elit, In Studie k sociálním dějinám 3, Kutná Hora – Opava – Praha 1999 s. 39 - 42
- Lexikon české literatury, díl 3, svazek II, R-Ř, Praha 1985
- Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Biografická část, Praha 2007
- Literatura sice „pokleslá“, ale oblíbená, ZN 22. 11. 1996, s. 5
- Macura, Vladimír: Encyklopedie Budečských panen. Příloha Tvaru, Edice TVARy, řada A, 15. 3. 1998
- Macura, Vladimír: Příběh encyklopedie dam, Tvar č. 5, z 15. 3. 1998, s. 1, 4-5
- Macura, Vladimír: Český sen, Praha 1998

- Macura, Vladimír: Znamení zrodu, Praha 1995
- Malá československá encyklopedie, M-P, Praha 1996,
- Malý, Jaroslav, Novotný, Antonín: Seznam časopisů a revue čítárny akademického domu v Praze, Praha 1934
- Martínek, Miloslav: Mezi námi dámami, Rudé právo, příloha Čtení na sobotu, 31. července 1993, s. 11
- Masaryk, G., T.: Otázka sociální, II. díl, Praha 2000
- Masaryková, Alice: Dětství a mládí, Praha 1994
- Masarykův slovník naučný, díl V., Praha 1931
- Maternová, Pavla.: Povídky z cest, Ženský svět 1, Praha 1896/7, s. 75
- Maternová, Pavla.: Z dalmatského jihu, Ženský svět 4, 1910, s. 223
- Maternová, Pavla: Anna Řeháková, Ženský svět 2, s. 75, Praha 1898
- Matoušek, Petr: Běda poraženým! Maličkosti o velkých. ČMZN 13. 12. 1991, s. 8
- Maur, Eduard a kol.: Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy, Praha 1990,
- Míka, Zdeněk a kolektiv: Dějiny Prahy v datech, Praha 1999
- Mocná, Dagmar: Červená knihovna, Studie kulturně a literárně historická, V Praze a Litomyšli, 1996
- Morava, Jiří: Někdejší Betty, Praha 1996
- Morrisová, Pam: Literatura a feminismus, Brno 2000
- Múzy na cestách. Ohlasy z cest do ciziny v dílech českých spisovatelů. Sborník PNP, LA, ročník 39, Praha 2007
- Návrat Vlasty Pittnerové, Polná 2002
- ND a jeho předchůdci – slovník, Praha 1988
- Němeček, Josef: Pražské školství. Schematismus učitelstva a přehled škol všech druhů v Praze, Praha 1928
- Neudorfflová, L. Marie: České ženy v 19. století, Praha 1999
- Nevšimalová, K.: Anna Řeháková in Ženské listy XXXVI./I., Praha 1908
- Novák, Arne, Novák, Jan, V.: Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny, Praha 1995
- Novák, Arne: Anna Řeháková, Lidové noviny, 30. května 1937
- Novák, Arne: Literatura česká 19. století, Praha 1905
- Novák, Arne: Vlasta Pittnerová, Lidové noviny, 9. března 1926
- Oakleyová, Ann: Pohlaví, gender, společnost, Praha 2000
- One eye open/Jedním okem, kulturní revue, Praha 1997
- Ostrovská, Sylvia, Polišínský, Josef: Ženy v dějinách lidstva. Velké a malé, Praha 2000
- Osvaldová, Barbora: Česká média a feminismus, Praha 2004
- Ottova encyklopedie Česko A-Ž, Praha 2008
- Ottův slovník naučný nové doby, dodatky k velkému Ottovu slovníku naučnému,

- díl 5., svazek 1., Praha 1938
- Ottův slovník naučný z nové doby, dodatky k velkému Ottovu slovníku naučnému, díl 4., svazek 2., Praha 1937
 - Ottův slovník naučný, díl XX., Praha 1902
 - Ottův slovník naučný, díl XXI., Praha 1904
 - Pachmanová, Martina: Primadona, múza a popelka. Lidové noviny, příloha Orientace, 16. února 2002, s. 15
 - Památce Vojty Náprstka ve sté výročí jeho narozenin, Praha 1926
 - Památník třicetileté činnosti Amerického klubu dam v Praze (1865–1895) k památce jeho 70. narozenin, Praha 1896
 - Pernica, Bohuslav: Dvě ženy, Mladá Boleslav 1942
 - Pernica, Bohuslav: Vlasta Pittnerová. Nástin života a díla s devíti fotografiemi, Znojmo, 1938
 - Pirknerová, E.: V příčině otázky učitelek, Ženské listy 6, 1878, s. 88
 - Pittnerová, V.: Nezbádáno, Lada, roč. XXXVII., č.12, 20. 6. 1925
 - Pittnerová, Vlasta.: Nezbádáno, Lada, roč. XXXVII., č. 6, 20. 3. 1925
 - Pittnerová, Vlasta: Čtvery děti, Polná 1999
 - Pittnerová, Vlasta: Eva a Evička, Blansko 2007
 - Pittnerová, Vlasta: Jejich láska, Polná 1993
 - Pittnerová, Vlasta: Jindra, Třebíč 2005
 - Pittnerová, Vlasta: Lakomci a sobci, Polná 1999
 - Pittnerová, Vlasta: Maloměstští vlastenci, Polná 1991
 - Pittnerová, Vlasta: Na gruntě u Buřilů, Praha 2006
 - Pittnerová, Vlasta: Na hedvábné nitce, Polná 2002,
 - Pittnerová, Vlasta: Na kovárně, Polná 1990
 - Pittnerová, Vlasta: Na rychtě, Blansko 2007
 - Pittnerová, Vlasta: O dřevěném chlebě, Blansko 2007
 - Pittnerová, Vlasta: Paňátko, Polná 1992
 - Pittnerová, Vlasta: Páni od stavu, Blansko 2007
 - Pittnerová, Vlasta: Paničky, Třebíč 2003
 - Pittnerová, Vlasta: Panstvo ze zámku, Praha 1900
 - Pittnerová, Vlasta: Popelářka, fragment (nedatováno)
 - Pittnerová, Vlasta: Růženka, Olomouc 1904
 - Pittnerová, Vlasta: Selský chléb, Polná 1990
 - Pittnerová, Vlasta: Starodávné obrázky, Polná 1990
 - Pittnerová, Vlasta: Trojlístek, Polná 2002
 - Pittnerová, Vlasta: Úředničtí sirotkové, Polná 1990
 - Pittnerová, Vlasta: Z květů a trní života II., Polná 2000
 - Pleskalová, Jana: Vlasta Pittnerová – 19. století – Českomoravská vrchovina – antroponyma – křestní jména – hypokoristika, Ústav českého jazyka,

Filozofická fakulta MU Brno přednáška 2008

- Poche, Emanuel: Prahou krok za krokem, Praha 1985
- Potměšilová, Magdaléna: Anna Řeháková, s. 74–75, Kalendář slavných žen 2003, Praha 2003
- Potměšilová, Magdaléna: Významná osobnost českého ženského vlasteneckého života Anna Řeháková. Nový prostor č. 176, 9. února 2004
- Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného oddělením pro výzkum literární kultury ÚČL AV ČR v Praze 13. – 14. října 2005, Praha 2005
- Pražské spolky, soupis pražských spolků na zákl. úředních evidencí z let 1895-1990, Praha 1998
- Pražské učitelstvo obecných a měšťanských škol k 1. lednu 1930, Praha 1930
- Prchal, Jan: Biografický slovník Polenska. Významní rodáci a obyvatelé regionu, Polná 2002
- Putna, Martin, C.: Česká katolická literatura 1848 - 1918, Praha 1998
- Rérych, Břetislav: Rodáci a obyvatelé města Polné, Polná 1935
- Rettigová, D., Magdalena: Česká kuchařka, Praha 1986
- Řeháková, Anna: Italské silhouety, Praha 1907
- Řeháková, Anna: Na horách, Praha 1913
- Řeháková, Anna: Na salaši, Ženské listy, 1894 s. 130-133, 158-161, 173-175
- Řeháková, Anna: Na Sicilii, 1913
- Řeháková, Anna: Na Slovinsku, Praha 1891
- Řeháková, Anna: Naše jména v řeči cizí, Ženské listy, roč. XX, č. 7, 1892 s. 131–132
- Řeháková, Anna: Obrázky z Alp, Praha 1905
- Řeháková, Anna: Otylie Sklenářová-Malá, Praha 1914
- Řeháková, Anna: Povídky z cest, Praha 1897
- Řeháková, Anna: Povídky z hor, Praha 1893
- Řeháková, Anna: Teta Eliška, Praha 1917
- Řeháková, Anna: Tři dalmatské povídky, Praha 1920
- Řeháková, Anna: V lepším světě, Praha 1929
- Řeháková, Anna: V milém domově, Praha 1925
- Řeháková, Anna: Z dalmatského jihu, Praha 1910
- Řeháková, Anna: Z mého alba, Praha 1936
- Řeháková, Anna: Za vlast a čest, Praha 1925
- Řeháková, Anna: Zápisky nešťastné ženy, Ženské listy roč. 1893 str. 171
- Řeháková, Anna: Zašlé časy, Praha 1932
- Řeháková, Anna: Ze života a korespondence Otylie Sklenářové-Malé, Praha 1931
- Řeháková, Anna: Žena a život, Praha 1893
- Řeháková, Eliška: Obrázky z krajů blízkých i vzdálených. Příspěvek k zeměpisnému

- vyučování, Praha 1896
- Řeháková, Eliška: Příspěvek k methodice německého jazykového vyučování, na školách, Praha 1894
 - Řeháková, Eliška: Příspěvek k methodice slohové, Praha 1893
 - Secká, Milena: Americký klub dam a jeho význačné členky, s. 264-274 in Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století, Roztoky u Prahy 2005 s. 264-274
 - Secká, Milena: Americký klub dám, Český lid 82,1995, s. 55–56
 - Secká, Milena: Anna Řeháková – turistka a spisovatelka. In Múzy na cestách. Ohlasy z cest do ciziny v dílech českých spisovatelů. Sborník PNP, LA, ročník 39, Praha 2007, s. 138-145
 - Secká, Milena, Sochorová, Ludmila, Štěpánová, Irena, : Ženy rodiny Náprstkovy, Praha 2001
 - Sedláček, A. Místopisný slovník historický království českého, Praha 1998 str. 715 a 716
 - Slavné ženy střední Evropy, kalendář 1998, Praha 1997
 - Stocký, Ferdinand: Seznam knih knihovny akademického domu v Praze, I. část, Praha 1934
 - Šafránek Jan: Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862-1848, Praha 1913
 - Šafránek Jan: Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. II. svazek r. 1848-1913, Praha 1918
 - Šolle, Zdeněk: Vojta Náprstek a jeho doba, Praha 1994
 - Štěpánová, Irena: Teréza Nováková, Praha 2008
 - Turková, Miroslava: Náplň činnosti ženských spolků v Čechách v 90. letech 19. století, Sborník IZV, Praha 1998
 - Uhrová, Eva: Po nevyšlapaných stezkách, Praha 1984
 - Universum, všeobecná encyklopedie, 3. díl, Praha 2000
 - Urban, Otto: Česká společnost 1848-1918, Praha 1982
 - Vesnické obrázky, Třebíč 2010
 - Vinař, Jan: Národní politika, Praha, ročník LV., č. 156, 8. 6. 1937, s. 9
 - Wagnerová, Alena: Milena Jesenská, Praha 1996
 - Wagnerová, Alena: Prager Frauen, Mannheim 1995
 - Wichterich, Christa: Literatura a feminismus, Praha 2000
 - Záhoř, Zdeněk: Božena Němcová. Hlasy a osobnosti a o díle, Praha 1927
 - Žena v českém umění dramatickém, Praha 1940
 - Žena a muž v médiích, sborník Gender studies, Praha 1998
 - Žena umělkyně na přelomu 19. A 20. století, Roztoky u Prahy 2005
 - Žena v dějinách Prahy, sborník příspěvků z konference, Documenta Pragensia XIII, sestavil Pešek, Jiří a Ledvinka, Václav Praha 1996

- Žena z pohľadu etnológie, sborník, Bratislava 1998
- Ženské listy, Illinois, USA 1936
- Ženské listy, ročník Praha 1891
- Ženské listy, ročník Praha 1894
- Ženský svět II, Praha 1897 – 1898

8. Personální bibliografie

Anna Řeháková personální bibliografie

- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Andělská srdce : povídka. 3. vyd. V Praze : Jos. R. Vilímek, [po r. 1914]. 151 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Andělská srdce : Povídka. 2. vyd. Praha : Vilímek, [1914]. 151, 1 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Andělská srdce : povídka. Praha : Jos. R. Vilímek, [1905]. 151, 1 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Italské silhouetty. Praha : A. Řeháková, 1907. 306, 1 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Jaro života : povídka. 2. vyd. V Praze : Šolc a Šimáček, 1925. 144 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Jaro života : povídka. Praha : Emil Šolc, [1921]. 160 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Na horách : obrázky ze slovinských Alp. Praha : F. Topič, 1913. 115 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Na Sicilii : cestopisné obrazy. 2., rozmn. vyd. Louny : J. Rössler ; Praha : Springer, [1913]. 145 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Na Slovinsku : cestopisné obrázky z Kraňska a Korutan. Ve Velkém Meziříčí : J.F. Šašek, 1891. 181 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Obrázky z Alp : cestopisné črty z Korutan a Tyrol. V Praze : Edvard Leschinger, 1905. 170, 1 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Osud. Praha : Stýblo, 1923. 280 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Otylie Sklenářová-Malá : Fragmenty životop. studie. Praha : nákl. vlast. : Stýblo [distributor], 1914. 202 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Povídky s cest. Velké Meziříčí : Šašek a Frgal, [mezi 1890 a 1910]. 240 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Povídky s cest. Ve Velkém Meziříčí : Šašek a Frgal, [1897]. 130 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Povídky z hor. V Praze : Nakladatel A. Storch syn, knihkupec, [1894]. 66 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Povídky z hor. Praha : Storch, [mezi 1890 a 1910]. 66 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Postojna : cestopisný obrázek z Kraňska. In. Kostelecký, O. S. Radošínský pantatínek ze zámku. V Praze : M. Reisová, 1886.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Teta Eliška. 2. vyd. V Praze : Jos. R. Vilímek, [1917]. 225 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Tři dalmatské povídky. Praha : Šolc a Šimáček, 1920. 172, 2 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. V lepším světě : povídky. Praha : nákladem vlastním, 1929. 192 s.

- ŘEHÁKOVÁ, Anna. V milém domě. Praha : Československá akciová tiskárna, 1925. 72 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Vzpomínky z hor : příhody ze života zvířat. Praha : Státní nakladatelství, 1925. 72 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Z dalmátskeho jihu : cestopisné obrázky. Čáslav : Anna Řeháková, [1910]. 307, 1 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Z mého alba : pestré obrázky z různých končin. Praha : Péčí přátel české knihy : V. Souček [distributor], 1936. 182, [II] s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Z různých končin : povídky. Velké Meziříčí : Alois Šašek, 1910. 185, 1 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Za vlast a čest : povídky z dalmatského přímoří. Praha : Šolc a Šimáček, 1925. 151 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Zašlé časy : Vzpomínky. V Praze : nákladem vlastním ; v Berouně : Emanuel Volkán [distributor], 1932. 302 - [I] s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Ze života a korespondence Otylie Sklenářové-Malé. Praha : nákladem vlastním, 1934. 257 s.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Žena a život : tři povídky. V Praze : Tiskem a nákladem J. Otty, 1898. 164 s.

Vlasta Pittnerová personální bibliografie

- PITTNEROVÁ, Vlasta. A láska přišla. V Akcentu vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2008. 125 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Andulko, mé dítě - : povídky. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 1997. 207 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Andulko, mé dítě .. : Obrázek z let třicátých minulého století. Hradec Králové : Šupka, [1922]. 158 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Andulko mé dítě .. : obrázek z let třicátých minulého století. V Praze : V. Kotrba, 1912. 84 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Andulko, mé dítě : Obrázek z let třicátých min. stol. Praha : Kotrba, 1912. 84 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Babiččiny vzpomínky : Proverb. Praha : Šváb, [mezi 1901 a 1925]. 41.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Babičky. Vyd. 2. Třebíč : Akcent, 2008. 158 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Babičky. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2001. 158 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Barbora Harfenica. Vyd. v Akcentu 1. Třebíč : Akcent, 2001. 191 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Barbora harfenica. Hradec Králové : nákl. vlast. : [1924]. 206 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Barbora harfenice. V nakl. Kamélie vyd. 1. Praha : Kamélie, 2005. 202 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Barbora harfenice. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2002. 192 s.

- PITTNEROVÁ, Vlasta. Borovské zvonky ; Zastaveníčko v ráji : Deklamace. 2. vyd. Praha : Šváb, [1903]. 21.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Cestou života. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2007. 227 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Cesty ke štěstí. Vyd. 2. Třebíč : Akcent, 2008. 179 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Cesty ke štěstí. Vyd. 1. Třebíč : Drahomír Rybníček, 2000. 179 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Čí vinou. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2006. 161 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Čtvery děti. V nakl. Romance 1. vyd. Polná : Romance, 1999. 213 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Čtvery děti. Vyd. v edici Vysočina 1. Třebíč : Drahomír Rybníček, 1999. 180 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Čtvery děti : Obraz ze života lidu v Žďárských horách. Hradec Králové : nákl. vlast. : Šupka, [1923]. 190 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Čtvery děti : obraz ze životu lidu v Žďárských horách. V Hradci Králové : nákl. vl., 19--. 190 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Dáma žurnalistou : veršovaný výstup pro dámu. V Praze : Vlastním nákladem Josefa Švába, [1899?]. 5 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Dary osudu. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2004. 220 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Došla štěstí. Vyd. v Akcentu 1. Třebíč : Akcent, 2002. 146 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Došla štěstí .. Praha : Kotrba, 1903. 164 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Dva obrázky. V Praze : V. Kotrba, 1900. 159 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Dva obrázky. V Praze : Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1900. 159 s.
- [PITTNEROVÁ, Vlasta]. Arcus [pseud.]. Dvě povídky. Praha : Čsl. akc. tisk., 1922. 2 l., 80 s., 1 l., 42 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Dvě povídky. Praha : Kotrba, 1915. 144 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Eva a Evička. 4. vyd., V nakl. Duha Press 1. Blansko : Duha Press, 2007. 141 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Eva a Evička. 3. vyd. Polná : Romance, 1991. 141 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Eva a Evička. 2. vyd. Olomouc : R. Promberger, 1929. 148 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Eva a Evička. Olomouc : Promberger, 1925. 141, 2 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Forman Lacina. Praha : Kamélie, 2005. 144 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Forman Lacina. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 1998. 197 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Forman Lacina. Olomouc : R. Promberger, 1928. 206, [II] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Forman Lacina. Praha : Kotrba, 1901. 144 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Jak se žilo-. Polná : Romance, 1996. 203 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Jak se žilo. 2. vydání. Olomouc : R. Promberger, 1928. 227 - [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Jak se žilo .. Olomouc : Promberger, 1924-1925. 227 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Jejich láska. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2009. 268 s.

- PITTNEROVÁ, Vlasta. Jejich láska. 3. vyd. Polná : Romance, 1993. 251 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Jejich láska. Olomouc : R. Promberger, 1929. 251 - [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Jemnostpaničky. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2003. 238 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Jindra. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2005. 268 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Jindra. [Polná] : Romance, [1994]. 226 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Jindra : Román. III. vydání. Olomouc : R.Promberger, 1926. 231-[I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Jindra : román. II. vyd. Olomouc : Promberger, 1923. 231, 1 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Jindra : Rom. Olomouc : Promberger, 1918. 190 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Josef Zeman. Vyd. 2., V Bloku 1. Třebíč : Blok, 2006. 215 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Josef Zeman. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2001. 191 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Josef Zeman. V Praze : Gustav Francel, 1922. 206 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Kletba na Martinci. Vyd. v Akcentu 1. Třebíč : Akcent, 2001. 255 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Kletba na Martinci. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2000. 217 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Kletba na Martinci : Obr. ze Žďár. hor. Hradec Králové : Tisk. družstvo, 1925. 268 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Kytice vřesu : povídky. Praha : Otto, [1902]. 392 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Lakomci a sobci. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2007. 239 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Lakomci a sobci. V nakl. Romance 1. vyd. Polná : Romance, 1999. 219 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Lidé a lesy. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2000. 183 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Lidé a lesy : povídky. Olomouc : R. Promberger, 1936. 316 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Lidé a lesy : Povídky. Olomouc : Promberger, 1920. 327 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Lidé a lesy : skizzy a obrázky. Praha : Beaufort, 1910. 81, 1 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Macechy. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2002. 243 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Maloměstští vlastenci. 3. vyd. Polná : Romance, 1991. 203 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Maloměstští vlastenci : obrazy ze starých časů. Praha : E. Šolc : Šolc a Šimáček, [1920]. 204 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Maminky. Vyd. 2., V Bloku 1. Třebíč : Blok, 2006. 225 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Maminky. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2003. 225 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Mamon : povídky o srdci kamenném. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 1998. 198 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Mamon : povídky o srdci kamenném. Olomouc : R. Promberger, 1920. 344 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Mámy. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2003. 238 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Mikulášská ballada : Deklamace pro pána nebo dámu. Praha : Šváb, [1902]. 4 s.

- PITTNEROVÁ, Vlasta. Mikulášská ballada : deklamace pro pána nebo dámu. V Praze : Vlastním nákladem Josefa Švába, [1900?]. [3] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Miláčkům : Povídky, pohádky a legendy. Brno : Papež. knihtisk. benedikt. rajhrad. : Občanská tiskárna, 1909. 171, 1 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Mlynářova schovanka. [Polná] : Romance, [1995]. 208 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Mlynářova schovanka. Hradec Králové : Družstevní knihkupectví : Šupka, 1921. 127 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Mlýny. 3. vyd. Polná : Romance, 1992. 277 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Mlýny. Olomouc : R. Promberger, 1926. 277, [1] s., 1 list
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Mušketýrův syn. 3. vyd. Polná : Romance, 1992. 207 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Mušketýrův syn. Olomouc : R. Promberger, 1927. 207 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Mušketýrův syn : Pov. ze starých časů. Olomouc : Promberger, 1916. 177 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na Bídě a na statku. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2007. 213 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na bídě a na statku. [Polná] : Romance, [1995]. 214 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na bídě a na statku. Olomouc : R. Promberger, 1931, [spr. 1930]. 246 - [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na Bukovance. Praha : Kotrba, 1924. 86 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na gruntě u Buřilů. V nakl. Kamélie vyd. 1. Praha : Kamélie, 2006. 157 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na gruntech. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2006. 221 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na gruntech. U Zdobilů. 2. vydání. Olomouc : R. Promberger, 1927. 209 (1) s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na gruntech. II, U Buřilů. U Zatoužilů. Olomouc : Promberger, 1925. 182, 2 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na gruntech. Díl 1, U Zdobilů. Olomouc : Promberger, 1923. 213, 1 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na gruntech u Zdobilů. 3. vyd. Polná : Romance, 1990. 213 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na hedvábné nitce. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2002. 192 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na hedvábné nitce. Vyd. 1. Třebíč : Rybníček Drahomír, 1998. 134 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na hedvábné nitce. Praha : Cyrilo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1913. 143 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na hedvábné nitce a jiné povídky. Olomouc : R. Promberger, 1938. 217 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na kovárně. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2000. 244 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na kovárně : [povídky]. 3. vyd. Polná : Romance, 1990. 226 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na kovárně : povídky. Olomouc : R. Promberger, 1939. 226, [I] s.

- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na Martinci. Olomouc : R. Promberger, 1938. 209 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na pensi v zámku. V Praze : V. Kotrba, 1908. 152 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na pensi v zámku. Praha : Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1908. 152 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na penzi v zámku. Vyd. v Akcentu 1. Třebíč : Akcent, 2000. 142 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na rychtě. V Akcentu 1. vyd. Třebíč : Akcent, 2009. 235 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na rychtě. 4. vyd., V nakl. Duha Press 1. Blansko : Duha Press, 2007. 191 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na rychtě. 3. vyd. Polná : Romance, 1991. 204 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na rychtě. Olomouc : R. Promberger, 1930. 204, [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na rychtě / Obrázek ze života našeho lidu od Vlasty Pittnerové. Praha : Přítel lidu, 1892. 190 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na výměnku : povídky. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 1998. 188 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Na výměnku : Povídky. Olomouc : Promberger, 1922. 196 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Napraveno. Polná : Romance, 1996. 220 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Napraveno. 2. vydání. Olomouc : R. Promberger, 1935. 182-[I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Napraveno. Olomouc : R. Promberger, 1926. 171, [1] s., 1 list
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Nepřízeň osudu. Vyd. v Akcentu 2. Třebíč : Akcent, 2007. 205 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Nepřízeň osudu. Vyd. v Akcentu 1. Třebíč : Akcent, 1999. 205 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Nepřízeň osudu. [Polná] : Romance, [1994]. 192 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Nepřízeň osudu. Olomouc : R. Promberger, 1929. 233 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Nezaviněno. V nakl. Kamélie vyd. 1. Praha : Kamélie, 2005. 174 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Nezaviněno : povídky. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2000. 178 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Nezaviněno. II. vydání. Olomouc : R. Promberger, 1929. 148 - [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Nezaviněno. Olomouc : Promberger, 1925. 152, 1 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Nezaviněno. Olomouc : R. Promberger, 1925. 152 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Nový hospodář : obrázek ze života lidu. V Praze : Ed. Beaufort, 1894. 87 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Nový hospodář : obrázek ze života lidu. V Praze : Přítel domoviny, 1894. 87 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. O dřevěném chlebě. 4. vyd., V nakl. Duha Press 1. Blansko : Duha Press, 2007. 185 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. O dřevěném chlebě. 3. vyd. Polná : Romance, 1991. 189 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. O dřevěném chlebě. Olomouc : Promberger, 1925. 189, 2 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. O dřevěném chlebě. V Praze : [s.n.], 1898. 243 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. O dřevěném chlebě. V Praze : [s.n.], 1898. 243 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. O chudých a bohatých. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2009. 228 s.

- PITTNEROVÁ, Vlasta. O chudých i bohatých : dva obrazy ze Žďárských hor. V Praze : Tiskem a nákladem J. Otty, [1898]. 287 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. O našem lidu : obrázek ze žďárských hor. V Brně : Tiskem a nákladem Papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1898. 164 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. O našem lidu : Obr. ze žďárských hor. Brno : Papežská knihtisk. benediktinů rajhradských, 1898. 164 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. O smutku a štěstí. Vyd. 2. Třebíč : Akcent, 2008. 184 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. O smutku a štěstí. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2001. 189 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. O smutku a štěstí. Vyd. 1. Třebíč : Drahomír Rybníček, 2000. 184 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. O smutku i štěstí : Povídky. Brno : Benediktinská knihtiskárna, 1911. 382 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. O statečné mlynářce : Povídka. Olomouc : Promberger, 1912. 228 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. O statečné mlynářce : povídka. V Olomouci : R. Promberger, 1912. 227 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Obecní Ančka. Vyd. v Akcentu 1. Třebíč : Akcent, 1999. 144 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Obrázky ze žďárských hor / o lidu pro lid napsala Vlasta Pittnerová. V Praze : Tiskem a nákladem knihtiskárny Dra. Edv. Grégra, 1897. 126 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Od Žďáru: povídky ze života našeho lidu. V Praze: Václav Řezníček, 1894. 160 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta – SUTTNER, Bertha von. Odbrojte! : životopis. V Praze : Tiskem a nákladem Edvarda Beauforta, 1896. 635 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Osířelo dítě. V nakl. Kamélie vyd. 1. Praha : Kamélie, 2005. 172 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Osířelo dítě a jiné povídky. Hradec Králové : Šupka, 1921. 127 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Paňátko. 3. vyd. Polná : Romance, 1992. 195 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Paňátko. Olomouc : R. Promberger, 1931, [spr. 1930]. 195 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Paňátko. Olomouc : Promberger, 1917. 149 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Páni od stavu. 4. vyd., V nakl. Duha Press 1. Blansko : Duha Press, 2007. 207 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Páni od stavu. 3. vyd. Polná : Romance, 1992. 212 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Páni od stavu. Olomouc : Promberger, 1919. 212 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Paničky. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2003. 102 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Panímámy. Vyd. 2. Třebíč : Akcent, 2007. 214 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Panímámy. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2003. 214 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Panny. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2007. 197 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Panstvo ze zámku. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2001. 191 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Panstvo ze zámku : veselohra ve třech jednáních. V Praze : F. Šimáček, 1900. 79 s.

- PITTNEROVÁ, Vlasta. Panstvo ze zámku : veselohra ve třech jednáních. V Praze : F. Šimáček, 1900. 79 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pantátové. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2004. 174 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pastvica Eva ; Panímáma Evička ; Honzíček z Hájku. Hradec Králové : Fr. Šupka, [1927]. 243 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pletení paní Sadilové : Starodáv. obrázek. Praha : E. Šolc, [1917]. 32 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Plivník. V nakl. Kamélie vyd. 1. Praha : Kamélie, 2006. 156 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Plivník : [povídky ze Žďárských hor]. Praha : Kotrba, 1910. 141 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Po cestách života : Povídky. Praha : Děd. Svatojanské, 1904. XXIII, 616 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Po létech. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2010. 214 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pohádka o Honzovi : Deklamace. Praha : Šváb, [1907]. 21.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pohádkové květy. Praha : J. Pospíšil, 1899. 109 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pohrobci a sirotci. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2006. 237 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pro dítě : román. Olomouc : Promberger, 1919. 262 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pro sirotka. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2005. 229 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pro sirotka. Praha : E. Beaufort, 1904. 272 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pro sirotka. V Praze : E. Beaufort, 1904. 272 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pro svatý pokoj. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2010. 182 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Prokleté peníze. Olomouc : R. Promberger, 1933. 182 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Prokleté peníze : Rom. Praha : [s.n.], 1925. 2 l., 212 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Prokleté peníze : román. Praha : [s.n.], 1925. 2 listy, 212 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Prokleté peníze. Praha : E. Beaufort, [1908]. 248 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Prokleté peníze. Praha : Beaufort, [1908]. 248 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Prokleté peníze. V nakl. Kamélie vyd. 1. Praha : Kamélie, 2010. 170 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Prokleté peníze. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2010. 205 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Prokleté peníze. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 1997. 206 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pytláci. 3. vyd. Polná : Romance, 1993. 233 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pytláci a jiné povídky z lesa. V Olomouci : R. Promberger, 1929. 233 - [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pytláková dcera. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2008. 197 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pytláková dcera. V nakl. Romance 1. vyd. Polná : Romance, 1999. 216 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Pytláková dcera. Praha : Kotrba, 1903. 120 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Rézinka. V nakl. Kamélie vyd. 1. Praha : Kamélie, 2006. 155 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Rézinka. V nakl. Romance 1. vyd. Polná : Romance, 1999. 216 s.

- PITTNEROVÁ, Vlasta. Rézinka. Hradec Králové : [s.n., 1927]. 164 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Rodina Kulichova. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 1998. 225 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Rodina Kulichova : obrazy z malého města. Praha : Dědictví Svatojanské, 1919. 199 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Rokem a životem. Vyd. 2., V Bloku 1. Třebíč : Blok, 2006. 84 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Rokem a životem. Vyd. v Akcentu 1. Třebíč : Akcent, 2002. 84 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Rokem a životem : črty ze Žďárských hor. V Praze : Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1895. 94 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Řízením božím. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2009. 165 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Selská pýcha. 3. vyd. Polná : Romance, 1992. 244 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Selská pýcha : Obraz ze života lidu. Olomouc : R. Promberger, 1932. 244 - [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Selská pýcha : obraz ze života lidu. Praha : Dědictví sv. Jana Nep., 1912. 202 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Selský chléb. V nakl. Kamélie vyd. 1. Praha : Kamélie, 2010. 172 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Selský chléb. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2006. 229 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Selský chléb : [Povídky]. 3. vyd. Polná : Romance, 1990. 275 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Selský chléb. Olomouc : R. Promberger, 1931. 275, [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Sirotci. Polná : Romance, 1996. 206 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Sirotci. Olomouc : R. Promberger, 1928. 239 - [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Sládkova rodina. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2000. 217 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Sládkova rodina. Olomouc : R. Promberger, 1930. 264 - [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Sládkova rodina. In. Heller, Servác. Za vlády Prusů : román z roku 1866. V Praze : Přítel domoviny, 1897. 528, 278 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Slečinky. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2004. 245 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta, PILBAUER, František, PÁCALT, Josef. Slepý Josef : obrázek ze Žďárských hor. Modli se a pracuj! Poctivý sirotek. V Hradci Králové : Dědictví Maličkových, 1897. 167 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Slepý Josef : Obr. ze Žďárských hor. Hradec Králové : Dědictví Maličkových, 1897. 54 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Staré panny. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2007. 198 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Starodávné obrázky : [povídky]. 3. vyd. Polná : Romance, 1990. 261 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Starodávné obrázky. Olomouc : R. Promberger, 1931. 261 - [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Starodávné selanky. Polná : Romance, 1995. 215 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Starodávné selanky. V Brně : Tiskem a nákladem Papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1900. 326 s.

- PITTNEROVÁ, Vlasta. Stařecci. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2003. 206 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Stařenky. Vyd. 2. Třebíč : Akcent, 2008. 205 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Stařenky. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2003. 205 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Statečná mlynářka. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2000. 162 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Statečná mlynářka. [Polná] : Romance, [1994]. 267 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Statečná mlynářka : román. 2. vyd. Olomouc : Promberger, 1922. 274, 1 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Stíny hříchu. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2006. 189 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Šachová královna : Proverb. Praha : Šváb, [mezi 1901 a 1925]. 61.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Tetinky. Vyd. 2. Třebíč : Akcent, 2008. 126 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Tetinky. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2002. 126 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Tichá vlastenka : román. Olomouc : R. Promberger, 1937. 248 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Tichá vlastenka : román. Praha : Franc, 1919-1920. 237 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Tichý život. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2002. 221 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Tichý život. V Praze : E. Beaufort, [1903]. 320 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Tichý život. Praha : Beaufort, 1903. 320 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Tichý život. V Praze : E. Beaufort, [1885]. 320 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. To zde ještě nebylo! : veršovaný solový výstup pro dámu. V Praze : Vlastním nákladem Jos. Švába, [1900]. [4] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Trnitou cestou. V nakl. Kamélie vyd. 1. Praha : Kamélie, 2010. 189 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Trnitou cestou. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2002. 191 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Trnitou cestou. Olomouc : R. Promberger, 1932. 243 - [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Trny do srdce. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2000. 215 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Trochu štěstí : povídky. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 1997. 209 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Trochu štěstí. II. vydání. Olomouc : R. Promberger, 1929. 160 - [II] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Trochu štěstí. Olomouc : R. Promberger, 1925. 160, (1) s., 1 list
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Trochu štěstí. Olomouc : Promberger, 1925. 160, 2 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Trojlístek. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2002. 192 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Trojlístek : dívčí román z idylických let 1870-tých. Praha : Wein-furter, 1919. 150 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Tři dcery : obraz ze života lidu v žďárských horách. Vyd. v Akcentu 1. Třebíč : Akcent, 1999. 131 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Tři dcery. 3. vyd. Polná : Romance, 1993. 230 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Tři dcery : obraz ze života lidu v žďárských horách. V Praze : Přítel

Domoviny, 1895. s. 174-320

- PITTNEROVÁ, Vlasta. Tři dcery a jiné povídky. Olomouc : R. Promberger, 1932. 230, [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Tvrdý osud. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2001. 203 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Tvrdý osud. Olomouc : R. Promberger, 1933, [spr. 1932]. 275 - [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. U Buřilů. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 1998. 180 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. U Buřilů : rodinný obraz ze života lidu v Žďárských horách. V Praze : Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1899. 140 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. U Buřilů : rodinný obraz ze života lidu v Žďárských horách. V Praze : Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1899. 140 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. U Dozvonilů : povídky. Polná : Romance, 1996. 214 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. U Dozvonilů : povídky. Olomouc : R. Promberger, 1940. 231 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. U Dozvonilů. Hradec Králové : nákl. vlast. : Šupka, [1923]. 164 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. U Rochlenů. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 1997. 215 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. U Rochlenů. Olomouc : R. Promberger, 1928. 198 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. U Rochlenů ; Růženka. Praha : Kotrba, 1904. 292 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. U Zdobilů ; Teta Anna. Praha : Kotrba, 1907. 282 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Ubohá Justina. Praha : Československé akc. tisk., 1922. 42 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Úděly osudu. Olomouc : R. Promberger, 1935. 223, [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Úděly osudu. V Hradci Králové : Tiskové družstvo, [192-?]. 279 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Úředničtí sirotkové. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2007. 282 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Úředničtí sirotkové. 3. vyd. Polná : Romance, 1990. 250 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Úředničtí sirotkové : obrázky ze starých časů. Olomouc : R. Promberger, 1926. 250, [1] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Úředničtí sirotkové : obrázky ze starých časů. Olomouc : R. Promberger, 1915. 84 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Úředničtí sirotkové : Obrázky ze starých časů. Olomouc : Promberger, 1914-1915. 207 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Ušchlá kytice. 1. vyd. Havlíčkův Brod : Krajské nakladatelství, 1958. 193, [2] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V Habrovanech. Polná : Romance, 1995. 192 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V Habrovanech : [Pov.]. Praha : Kotrba, 1914. 195 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V Habrovanech a jiné povídky. Olomouc : R. Promberger, 1936. 244 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V myslivnách. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2007. 198 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V myslivně a v zámečku. 3. vyd. Polná : Romance, 1991. 282 s.

- PITTNEROVÁ, Vlasta. V myslivně a v zámečku. Olomouc : R. Promberger, 1934. 282 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V myslivně a v zámečku. Praha : Kotrba, 1911. 320 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V ovzduší zámků. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2008. 189 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V panském mlýně. 3. vyd. Polná : Romance, 1993. 226 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V panském mlýně. Praha : Kotrba, 1919. 256 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V panských sídlech. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2008. 186 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V panských sídlech. [Polná] : Romance, 1994. 219 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V panských sídlech. Olomouc : R. Promberger, 1927. 281, 1 s., 1 list
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V předsíni ráje / Deklamace pro dámu od Vlasty Pittnerové. Praha : Šváb, [1906]. 21.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V sousedství. Vyd. 1. Třebíč : Drahomír Rybníček, 2000. 188 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V sousedství. [Polná] : Romance, [1994]. 202 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. V sousedství. Olomouc : R. Promberger, 1934. 203, [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Ve mlýnech. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2008. 197 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Ve svatební noci. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2008. 177 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Vesnické povídky. Vyd. 2. Třebíč : Akcent, 2008. 195 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Vesnické povídky. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2005. 195 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Vítězství rozumu. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2010. 188 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Vobecní Ančka. Hradec Králové : nákl. vlast. : Šupka, [1920]. 168 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Z čisté lásky. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2010. 206 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Z dobrého srdce : povídky. Olomouc : R. Promberger, 1939. 228, [I] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Z květů a trní života. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 1995-2000. 2 sv. (193, 183 s.)
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Z květů i trní života : povídky. Brno : Benediktinská knihtiskárna, 1905. 247 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Z květů i trní života : povídky. [I-II]. Brno : Benediktinská knihtiskárna, [mezi 1901 a 1925]. 666, 1 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Z lásky mateřské. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2009. 269 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Z lásky mateřské : povídky. Polná : Romance, 1996. 220 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Z lásky mateřské : povídky. Olomouc : R. Promberger, 1936. 279 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Z našich dědin. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2002. 192 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Z našich dědin : obrázky ze Žďárských hor. Ve Velkém Meziříčí : Šašek a Frgal, [1899]. 261 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Z našich dědin a městeček. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2007. 205 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Z ovzduší zámků. 3. vyd. Polná : Romance, 1993. 265 s.

- PITTNEROVÁ, Vlasta. Z ovzduší zámku. II. vyd. Olomouc : R. Promberger, 1928. 286 - [II] s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Z ovzduší zámků. Olomouc : Promberger, 1919. 297 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Za chlebičkem : povídka. Hradec Králové : Dědictví maličkových, 1901. 102 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Zapomenuté povídky. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2007. 197 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta – POSPÍŠIL, Karel. Zastaveníčko v ráji [hudebnina] : melodram [s klavírem] / Na slova Vlasty Pittnerové složil Karel Pospíšil. Praha : M. Urbánek, [18--?]. 11 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Ze stínů i jasů žití. V nakl. Romance 1. vyd. Polná : Romance, 1999. 181 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Ze stínů i jasů žití : Obrazy ze života lidu. Praha : Libuše, 1896. 158 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Ze stínů i jasů žití : obrazy ze života lidu. V Praze : Libuše, Matice zábavy a vědění, 1896. 160 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Ze Žďárských hor. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 2001. 190 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Ze Žďárských hor. Olomouc : R. Promberger, 1938. 232 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Ze žďárských hor : obrázky ze života našeho lidu. Ve Velkém Meziříčí : J.F. Šašek, 1892. 216 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Ze Žďárských vrchů. Vyd. 1. Třebíč : Akcent, 2007. 174 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Zmařený život : povídky. V nakl. Romance vyd. 1. Polná : Romance, 1997. 223 s.
- PITTNEROVÁ, Vlasta. Zmařený život : povídky. Olomouc : R. Promberger, 1937. 224, [I] s.